

Projekt

z dnia 3 listopada 2021 r.

Zatwierdzony przez .....

**UCHWAŁA NR .....
RADY MIASTA RYBNIKA**

z dnia ..... 2021 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2022-2025” dla miasta Rybnika

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1372 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.),

na wniosek Prezydenta Miasta Rybnika, po zaopiniowaniu przez Komisję Gospodarki Przestrzennej i Działalności Gospodarczej,

**Rada Miasta Rybnika
uchwala:**

§ 1. Przyjąć „Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2022-2025” dla miasta Rybnika stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Rybnika.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Dokument : 2021-64514

Załącznik do uchwały Nr .....

Rady Miasta Rybnika

z dnia ..... 2021 r.

RYBNIK

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

na lata 2022 – 2025

Urząd Miasta Rybnika

sierpień 2021 r.

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Uwarunkowania prawne tworzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami ...	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	16
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla krajowego.....	17
Główne kierunki polskiej polityki kulturalnej po roku 1989 wyznaczone zostały w wymienionych poniżej wybranych dokumentach:	17
4.2. Ochrona zabytków w polityce Województwa Śląskiego	24
4.3. Ochrona i opieka nad zabytkami w dokumentach gminy	37
5. Charakterystyka Miasta Rybnika	42
5.1. Położenie geograficzne i administracyjne	42
5.2. Ukształtowanie terenu.....	43
5.3. Zarys dziejów miasta Rybnika i rozwoju przestrzennego	44
5.3.1. Pradzieje w świetle badań archeologicznych	45
5.3.2. Rybnik – od osady służebnej do miasta	46
5.3.3. Rybnik „stolicą” Państwa Stanowego.	49
5.3.4. Rozwój osadnictwa i gospodarki w czasach nowożytnych. Działalność rudzkich cystersów i panów rybnickich.	50
5.3.5. Rewolucja przemysłowa. Skok cywilizacyjny – rozwój hutnictwa i górnictwa w rejonie Rybnika.	52
5.3.6. Rybnik stolicą subregionu.....	56
5.4. Kształtowanie się układu przestrzennego miasta Rybnika – kalendarium wydarzeń.....	57
5.5. Dziedzictwo materialne i krajobraz kulturowy gminy	62
5.5.1. Krajobraz kulturowy Rybnika – dziedzictwo wyjątkowe	63
5.5.2. Historyczny układ miasta.	64
5.5.3. Historyczne style zabudowy z przywołaniem najważniejszych zabytków.	65

5.5.4. Założenia zieleni w historycznym krajobrazie miasta.	67
5.5.5. Historyczne cmentarze.	68
5.5.6. Kolonie i osiedla robotnicze.	69
5.5.7. Krajobraz zabudowy podmiejskiej.	70
5.5.8. Przemysł w Rybniku. Zabytkowe obiekty industrialne.	72
5.5.9. Zabytki militarne. Schrony obronne i bojowe.	77
5.5.10. Kaplice, kapliczki, krzyże przydrożne, rzeźby plenerowe – charakterystyczne elementy krajobrazu kulturowego miasta.....	79
5.6. Zabytki ruchome.....	85
5.7. Zabytki w Rybniku objęte prawnymi formami ochrony	88
5.7.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	88
5.7.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	90
5.7.3. Gminna Ewidencja Zabytków.	91
5.7.4. Zapis w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.....	127
5.8. Dziedzictwo niematerialne	128
6. Analiza SWOT. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.....	133
7. Założenia programowe	137
7.1. Priorytety programu opieki	138
7.2. Kierunki działań.....	139
7.3. Zadania	139
7.4. Zasady oceny realizacji programu.....	142
8. Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami	143
8.1. Wytyczne konserwatorskie.....	144
9. Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami.....	148
9.1. Czym są dotacje i na co można je otrzymać.	158
10. Literatura	161

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka kształtuje pokoleniowe związki międzyludzkie i określa tożsamość oraz świadomość historyczną danej społeczności. Obiekty zabytkowe, pamiątki ważnych wydarzeń z przeszłości, stanowią jako grupa cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, materialnego i niematerialnego, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno-gospodarczego.

Po zapoczątkowaniu w Polsce pod koniec XX wieku przemian ustrojowych pojawiły się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczęto postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować realne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Rybnik na lata 2022-2025, zwanego w dalszej części opracowania GPOnZ jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta Rybnika.

Opracowanie niniejsze nie ma charakteru studium czy też dokładnej analizy struktury urbanistycznej i architektonicznej miasta Rybnik. Jednym z jego zasadniczych celów GPOnZ jest istotne zmniejszenie zagrożeń dla substancji zabytkowej i doprowadzenie do ich wykluczenia w odniesieniu do zabytków na terenie miasta Rybnika, oraz harmonijne powiązanie z wymogami ochrony środowiska w ramach ochrony krajobrazu kulturowego oraz z zagadnieniami szerokiej dostępności obiektów zabytkowych dla turystyki.

Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Prezydenta, następnie po

uzyskaniu pozytywnej opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miasta. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Prezydent przedstawia Radzie Miasta sprawozdanie z wykonania GPOnZ. GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania.

Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Uwarunkowania prawne tworzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami obejmuje obszar miasta Rybnik, Miasta na prawach powiatu, w granicach obowiązujących od 2001 r.

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.), która w art. 87 mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami. W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków,

zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody).

Ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego. Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej. Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- 1) **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:
  - Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
  - Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu

polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

2) **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– Art. 3, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– Art. 4, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– Art. 5, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega,

w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– Art. 6, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku: „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a. krajobrazami kulturowymi,
- b. układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c. dziełami architektury i budownictwa,
- d. dziełami budownictwa obronnego,
- e. obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f. cmentarzami,
- g. parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h. miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a. dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e. materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
  - f. instrumentami muzycznymi,
  - g. wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b. cmentarzyskami,
  - c. kurhanami,
  - d. reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.”

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

– Art. 7, który określa formy ochrony zabytków:

a) wpis do rejestru zabytków. Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Na terenie naszego województwa – Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu (w sytuacjach wyjątkowych) bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu,

na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- b) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- c) uznanie za pomnik historii;
- d) utworzenie parku kulturowego;
- e) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– Art. 16 ust. 1: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– Art. 17, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– Art. 18: „Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się:

1. przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego

województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, w szczególności:

- 1) uwzględnia się je w krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– Art. 19, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie zagospodarowania przestrzennego.

3. W studium i planie zagospodarowania przestrzennego, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– Art. 20, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.”

– Art. 89 który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- a) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- b) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”, który może na wniosek wojewody w drodze porozumienia powierzyć jednostkom samorządowym, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym lub metropolitalnym prowadzenie niektórych spraw z zakresu właściwości wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust.2).

W Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 713 ze zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane;
- Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska;
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;

- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie;
- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa;
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609 ze zmianami);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661 ze zm.);
- Rozporządzenie z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych;

- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902);
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479). Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:
- Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164).

4. Uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla krajowego

Główne kierunki polskiej polityki kulturalnej po roku 1989 wyznaczone zostały w wymienionych poniżej wybranych dokumentach:

- Polityka Kulturalna Państwa - Założenia (sierpień 1993)
- Zadania Ministerstwa Kultury i Sztuki 1995–1997 (1994)
- Karta Kultury Polskiej (luty 1997)
- Kierunki polityki kulturalnej rządu (marzec 1999)
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004-2013 (2004)
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2004-2020 - uzupełnienie (2005) i dalej.
- Pakiet dla Dziedzictwa Narodowego (marzec 2007)
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (2013) z perspektywą dalszą.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (2017) a potem następna.

Po wejściu w życie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastąpiła wcześniejszą ustawę z 1962 r., opracowywany jest cyklicznie na okres kolejnych 4 lat Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, od którego nastąpi krótkie omówienie niektórych krajowych dokumentów programowych dotyczących ochrony dziedzictwa narodowego.

• **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Głównym celem projektu Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy I: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy II: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy III: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

• **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020 i dalej**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r. poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury.

Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w Strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program

Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- rozwój kolekcji muzealnych, w tym zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

- 1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji: 1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe. Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako

nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji: 4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.: – Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO). – Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (projekt)**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej przez Radę Ministrów w dniu 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. Głównym celem SRKS jest zatem wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność.

Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych

grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami. Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r.

Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.

- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.

- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.

- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.

- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, które nie znalazły się w SOR. Zostały one opisane we wcześniejszych fragmentach niniejszego dokumentu poświęconych poszczególnym celom SRKS.

Lista projektów strategicznych SRKS obejmuje:

– Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

Cel szczegółowy 4. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego: —
Priorytet Strategii

4.1. Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej:

Kierunek działań 4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

7.8.1. Cel średniookresowy do 2024 r. Zachowanie, odtworzenie i zrównoważone użytkowanie bioróżnorodności i georóżnorodności oraz ochrona krajobrazu.

• Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu

bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

Na mocy art. 33 pkt. 1 ustawy z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2020 r. poz. 1378) z dniem 15 listopada 2020 r. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 utraciła moc.

4.2. Ochrona zabytków w polityce Województwa Śląskiego

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie wojewódzkim:

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2018 – 2021

Program realizuje między innymi cele określone w art. 87 ust. 2 ustawy, takie jak:

1. Włączanie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określanie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką na zabytkami.

Program jest instrumentem realizacji wojewódzkiej strategii działań wobec zabytków zawartej w dokumentach strategicznych. Określa warunki włączania zabytków w procesy gospodarczego rozwoju województwa przy pomocy zróżnicowanych podmiotów gospodarczych. Program nie obejmuje zakresu działań związanych z ochroną zabytków, wynikających z kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków, ale jego realizacja będzie wymagała ścisłej współpracy z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W rozdziale dotyczącym zasobów zabytkowych na terenie Województwa Śląskiego wskazywane są jako szczególnie cenne:

„Zabytki wywodzące się z okresu industrializacji (od XVIII do XX wieku) są szczególnie ważną grupą obiektów zabytkowych województwa wyróżniającą się w skali kraju i Europy. Są zespoły obiektów przemysłowych związanych z:

- górnictwem węgla kamiennego (m.in. **zespół budynków kopalni Ignacy w Rybniku Niewiadomiu**);
  - wydobywaniem i przetwórstwem metali nieżelaznych;
  - hutnictwem żelaza.
- Procesy industrializacyjne miały też bezpośredni wpływ na wykształcenie się krajobrazu miejsko-przemysłowego. Można go oglądać w miastach Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej i Podregionu Rybnickiego.
- Szczególnie interesującym przykładem mogą być tereny kształtowane w wyniku 500-letniej działalności zakonu cystersów, a następnie książąt raciborskich. Centrum tego układu stanowi zespół klasztorny w Rudach, który

siecią promienistych i koncentrycznych dróg został skomunikowany z leśniczówkami i stawami hodowlanymi. Zespół klasztorny składa się z kościoła pw. Wniebowzięcia NMP i klasztoru pocysterskiego. Klasztor został ufundowany w latach 1252–1257 dla cystersów sprowadzonych z Jędrzejowa przez Władysława I, księcia opolskiego. Obecnie obszar ten (wraz z terenami położonymi na południe od Rud w kierunku Rybnika), objęty jest ochroną w formie Parku Krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”. Krajobraz pocysterski to struktury przestrzenno-funkcjonalne ukształtowane w wyniku gospodarowania cystersów, a następnie książąt raciborskich, które widoczne są do dzisiaj. Z Rud w układzie promienistym rozchodzą się drogi przecinające tereny leśne i położone po zewnętrznej stronie obszarów leśnych tereny rolne. Towarzyszą im: leśniczówki, np. w Buku, Zwonowicach, Jankowicach (Krasiejów), Kuźni Raciborskiej (Obora), Rudzie Kozielskiej, **pocysterskie zespoły dworskie**, np. w Łęczczoku, **Stodołach**, łańcuchowe stawy rybne, pozostałości gorzelni, kopalń rud żelaza, kuźnic i hut, m.in. w Stodołach, Stanicy, Trachach, a także aleje i zespoły zieleni komponowanej, np. park „Pod Dębem”, „Uroczysko Buk” oraz figury przydrożne i krzyże z Chrystusem malowanym na blasze. W granicach Parku Krajobrazowego, w dzielnicy Rybnika - Stodoły znajduje się użytek ekologiczny: „Meandry Rzeki Rudy”.

- Zaawansowanym działaniem promującym zabytki i równocześnie promującym województwo, powiaty i gminy są markowe produkty turystyczne kreowane z wykorzystaniem zabytków. Są to między innymi szlaki kulturowe, obiekty o znaczeniu kulturowym otwarte dla turystów oraz imprezy promujące tradycje ludowe i kulturę lokalną. Szlaki kulturowe o zasięgu regionalnym Na terenie województwa istnieją trzy szlaki kulturowe o zasięgu wojewódzkim: **Szlak Zabytków Techniki**, **Szlak Architektury Drewnianej** i Szlak Kulinarny Śląskie Smaki (z których dwa, zaznaczone, obejmują m.in. Rybnik).

Specyficzne dziedzictwo materialne wyróżniające Województwo Śląskie na tle innych województw:

- układy urbanistyczne i ruralistyczne,
- rezydencje ziemiańskie wraz z komponowanym krajobrazem dominium,
- architektura drewniana sakralna i świecka,
- zamki Jury Krakowsko-Częstochowskiej,

- nowożytna architektura obronna,
- zabytki kultury przemysłowej,
- zabytki architektury modernistycznej.

Specyficzne dziedzictwo niematerialne wyróżniające Województwo Śląskie na tle innych województw:

- świadomość odrębności etnicznej Ślązaków, Górali, Małopolan (odrębny strój, gwara),
- Częstochowa i Piekary Śląskie – główne miejsca kultu Matki Bożej, liczne pozostałe miejsca pielgrzymek; religijno-patriotyczne motywy pielgrzymek,
- tradycje górnicze i hutnicze,
- kultywowanie elementów kultury ludowej związanych z obrzędami religijnymi (rok liturgiczny), zwyczajami, folklorem, tradycjami (w tym kolędowanie Dziadów Noworocznych na Żywiecczyźnie, które wpisane jest na Krajową Listę Dziedzictwa Niematerialnego),
- tradycyjne sposoby uprawy i hodowli,
- tradycje rzemieślnicze (w tym wpisane na Krajową Listę Dziedzictwa Niematerialnego: rusznikarstwo artystyczne i historyczne z Cieszyna, tradycyjna technika ludwisarska z Taciszowa czy tradycja wyrabiania koronek koniakowskich)
- dziedzictwo kulinarne,
- tolerancja religijna i narodowościowa,
- pamięć o zrywach niepodległościowych, pomniki pamięci wielu narodów,
- obszar oddziaływania sanktuarium na Jasnej Górze, na Górze Świętej Anny, w Piekarach Śląskich, w Kalwarii Zebrzydowskiej,
- miejsce działalności znanych twórców europejskich,
- ojczyzna wielu wybitnych postaci historycznych

Mając na uwadze powyższe, sformułowano następującą misję Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie śląskim na lata 2018-2021:

„Harmonijny krajobraz kulturowy oraz autentyzm materialnego i niematerialnego dziedzictwa jest czynnikiem budowy kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego Województwa Śląskiego oraz promocji regionu w kraju i na świecie.”

Aby misja ta została zrealizowana, konieczne jest podjęcie działań związanych i z materią zabytków i kompetencją społeczną.

Temu służą wyróżnione dwa cele strategiczne programu:

- **Cel strategiczny I** –Zachowanie dziedzictwa kulturowego i włączenie go w procesy gospodarcze:

Cel operacyjny I.1 – Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych województwa
Dla realizacji przedstawionego celu operacyjnego przyjęto następujące kierunki działań:

1) Kierunek działań I.1.A - Weryfikacja zabytków województwa Realizacja kierunku będzie polegała na:

- waloryzacji zabytków i określeniu ich znaczenia dla dziedzictwa regionu, kraju, Europy, świata,
- opracowanie kart ewidencyjnych i adresowych zabytków włączonych do wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków,
- inwentaryzacja zabytków archeologicznych (w tym program Archeologiczne Zdjęcie Polski),

2) Kierunek działań I.1.B – Rozwój badań i studiów nad zabytkami województwa Realizacja kierunku to:

- rozwój zaplecza naukowego i kompleksowych programów badawczych,
- rozwoju badań i dokumentowania zabytków, sporządzanie studiów historyczno-konserwatorskich,
- realizacja pilotażowych projektów badawczych, tworzenie źródeł wizualnych, fonicznych i tekstowych dotyczących zjawisk kultury ludowej,
- digitalizacja regionalnych i lokalnych zasobów zabytkowych oraz tworzenie struktur udostępniania zbiorów,
- powstanie forum wymiany doświadczeń dla osób zajmujących się problematyką dziedzictwa kulturowego regionu.

Cel operacyjny I.2 – Budowa systemu zarządzania zabytkami województwa

1) Kierunek działań I.2.A – Tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania zabytkami Realizacja kierunku będzie polegała na:

- uwzględnianiu stanowiska ds. opieki nad zabytkami w strukturze organizacyjnej urzędów JST,
- tworzeniu elektronicznej bazy danych o zabytkach,

- digitalizacji zabytków.

2) Kierunek działań I.2.B – Zarządzanie zabytkami Realizacja kierunku to:

- opracowanie programów opieki nad zabytkami,
- opracowywanie planów zagospodarowania przestrzennego
- wykorzystanie ustaleń planów do wprowadzenia zasad ochrony zabytków, w tym parków kulturowych,
- powoływanie form ochrony zabytków,
- regulowanie polityki wobec zabytków za pomocą realizowanych zadań publicznych,
- stosowanie zachęt do opieki nad zabytkami przez ich właścicieli,
- organizacja konkursów urbanistycznych i architektonicznych mających na celu wybór najwłaściwszych sposobów działania w tkance zabytkowej i jej otoczeniu (np. harmonijne wkomponowanie nowych obiektów), -
  - opracowywanie i wykorzystywanie studiów krajobrazowych przy zagospodarowaniu terenów otwartych i wewnątrz miejskich, w tym kształtowaniu panoram miast i wsi,
- rekomendacja obiektów o wysokich walorach zabytkowych do objęcia ochroną,
- realizacja infrastruktury informującej o obiektach zabytkowych i obiektach turystyki kulturowej, np. tablice informacyjne przy obiektach zabytkowych i związanych z turystyką kulturową,
- realizacja infrastruktury systemu informacji kulturowej i turystycznej (w tym elektronicznej), np. organizacja oznakowania drogowego do zabytków, GPS, wydawnictwa informacyjne, strony internetowe.

Cel operacyjny I.3 – Włączenie zabytków w procesy gospodarcze,

1) Kierunek działań I.3.A – Konserwacja i adaptacja zabytków Kierunek będzie realizowany przez:

- podejmowanie działań konserwatorskich remontowych i adaptacyjnych przy zabytkach poprzedzonych opracowaniem pełnej dokumentacji konserwatorskiej ze szczególnym zwróceniem uwagi na zachowanie autentyczności zabytku i walorów krajobrazu kulturowego. Ważne jest działanie w oparciu o badania specjalistyczne i ekspozycja autentyczności obiektu,

- konserwacja oraz przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie oraz opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,
- renowacja i konserwacja zabytkowej małej architektury,
- działania i inwestycje wynikające z przepisów przeciwpożarowych, zapobiegania klęskom żywiołowym oraz zabezpieczeń przeciwwłamaniowych,
- zabezpieczenie zabytków archeologicznych przed zagrożeniami naturalnymi oraz na wypadek eksploatacji rabunkowej,
- kompleksowe oczyszczanie obiektów i przestrzeni z odpadów zawierających azbest.

2) Kierunek działań I.3.B Kreacja markowych produktów turystycznych w oparciu o obiekt zabytkowy Realizacja kierunku będzie polegała na:

- tworzeniu nowych i wzmacnianiu istniejących markowych produktów turystycznych,
- organizacji kampanii promocyjnych w oparciu o dziedzictwo kulturowe.

• **Cel strategiczny II** – Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu.

Dla drugiego celu strategicznego sformułowano dwa cele operacyjne:

Cel operacyjny II.1 –Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami. Efektem realizacji celu będzie wzrost zainteresowania historią, tradycją i zabytkami wśród mieszkańców regionu, podniesienie aktywności społecznej w dziedzinie opieki nad zabytkami.

1) Kierunek działań II.1.A – Wzmocnienie edukacji o dziedzictwie kulturowym Kierunek będzie realizowany przez:

- rozwój i wzmocnienie edukacji regionalnej,
- doskonalenie kadr działających w strefie opieki nad zabytkami,
- aktywizację oferty nauczania uczelni wyższych, w tym organizację praktyk studenckich i stażów,
- tworzenie i realizację programów edukacyjnych dotyczących zabytków i tradycji na wszystkich poziomach nauczania podstawowego i średniego, w tym warsztaty, wystawy, wycieczki, konkursy,

- realizację warsztatów oraz innych form szkoleń w zakresie opieki nad zabytkami i dziedzictwem przyrodniczo-kulturowym, w tym w środowiskach patologicznych,
- organizację interdyscyplinarnych warsztatów i szkoleń, w tym działania na rzecz zachowania folkloru oraz obrzędów i zwyczajów, zanikających zawodów i umiejętności oraz wzorców życia
- przekazywanie zanikających umiejętności,
- organizacja zajęć z zakresu wiedzy o zabytkach i tradycji w ramach Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

2) Kierunek działań II.1.B – Popularyzacja i promocja zabytków i wiedzy o zabytkach Kierunek będzie realizowany przez:

- promocję dziedzictwa kulturowego przy użyciu nowych technologii i mediów oraz tradycyjnie poprzez wydawnictwa, spotkania itp.,
- organizację wydarzeń promujących zabytki i markowe produkty turystyczne (Industriada, EDD i inne),
- organizację konferencji, sesji popularnonaukowych i spotkań mających na celu popularyzację wiedzy o zabytkach i małych ojczyznach,
- popularyzacja dziedzictwa niematerialnego,
- organizacja wystaw, konkursów, przeglądów, warsztatów, festiwali w celu popularyzacji dziedzictwa niematerialnego, w tym podtrzymywanie i popularyzacja gwar regionów etnograficznych i popularyzacja kultury ludowej,
- realizację wieloaspektowych projektów kulturowych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe regionu w ramach projektów transgranicznych i międzynarodowych.

Cel operacyjny II.2 – Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami.

1) Kierunek działań II.2.A – Wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu. Kierunek będzie realizowany przez:

- organizowanie i wspieranie przedsięwzięć mających na celu ochronę i promocję miejsc o znaczeniu historyczno-kulturowym, budowę tożsamości lokalnej i regionalnej przez promowanie inicjatyw kulturowych,
- wspieranie przedsięwzięć mających na celu przybliżenie zabytków i tradycji regionu szerokiemu gronu odbiorców,

- organizację ognisk, kółek zainteresowań, warsztatów skierowanych do ludzi młodych, a także osób bezrobotnych i ze środowisk marginalizowanych.

2) Kierunek działań II.2.B – Promowanie przykładów dobrych praktyk w sferze opieki nad zabytkami. Kierunek będzie realizowany przez:

- nagradzanie za działalność na rzecz opieki nad dziedzictwem kulturowym i upowszechnianiem wiedzy, w tym za profesjonalizm wykonywania prac przy zabytkach,

- w związku z szczególnym zwracaniem uwagi na krajobrazowe położenia zabytku proponujemy ustanowienie nagrody za poszanowanie sąsiedztwa obiektów zabytkowych przy lokalizacji nowych inwestycji - wpisanie inwestycji w historyczny krajobraz.

W wojewódzkim Programie Ochrony i Opieki nad Zabytkami do realizacji powyższych zadań zawartych w celach operacyjnych wskazane zostały m.in. Jednostki Samorządu Terytorialnego.

Zabytki w polityce Województwa Śląskiego

W systemie strategicznych dokumentów województwa powstał nowy dokument dostosowany do zmian wywołanych wprowadzeniem w życie przepisów ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki (Dz.U.06. nr 227, poz. 1658, ze zm.) jakim jest Strategia rozwoju województwa śląskiego ŚLĄSKIE 2020+.

Strategia rozwoju województwa śląskiego Śląskie 2020+

Strategia rozwoju województwa śląskiego Śląskie 2020+ została przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego nr IV/38/2/2013 z dnia 1 lipca 2013 r. Dokument jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020” uchwalonej przez Sejmik Województwa 17 lutego 2010 roku spowodowanej zmianami uwarunkowań rozwoju regionalnego zawartymi w dokumentach szczebla krajowego m.in. Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego, Strategii Rozwoju Kraju 2020, Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju Polska 2030 oraz strategiami branżowymi. Proces aktualizacji uwzględniał dokumenty programowe Unii Europejskiej m.in. dokument Europa 2020 oraz dokumenty wojewódzkie m.in. Regionalny Program Operacyjny Województwa Śląskiego na lata 2014–2020. Konstrukcja strategii zachowała podział województwa na 4 obszary

polityki rozwoju, tzw. obszary funkcjonalne określone w 2000 roku. Strategia określa wizję rozwoju, cele i główne sposoby ich osiągnięcia w kontekście występujących uwarunkowań w perspektywie do 2020 roku.

Cele są odzwierciedlone w zdefiniowanych obszarach priorytetowych polityki rozwoju województwa tj. w obszarze: nowoczesnej gospodarki, szans rozwojowych mieszkańców, kształtowania przestrzeni regionu z otoczeniem i partnerstw wewnątrz regionalnych.

Główne cele strategiczne jakie określono to:

CEL I – Województwo śląskie regionem nowoczesnej gospodarki rozwijającej się w oparciu o innowacyjność i kreatywność.

CEL II – Województwo śląskie regionem o wysokiej jakości życia opierającej się na powszechnej dostępności do usług publicznych o wysokim standardzie.

CEL III – Województwo śląskie regionem atrakcyjnym i funkcjonalnej przestrzeni.

CEL IV – Województwo śląskie regionem otwartym będącym istotnym partnerem rozwoju Europy.

Pozostałe obowiązujące dokumenty strategiczne odnoszące się do opieki nad zabytkami:

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego,

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego 2020+ (zwany dalej planem) został uchwalony przez Sejmik Województwa Śląskiego 29 sierpnia 2016 r. i opublikowany w „Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego” (2016.4619, ogłoszony: 13.09.2016). Jest to dokument planowania strategicznego określający działania, za pomocą których samorząd województwa wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie. Plan uwzględnia założenia polityki przestrzennej państwa i tworzy warunki do realizacji ustaleń strategii rozwoju województwa. Program opieki nad zabytkami współdziała z planem przy realizacji celów polityki przestrzennej zapisanych w ustaleniach planu w zakresie:

Celu I – Dynamizacji i restrukturyzacji przestrzeni województwa.

Celu II – Wzmocnienia funkcji węzłów sieci osadniczej.

Celu III – Ochrony zasobów środowiska, wzmocnienia systemu obszarów chronionych i wielofunkcyjnego rozwoju terenów otwartych.

• Strategia rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020.

Strategia rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006–2020 (zwana dalej strategią) została uchwalona przez Sejmik Województwa Śląskiego w sierpniu 2006 r. Jest to dokument określający cele strategiczne rozwoju kultury wraz z kierunkami działań. Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego za pomocą Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie śląskim realizuje strategię w zakresie opieki nad zabytkami.

W strategii wyznaczono cztery cele strategiczne:

Cel I. Wzrost kompetencji potrzebnych do:

- uczestnictwa w kulturze,
- efektywnego zarządzania kulturą,
- twórczości artystycznej w warunkach gospodarki rynkowej.

Cel II. Wzrost poziomu uczestnictwa w kulturze (biernego – w roli odbiorców treści kulturowych i czynnego – w roli twórców treści kulturowych).

Cel III. Upowszechnianie i zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu (materialnego i niematerialnego) oraz jego lepsze wykorzystywanie do celów turystycznych.

Cel IV. Tworzenie lepszych warunków dla rozwoju środowisk twórczych i wykorzystywanie ich kreatywności. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie śląskim na lata 2014-2017 jest spójny ze wszystkimi kierunkami działań III celu strategicznego strategii oraz z wybranymi kierunkami działań I i II celu strategii.

Strategia dla rozwoju polski południowej w obszarze województwa małopolskiego i śląskiego (2020).

uchwalona 5 kwietnia 2013 roku na Zamku Królewskim na Wawelu podczas II wspólnej sesji sejmiku województw śląskiego i małopolskiego. Strategia opiera się na wykorzystaniu potencjału współpracy międzyregionalnej pomiędzy województwem małopolskim i śląskim. Jak wynika z przeprowadzonych analiz dla województwa śląskiego najważniejszym partnerem jest Małopolska, a dla Małopolski województwo śląskie.

Dokument określa kierunki współdziałania na rzecz rozwoju obu regionów w perspektywie 2020 roku. Strategia pokazuje możliwości współpracy pomiędzy województwami oraz kierunki, typy projektów i projekty umożliwiające rozwijanie i zacieśnianie tej współpracy. Ma na celu zwiększenie konkurencyjności i

spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym obu województw. Za kluczową uznano współpracę w takich dziedzinach jak: kapitał ludzki, gospodarka i sektor badawczo – rozwojowy, turystyka i kultura, system komunikacyjny i ochrona środowiska. Konsekwencją wspólnych działań podejmowanych przez oba województwa będzie kreowanie Polski Południowej jako silnego i konkurencyjnego obszaru w Europie.

Cele strategiczne: Pierwszy cel strategiczny zorientowany na wzmacnianie relacji i integracji Europolu śląsko-krakowskiego.

Cel I: Europol śląsko-krakowski obszarem koncentracji innowacji i kreatywności, wyznaczającym trendy rozwojowe i wpisującym się w sieć najdynamiczniej rozwijających się metropolii europejskich.

Drugi cel strategiczny zorientowany na łączenie aktywności podmiotów i potencjałów endogenicznych całego makroregionu oraz poszerzenie możliwości współpracy i realizowania projektów rozwojowych w Polsce Południowej.

Cel II: Polska Południowa przestrzenią partnerskiej współpracy na rzecz aktywnego wykorzystania możliwości rozwojowych.

Trzeci cel strategiczny zorientowany na wzmacnianie pozycji makroregionu w otoczeniu, w szczególności dzięki zwiększeniu atrakcyjności makroregionów dla podmiotów w otoczeniu.

Cel III: Polska Południowa miejscem przyciągających ludzi, podmioty i inicjatywy wzmacniające potencjały makroregionu.

Strategia Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego do roku 2030

Cele sformułowane w strategii to:

I. Cel strategiczny: Zachowanie różnorodności biologicznej i georóżnorodności w dobrym stanie oraz umożliwiającym korzystanie z ich zasobów obecnym i przyszłym pokoleniom. W zakresie realizacji powyższego celu zaproponowano następujące kierunki działań:

- I.1. Racjonalizacja i wzmocnienie systemu obszarów chronionych,
- I.2. Poprawa stanu ekosystemów i stanu gatunków oraz odtwarzanie utraconych elementów różnorodności biologicznej,
- I.3. Przeciwdziałanie zagrożeniom dla różnorodności biologicznej i georóżnorodności,
- I.4. Zrównoważone użytkowanie zasobów przyrody,

- I.5. Wzmocnienie i wsparcie finansowe służb ochrony oraz instytucji i organizacji pozarządowych realizujących działania z zakresu ochrony przyrody,
- I.6. Wspieranie i rozwój badań nad różnorodnością biologiczną i georóżnorodnością województwa śląskiego.

II. Cel strategiczny: Zachowanie i ochrona obszarów o wysokich walorach krajobrazowych oraz powstrzymanie degradacji krajobrazu i przywracanie ładu przestrzennego. W zakresie realizacji powyższego celu zaproponowano następujące kierunki działań:

- II.1. Rozwój sieci obszarów chroniących prawnie walory krajobrazu,
- II.2. Zrównoważone użytkowanie przestrzeni, powstrzymanie nieoszczędnego, degradującego krajobraz zagospodarowania przestrzeni oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych,
- II.3. Wspieranie i rozwój badań nad krajobrazem i zagospodarowaniem przestrzennym województwa śląskiego.

III. Cel Strategiczny: Zintegrowany system zarządzania środowiskiem przyrodniczym i przestrzenią. W zakresie realizacji powyższego celu zaproponowano następujące kierunki działań:

- III.1. Standaryzacja i integracja informacji o stanie przyrody (zasobach, zagrożeniach, ochronie, użytkowaniu) i jej badaniach,
- III.2. Budowa regionalnego systemu monitoringu stanu różnorodności biologicznej i georóżnorodności oraz zagospodarowania przestrzennego,
- III.3. Podniesienie poziomu wiedzy i umiejętności osób i podmiotów zaangażowanych w procesy zarządzania ochroną i użytkowaniem różnorodności biologicznej i georóżnorodności oraz krajobrazu,
- III.4. Rozwój współpracy w zakresie zarządzania środowiskiem przyrodniczym i przestrzenią województwa śląskiego,
- III.5. Wspieranie zmian organizacyjno-prawnych w zakresie ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej i georóżnorodności, ochrony krajobrazu oraz gospodarowania przestrzenią.

IV. Cel strategiczny: Wysoki poziom świadomości ekologicznej i holistycznej wiedzy o przyrodzie i krajobrazie oraz zaangażowania mieszkańców województwa śląskiego Cele Programu w zakresie ochrony przyrody i bioróżnorodności są zbieżne z celami strategicznymi Strategii Ochrony Przyrody

Województwa. zgodność w ich ochronę. W zakresie realizacji powyższego celu zaproponowano następujące kierunki działań:

IV.1. Powszechny dostęp mieszkańców województwa do aktualnych informacji o zasobach, stanie, zagrożeniach oraz zasadach ochrony i wykorzystywania różnorodności biologicznej, georóżnorodności i krajobrazu oraz działaniach z zakresu edukacji ekologicznej,

IV.2. Opracowanie i wdrożenie kompleksowego programu regionalnej edukacji ekologicznej w województwie śląskim,

IV.3. Rozwój bazy dydaktycznej edukacji ekologicznej,

IV.4. Wysoki poziom aktywności społecznej i instytucjonalnej na rzecz ochrony przyrody i krajobrazu.

4.3. Ochrona i opieka nad zabytkami w dokumentach gminy

W przyjętym uchwałą nr 370/XXIII/2016 Rady Miasta Rybnika z dnia 30 czerwca 2016 r. **„Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rybnika”** zostały określone równorzędne cele polityki przestrzennej, w tym realizujące cele rozwoju miasta w zakresie spraw związanych z zagospodarowaniem przestrzennym jako:

- „Zwartość miasta” – kształtowanie racjonalnej i zrównoważonej struktury funkcjonalno – przestrzennej miasta,
- „Wewnętrzna spójność miasta. Jakość życia” – wyrównywanie poziomu i jakości życia pomiędzy dzielnicami oraz poprawa jakości życia w odniesieniu do całego miasta,
- „Regionalna ranga miasta” – dostosowanie funkcji miasta do jego wysokiej, regionalnej rangi,
- „Wszechstronny rozwój. Potencjał inwestycyjny” – wzrost bazy różnorodnych terenów inwestycyjnych.

W Studium uwzględnione zostały obiekty z gminnej ewidencji zabytków Miasta Rybnika, ze wskazaniem obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków (jeszcze bez najnowszych wpisów z 2019 r.) oraz obszary przeznaczone planach miejscowych do objęcia strefami ochrony konserwatorskiej:

- strefą pełnej ochrony konserwatorskiej „A”,

- strefą pośredniej ochrony konserwatorskiej „B”,
- strefą ochrony krajobrazu „K”,
- strefą ochrony ekspozycji „E”,
- strefą obserwacji archeologicznej „Wo” („OW”).

Strategia Zintegrowanego Rozwoju Miasta Rybnika na lata 2014-2020

W oparciu o analizę wewnętrznego potencjału miasta, jego strategicznych wyróżników, procesów zachodzących w otoczeniu, a zwłaszcza potrzeb i oczekiwań podmiotów lokalnych opracowana została wizja rozwoju Miasta Rybnika sięgająca roku 2020. Wizja odzwierciedla przyszłość miasta, równocześnie, w wizji uwzględniono aspekty związane ze wzmacnianiem pozycji miasta w otoczeniu.

Wśród celów głównych strategii wyróżniono m.in.:

CS2. Wysoka jakość życia w Rybniku gwarantująca rozwój kapitału ludzkiego i stabilizację demograficzną miasta.

C2.4. Wysoka jakość środowiska przyrodniczego wyróżniająca Rybnik wśród innych miast regionu.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów. Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania. Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP.

W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę: – zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, – innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, – parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Na terenie Miasta Rybnik obowiązuje obecnie ok. 85 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (i stale uchwalane są nowe), dostępne są one na portalu www.rsip.pl. Łączna powierzchnia sporządzonych MPZP obejmuje 100% powierzchni gminy.

W obowiązujących planach zostały wyznaczone zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazane zostały konkretne obiekty ujęte w ewidencji zabytków i strefy ochrony konserwatorskiej. Dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków, znajdujących się w strefie ochrony konserwatorskiej oraz poza strefą, obowiązują następujące wymagania konserwatorskie, w zależności od konkretnych obiektów:

- 1) zachować ich bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane,
- 2) utrzymać, a w przypadku zniszczenia odtworzyć historyczny detal architektoniczny,
- 3) zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku, należy utrzymać lub odtworzyć oryginalną stolarkę okien i drzwi,
- 4) w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- 5) stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań, w tym ceramiczne lub tynkowe pokrycie ścian zewnętrznych, zakazuje się stosowania okładzin ściennych typu „siding”,

6) preferowany do stosowania na zabytkach historyczny rodzaj pokrycia dachowego, w szczególności: dachówka ceramiczna w kolorze ceglastym, gont drewniany, blacha;

7) elementy elewacyjne instalacji technicznych należy montować z uwzględnieniem wartości zabytkowych obiektów,

8) prowadzenie wszelkich prac budowlanych przy obiektach zabytkowych należy poprzedzić uzyskaniem wytycznych konserwatorskich,

9) wszelkie prace budowlane, a także zmiany funkcji obiektów i obszarów objętych ewidencją zabytków należy uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków,

10) dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków a znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej dodatkowo obowiązują ustalenia sformułowane dla poszczególnych stref.

Wyznacza się stanowiska archeologiczne, dla których obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

1) w obrębie znajdujących się na terenie objętym opracowaniem planu chronionych stanowisk archeologicznych oraz w ich bezpośrednim sąsiedztwie wszelkie zamierzenia inwestycyjne wymagają przeprowadzenia wyprzedzających inwestycję ratowniczych badań archeologicznych,

2) przed uzyskaniem pozwolenia na budowę (a dla robót nie wymagających pozwolenia na budowę – przed realizacją inwestycji, tj. przed uzyskaniem zaświadczenia potwierdzającego akceptację przyjęcia zgłoszenia wykonywania robót budowlanych) należy uzyskać pozwolenie Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na przeprowadzenie ziemnych robót budowlanych na terenie zabytkowym w trybie prac konserwatorskich, które polegają na przeprowadzeniu wyprzedzających ratowniczych badań archeologicznych metodą wykopaliskową, przez uprawnionego archeologa,

3) zakazuje się zalesiania obszarów stanowisk archeologicznych,

4) zasób ewidencji i rejestru stanowisk archeologicznych podlega sukcesywnym uzupełnieniom i weryfikacji.

Wymogi konserwatorskie dla stanowisk archeologicznych:

1) Inwestor zobowiązany jest do pisemnego powiadomienia Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o terminie rozpoczęcia i zakończenia prac ziemnych, z co najmniej 7-dniowym wyprzedzeniem.

2) Prace ziemne muszą być prowadzone pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Katowicach.

3) W przypadku odkrycia w trakcie prac ziemnych zabytków i obiektów archeologicznych wymagane jest podjęcie ratowniczych badań archeologicznych na koszt inwestora.

4) Na terenie objętym planem nie występują nadziemne obiekty zabytkowe ani dobra kultury współczesnej. W przypadku odkrycia zabytków i obiektów archeologicznych podczas trwania procesu inwestycyjnego poza zasięgiem stref ochrony konserwatorskiej i udokumentowanych stanowisk archeologicznych, wprowadza się następujące wymagania:

1) zamierzenia inwestycyjne związane z pracami ziemnymi należy uzgodnić z Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, co do konieczności ich prowadzenia pod nadzorem archeologicznym i za pozwoleniem wojewódzkiego konserwatora zabytków,

2) ewentualny nadzór archeologiczny i ratownicze badania archeologiczne, prowadzone przez uprawnionego archeologa, odbywają się na koszt inwestora.

Gminny Program Rewitalizacji

Przestał obowiązywać Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Rybnika, ale nadal są realizowane jego cele i zadania szczegółowe, ponieważ rewitalizacja to proces i zadania rewitalizacyjne mają z założenia charakter długofalowy. W trakcie obowiązywania LPR miasto Rybnik przystąpiło do krajowego programu pn. „Modelowa rewitalizacja miast w Polsce” i wzięło w nim udział jako jedno z 20 wytypowanych miast w Polsce, z projektem pn. „Rewitalizacja miasta – nowa energia rybnickiej tradycji” z dużym sukcesem.

Programem były objęte obszary wymagające rewitalizacji w Śródmieściu, Niewiadomiu, Niedobczycach, Chwałowicach i Boguszowicach. Projekt zakładał w dużej mierze rewitalizację w oparciu o zasoby materialnego dziedzictwa miasta Rybnika. Zainicjowane tym projektem procesy rewitalizacyjne są sukcesywnie realizowane.

W opracowaniu aktualnie jest Gminny Program Rewitalizacji dla Miasta Rybnika.

5. Charakterystyka Miasta Rybnika

Miasto jest organizmem przestrzennym obejmującym wszystkie elementy zagospodarowania przestrzeni, zarówno wynikające z przyczyn naturalnych jak także ukształtowane i wytworzone przez człowieka. Miasto jest osadzone w czasie i przestrzeni. Ma swoją przeszłość i dopóki zamieszkują go ludzie, którzy są jego częścią, wciąż trwa i się zmienia. Im bliżej dnia dzisiejszego tym zmiany wydają się dynamiczniejsze. Upływający czas pozostawia po sobie liczne pamiątki materialne, ale także świadomościowe i kulturowo-zwyczajowe wśród społeczności ludzkiej go zamieszkującej. Powszechnie wiadomo, że bez świadomości przeszłości nie da się budować mądrej i szczęśliwej przyszłości. Dlatego konieczna rzetelne rozpoznanie istniejących zasobów kulturowych i przyrodniczych miasta, tu: Miasta Rybnika.

5.1. Położenie geograficzne i administracyjne

Miasto Rybnik obejmuje obszar 148,36 km². Miasto położone jest w południowo-zachodniej części Województwa Śląskiego, w obrębie Płaskowyżu Rybnickiego należącego do makroregionu Wyżyna Śląska, będącego częścią prowincji Wyżyna Małopolska. Przez Rybnik przepływa rzeka Ruda (dopływ Odry) oraz Nacyna (dopływ Rudy). Północną część miasta stanowi fragment mezoregionu Kotlina Raciborska, należącego do makroregionu Nizina Śląska i prowincji Niż Środkowoeuropejski.

Układ osadniczy Miasta Rybnika obejmujący dzisiejszy obszar miasta tworzony jest przez obszar centralny oraz satelitarnie do tego obszaru usytuowane jednostki, ciężące promieniście bezpośrednio lub pośrednio do centrum miasta. Osadnictwo na ziemi rybnickiej sięga epoki kamienia, i jest nieprzerwane do czasów obecnych, o czym świadczą niezbyt liczne znaleziska archeologiczne i źródła historyczne. Z obszaru współczesnego centralnego miasta wyprowadzonych jest 8 osi powiązań układu mających swą kontynuację na obszarach otaczających miasto jako powiązania w układzie subregionu i regionu. Są to osie powiązań w kierunku takich miast jak: Gliwice, Orzesze, Żory, Świerklany, Wodzisław Śląski, Racibórz, Gaszowice i Kuźnia Raciborska, z ważnymi dla rozwoju kulturowego miasta Rudami po drodze. W strukturze

funkcjonalno – przestrzennej miasta oznaczono 23 jednostki strukturalne, które wydzielają się w układzie miasta pod względem przestrzennym lub funkcjonalnym. Granice jednostek strukturalnych nie pokrywają się dokładnie z granicami dzielnic miasta wydzielonymi wg układu własnościowego w ramach organizacji samorządu miasta.

5.2. Ukształtowanie terenu

Powierzchnia Płaskowyżu Rybnickiego ma charakter falistej powierzchni rozczłonkowanej licznymi obniżeniami erozyjnymi. Wierzchowina Płaskowyżu wznosi się w Rybniku na wysokość ok. 280 - 290 m n.p.m. Rozczłonkowana licznymi dolinami, zachowana jest fragmentarycznie. Doliny są na ogół krótkie i cechują się znacznym nachyleniem w profilu podłużnym. Obszar Płaskowyżu jest silnie odkształcony wskutek długotrwałej eksploatacji węgla kamiennego, a wtórnie – z powodu deponowania odpadów (głównie odpadów wydobywczych) na terenach obniżonych. Na obszarze położonym w dolinie rzeki Rudy, powyżej terasy zalewowej, przeważają tereny płaskie lub lekko nachylone. Nachylenie terenu jest zmienne. Miejscami jest duże i przekracza 15%.

Rzeźba terenu okolic miasta Rybnika należy do umiarkowanie urozmaiconej. Obszar miasta położony jest w obrębie następujących jednostek morfologicznych: Wysoczyzny Golejowskiej, Płaskowyżu Rybnickiego, Doliny Rudy i Wysoczyzny Gaszowickiej. Ukształtowanie terenu miasta jest zróżnicowane: najwyżej położona jest południowo-zachodnia część miasta (rejon Niewiadomia i Niedobczyc przy granicy z Radlinem – ok. 307 m n.p.m.), a najniżej dolina Rudy po północnej stronie Zbiornika Rybnickiego – ok. 205 m n.p.m.). Różnice wysokości względnej są znaczne – dochodzą do 100 m. W środkowej, środkowo-wschodniej i północno-zachodniej części miasta Rybnika przeważają rozległe wyrównane powierzchnie, rozcięte szerokimi dolinami cieków wodnych. Natomiast w części południowej dominuje rzeźba pagórkowata, charakteryzująca się występowaniem głęboko wyciętych dolin o stokach nachylonych pod kątem 10°–30° . Głębokość wcięcia uwarunkowana jest miąższością osadów lessowych pokrywających tę część obszaru miasta. Rzeźba powierzchni miasta, mimo, iż obejmuje ono różne jednostki geomorfologiczne, ma cechy wspólne.

Najpowszechniej występujące tu elementy rzeźby wiążą się z działalnością lądolodu odrzańskiego i odpływających z niego wód fluwioglacyjnych, a także z działalnością rzek. Istotną rolę w kształtowaniu rzeźby odgrywały również procesy eoliczne. Najstarszymi elementami geomorfologii miasta Rybnika są elewacje i obniżenia o założeniu tektonicznym. Formami wyraźnie zaznaczającymi się na odcinkach dolin niezmienionych przez człowieka są terasy rzeczne w dolinie Rudy. Obok naturalnych form powierzchni na obrzeżach miasta występują formy antropogeniczne – stożkowe hałdy kamienia dołowego powstałe w wyniku działalności kopalni węgla kamiennego, mające niebagatelne znaczenie przy określeniu wartości krajobrazu kulturowego okolicy miasta Rybnika.

5.3. Zarys dziejów miasta Rybnika i rozwoju przestrzennego

Teren współczesnego miasta Rybnika w obecnych granicach administracyjnych, który jest przedmiotem niniejszego opracowania, nie stanowił w przeszłości spójnej całości i był podzielony granicami własnościowymi, administracyjnymi a nawet państwowymi. Posiadał różne oblicza gospodarcze i społeczne. Historia pokazuje Rybnik jako miasto różnorodne, o wielu tradycjach sięgających setek lat. Na przykładzie terenów wchodzących w skład dzisiejszego miasta można prześledzić dzieje rozwoju gospodarki cysterskiej, narodzin i upadku gospodarki folwarcznej, uprzemysłowienia Śląska, rozwoju nowoczesnych technologii i nauki oraz przekształcenia niewielkiego miasta powiatowego w duży organizm miejski, który wchłonął szereg odrębnych, legitymujących się średniowiecznym rodowodem, jednostek osadniczych (wsi).

Zarys dziejów Rybnika dotyczy obszaru miasta w jego obecnych granicach, z uszczegółowieniem historii oraz roli miasta w dziejach południowej strefy Górnego Śląska. Dzieje miasta uzupełniają szkice historyczne poświęcone poszczególnym jednostkom administracyjnym, dziś dzielnicom Rybnika (w rozumieniu podziału terytorialnego na gminy i obszary dworskie na przełomie XIX i XX wieku).

5.3.1. Pradzieje w świetle badań archeologicznych

Rozpoznanie archeologiczne terenu dzisiejszego miasta, w szczególności jego historycznego centrum – obecnego Śródmieścia i okolic, nie jest na chwilę obecną znikome, ale nie jest też zadowalające. Przed 1922 r. teren pozostawał poza orbitą zainteresowań niemieckich badaczy, niemniej w prasie fachowej odnotowano zdawkowe informację o luźnych i najczęściej przypadkowych znaleziskach z obszaru ówczesnego powiatu rybnickiego. Także po przyłączeniu tego terenu do Polski, tj. po 1922 r. nie prowadzono na obszarze obecnego miasta systematycznych badań archeologicznych. Organizowane przez Koło Prehistoryków Uniwersytetu Jagiellońskiego wycieczki archeologiczne omijały teren obecnego miasta, a archeolodzy tej miary co Kostrzewski czy Jakimowicz, penetrowali śląskie grodziska. W wolnych chwilach organizowali wycieczki wywiadowcze w okolice. W ten sposób w 1937 r., przy okazji pobytu w Syryni Kostrzewski z Wieczorkowskim, dotarli w okolice Rybnika i znaleźli: odłupek krzemienny w okolicach młyna Ruda, kilkadziesiąt odłupków i rdzeni krzemiennych w Rybnickiej Kuźni, w której wspomniany Kostrzewski był już w 1928 r. W tym samym roku w trakcie poszukiwań powierzchniowych archeolog J. Bartys znalazł kilka drobnych skorupiek neolitycznych i krzemienny nożyk w Wielopolu, rdzenie krzemienne i okrzemki w Rybnickiej Kuźni, a także okrzesek i skorupkę w Paruszuowcu. Po wojnie zaprzepaszczono możliwości jakie dawała realizacja na terenie miasta wielkich inwestycji, jak np. budowa elektrowni Rybnik, na terenie których mogły wystąpić stanowiska archeologiczne. W przypadku południowej części dzisiejszego miasta, należy zauważyć, że rozpoznaniu archeologicznemu nie sprzyjały potężne przeobrażenia terenu, związane z długotrwałą eksploatacją górniczą i postępującą praktycznie od XIX wieku wzmożoną urbanizacją terenu.

Dopiero w latach 90. XX wieku nastąpił przełom. Podjęto w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, badania powierzchniowe nad rzeką Rudą. Doprowadziły one do ujawnienia wielu cennych stanowisk, przeprowadzono też badania na kilku stanowiskach w centrum miasta (m.in. w ratuszu, zamku, kampusie). Wyniki tych badań pozwoliły na weryfikację kilku wcześniej wysuwanych przez historyków tez.

O przeszłości pradziejowej terenów dzisiejszego miasta długo świadczyły tylko luźne, mało charakterystyczne znaleziska z epoki kamienia, często odkrycia przypadkowe (np. zdeponowane w szkole w Rybnickiej Kuźni). Znaczące odkrycia miały miejsce dopiero w latach 90. XX wieku i później.

W 1994 r. przeprowadzono badania w dolinie rzeki Rudy, także w obrębie miasta Rybnik, na południowych krańcach Zalewu Rybnickiego. Zebrano m.in. zabytki późnośredniowieczne (Chwałęcice, Grabownia, Orzepowice, Stodoły), ślady bytności człowieka z paleolitu środkowego i mezolitu (Stodoły), neolitu (Grabownia) oraz z okresu wczesnego średniowiecza (Chwałęcice, Stodoły).

Z kolei w 1996 r. w okolicach Kamienia znaleziono chopper, narzędzie zębate, i 3 okruchy. Stanowisko eksplorowano w 2000 r. Wśród 111 zinwentaryzowanych zabytków, pochodzących ze środkowego paleolitu są liczne narzędzia (formy rdzeniowe, odłupki, wióry, zgrzebła, narzędzia zębate). Niezwykle bogate stanowisko (typu: obozowisko) w Kamieniu zostało uznane za najstarszy ślad bytności człowieka w tej części Górnego Śląska. Wszystkie znaleziska potwierdzają, że tereny dzisiejszego miasta były w okresie prehistorycznym penetrowane przez człowieka. Być może istniały tu niewielkie osady. Z nowszych czasów, tj. z II wieku n.e. pochodzą zapinki z Popielowa.

Pod koniec pierwszego oraz na początku drugiego tysiąclecia n.e. obszar dzisiejszego miasta wchodził zapewne w skład plemiennego terytorium Gołuszyców, wspomnianego ok. 945 r. przez tzw. geografa bawarskiego, pozostając na peryferiach. Z tego okresu pochodzą ślady bytności człowieka w Chwałęcicach. U schyłku X wieku teren wszedł w skład państwa piastowskiego. Dużego znaczenia nabrał wówczas u progu nowego tysiąclecia ośrodek grodowy w Raciborzu.

5.3.2. Rybnik – od osady służebnej do miasta

Ośrodek grodowy (kasztelański) mógł sprawnie funkcjonować, gdy posiadał odpowiednie zaplecze osadnicze, czyli solidne podstawy gospodarcze. Z uwagi na barak źródeł pisanych i słabe rozpoznanie archeologiczne dzisiejszego Śródmieścia trudno ustalić, czy istniała tu w tym okresie jedna osada, czy też więcej: Zagrodniki, Łony i Rybinek – jak przypuszczają niektórzy badacze dziejów miasta (teoria ta funkcjonuje od ponad stu lat). Z ich połączenia mógł

w późniejszym okresie powstać Rybnik, stanowiący osadę służebną wobec raciborskiego grodu. Jego mieszkańcy zajmowali się zapewne w pierwszej kolejności hodowlą i połowem ryb, być może także bobrów. W bezpośrednim sąsiedztwie osady leżała też druga osada służebna – Smolna, której mieszkańcy parali się zapewne wyrabianiem smoły z węgla drzewnego. Zarówno Smolna jak i Rybnik pojawiają się w dokumentach z lat 20. XIII wieku. Z dokumentu pochodzącego z 1223 r. można wnioskować, że pod koniec XII wieku biskup Żyrosław II poświęcił tutejszy kościół Panny Maryi (wydarzenie miało miejsce po 1170 r., a przed 1198 r.). Świątyni należały się dziesięciny z kilku okolicznych osad. Trudno określić, na jakim terytorium sprawowali duszpasterstwo kapłani z Rybnika. Po raz kolejny znaczenie osady potwierdził dokument z 1229 r. Rybnik stał się wówczas lokalnym centrum wymiany. Fakt ten potwierdza funkcjonowanie w tym regionie zespołu osadniczego, w obrębie którego pozostawały zapewne osady: Smolna, Niedobczyce i Chwałowice, a być może także i inne. Najpóźniej na początku XIII wieku w osadzie powstała niewielka świątynia i klasztor norbertanek, we wczesnym średniowieczu zwyczajowo związany z władcą. Lokalizacja obiektów nie jest do końca potwierdzona, ale łączy się ją z terenem zamku rybnickiego, na terenie którego odkryto relikty wczesnośredniowiecznej budowli. Wkrótce potem norbertanki przeniosły się do Czarnowasów. Wśród miejscowości płacących dziesięciny rybnickim norbertankom były Brzezie, Gołkowice, Krowiarki, Książenice i Smolna. W latach 1288-1308, kiedy to w dokumentach pojawia się wójt Rybnika (1308 r.) na fali akcji lokacyjnej Rybnik uzyskał rangę miasta. Pozostawał on w tym czasie w obrębie księstwa raciborskiego. W mieście istniały obok zabudowań mieszkalnych i gospodarczych także: obszerny plac (rynek), drugi kościół, dwie karczmy (w tym wymieniony z nazwy: Swierklanec), młyn oraz fosa. W wieku XII i XIV powstał w mieście murowany zamek.

Zamek w Rybniku, co potwierdziły badania archeologiczne, był wzniesiony z kamienia na planie prostokąta w drugiej połowie XIII wieku i niedługo potem, na przełomie stuleci, był rozbudowany. Posiadał wieżę i budynek bramny, a z czasem także mury obwodowe. Dane archeologiczne dokumentują XIII-wieczną metrykę obiektu. W XVIII wieku jego mury zostały rozebrane do fundamentów i powstała na nich obecna budowla. Zamek był początkowo siedzibą książęcą. Miał wielu właścicieli. W 1682 r. znalazł się w posiadaniu

hrabiów węgierskich. Stanowił ich własność wraz z całym państwem rybnickim do 1788 r., kiedy to wykupił je król pruski. Umieścił w nim dom inwalidów wojennych, czyli emerytowanych, jak byśmy dziś powiedzieli, wojskowych. Taką funkcję pełnił do 1856 r.

Warto wspomnieć, że w XIII wieku w okolicach Rybnika wpływy uzyskali cystersi z Rud, którzy sprawowali patronat nad parafią w Boguszowicach, stanowiącą ich pierwotne uposażenie i pobierali z jej części dziesięciny. Po latach uzyskali kolejne nadania, m.in. Chwałęcice. Przy okazji fundacji ich klasztoru pojawiają się wsie położone w okolicach Rybnika, m.in. Boguszowice, Chwałęcice, Jankowice, Stodoły. Datowana na ok. 1300-1305 księga uposażeń biskupów wrocławskich (*Liber Foundationis Episcopatus Vratislaviensis*), zawierająca wykaz wsi obowiązanych do płacenia dziesięciny na rzecz biskupów wrocławskich, potwierdza istnienie na przedmiotowym terenie wykształconej sieci osadniczej obejmującej m.in. Boguszowice, Chwałowice, Gotartowice i Kłokocin, której centrum stanowił niewielki wówczas Rybnik. Na obszarze dzisiejszego miasta w XIV wieku funkcjonowało zapewne kilkanaście jednostek osadniczych, w większości starych osad na tzw. „prawie polskim”, o prawdopodobnie XIII-wiecznym, a w kilku przypadkach nawet wcześniejszym (XII w.) rodowodzie. Należały do nich: Boguszowice, Chwałowice, Golejów, Gotartowice, Kamień, Kłokocin, Niedobczyce, Ochojec, Smolna, Stodoły, Wielopole oraz Popielów. Wsie te należały do parafii w Rybniku, Boguszowicach (cysterskiej) i Radziejowie, które to z kolei wchodziły w skład archiprezbiteriatu żorskiego. Okolice Rybnika charakteryzowały się niewielkim zagęszczeniem sieci parafialnej.

W 1336 r. zakończyły się rządy piastowskie w dzielnicy raciborskiej. Księstwo przejął król Czech, który oddał lenno księciu opawskiemu. Klęski żywiołowe i wojny, toczące się w XV i XVI wieku, hamowały rozwój Rybnika, na obszarze którego dominowała zabudowa drewniana. Jedynymi murowanymi obiektami były wówczas: zamek oraz obiekty sakralne. Wiejskie kościoły parafialne w pobliskich Boguszowicach oraz Popielowie (Radziejowie) wzniesiono z drewna. W XV wieku postępował proces podziału i rozpadu księstw. W tym czasie wyodrębniono też Rybnik z okolicą. W końcu XV wieku Maciej Korwin przekazał Rybnik rycerzowi Kopaczowi z Niewiadomia.

5.3.3. Rybnik „stolicą” Państwa Stanowego.

Początkowo cały teren należał do księcia (tzw. regale ziemi). Droga książęcych nadań zmieniał się stan prawny przedmiotowego obszaru. Występowała tu własność książęca, kościelna i rycerska. W stanie posiadania rycerskiego następowały ciągłe zmiany (wsiami rycerskimi były m.in.: Golejów, Niewiadom oraz Popielów z Radziejowem). Z kolei we władaniu cystersów z Rud znajdowały się przez stulecia Chwałęcice, Stodoły oraz teren dzisiejszych Nowin. Chwałęcice należały do rudzkich cystersów, ale wchodziły w skład parafii w Rybniku. Zwierzchność ekonomiczna i duchowa była tutaj podzielona pomiędzy dwa konkurujące o wpływy ośrodki.

W pierwszej połowie XVI wieku u progu czasów nowożytnych powstawały wielkie majątki rodowe (ziemskie), o charakterze latyfundiarnym, m.in. państwa stanowe i wolne mniejsze państwa stanowe. W ten sposób powstało pszczyńskie państwo stanowe, podniesione w XIX wieku do rangi księstwa oraz państewko wodzisławskie. W pierwszej połowie XVI wieku wykształciło się też tzw. państwo rybnickie, będące wielkim majątkiem ziemskim. Po śmierci księcia raciborskiego Jana II, król czeski przekazał za znaczną kwotę miasto, zamek i kilkanaście okolicznych wsi Mikołajowi Nibszycowi, któremu miasto zawdzięczało przywilej targowy. Kolejny właściciel, Jan Sedlnicky, podejmował próby mające na celu podniesienie poziomu gospodarczego miasta – na tzw. Wawoku. Wkrótce miasteczko trafiło w ręce czeskiego rodu Lobkowiców, którzy wprowadzili drugi jarmark i wystawili przywilej dla miejscowych rzemieślników. W tym okresie miasto rozbudowywało się, co potwierdzają wyniki badań archeologicznych.

Państewko rybnickie rządzone przez Lobkowiców składało się z miasta, tzw. obszaru zamkowego oraz czternastu okolicznych wsi. W 1607 r. jego właściciele uzyskali potwierdzenie, że Rybnik wraz z całym państewkiem jest ich prywatną własnością. Ziemia rybnicka była w XVI i XVII wieku związana z kościołem katolickim i Habsburgami, za co w latach 20. XVII wieku miasto i okolice uzyskały przywileje trzeciego jarmarku, cechów oraz możliwość budowy młyna w Wielopolu. Wkrótce potem miasto zostało zniszczone przez siły protestanckie. W stanie zniszczeń nabył państewko Haugwitz, po nim Praschma, wreszcie znalazło się w rękach Oppersdorfów, którzy założyli tu szpital (przysługę) dla niewiast oraz wznieśli reprezentacyjną kamienicę przy rynku. W tym czasie

właściciele państwka procesowali się z licznymi wierzycielami długów na nim ciążących. W 1682 r. majątek nabyła hrabina Węgierska i tak rozpoczął się okres władania miastem i okolicą przez rodzinę Węgierskich, trwający do 1788 r.

5.3.4. Rozwój osadnictwa i gospodarki w czasach nowożytnych. Działalność rudzkich cystersów i panów rybnickich.

Na terenie dzisiejszego miasta istniało w przeszłości wiele mniejszych i większych jednostek osadniczych: wsi, kolonii, przysiółków, dworów, młynów oraz kuźnic (fryszerek), wykorzystujących płytko zalegające rudy darniowe, charakterystyczne dla tego obszaru (na tle okolic sąsiedniego Wodzisławia). Oprócz kilkunastu istniejących wsi, mających XIII-wieczny rodowód, w późniejszym czasie pojawiły się kolejne osady, dwory, przysiółki i kuźnice. Ich powstanie związane było zarówno z gospodarką cysterską, jak i z działalnością panów państwka rybnickiego lub właścicieli niewielkich dóbr rycerskich, którzy dążyli do zwiększenia dochodowości majątków.

Cystersi prowadzili w swych dobrach, również na terenie Rybnika, rozbudowaną gospodarkę rolną i leśną (produkcję smoły, wyrób węgla drzewnego), hodowlę ryb (staw w Grabowni jest potwierdzony źródłowo już w 1408 r.) oraz kuźnictwo. Posiadali folwarki w Stodołach i Chwałecicach i na tym terenie założyli bielarnie płócien oraz kuźnice. Kuźnia w Stodołach istniała już w XVI wieku i wykorzystując pokłady rudy darniowej produkowała żelazo do 1884 r. Cystersi posiadali też okoliczne lasy i stawy Gzel z młynem wodnym. Z kolei w Olszowcu, przysiółku Grabowni, założyli pasieki i osiedlili bartników. W swoich majątkach i zakładach prowadzili bardzo racjonalną, wielokierunkową gospodarkę, wykorzystywali nowości techniczne, np. w 1747 r. postawili w Rudach wielki piec na węgiel drzewny z dwoma fryszerkami.

Cystersom próbowała dorównać wyższa hierarchia rybnicka. Na początku XVII wieku rozbudowano znajdujący się pod Wielopolem i pochodzący z ok. 1500 r. prymitywny piec hutniczy (Rybnicka Kuźnia). W późniejszym okresie w 1740 r. założyli w Ligocie zakład produkujący żelazo. „Pan” Rybnika (książę Węgierski?), postawił tu dwie fryszarki, które wykorzystywały pobliskie złoża rudy darniowej do produkcji żelaza. Wkrótce potem kolejny piec hutniczy wzniesiono na Paruszowcu. Z biegiem czasu wokół zakładów przemysłowych powstawały

niewielkie przysiółki czy też zabudowania mieszkalne i gospodarcze hutników oraz ich rodzin, leżące u załazków nowych jednostek osadniczych (np. Rybnicka Kuźnia, Ligocka Kuźnia). W przestrzeni obok domów mieszkalnych zaczęły się też pojawiać szkoły, karczmy oraz liczne elementy kultu religijnego, jak krzyże i kaplice. W późniejszym okresie rozwojowi przestrzennemu osad sprzyjał zakup państwa rybnickiego przez króla pruskiego, proces uwalniania i uwłaszczania chłopów oraz parcelacja części majątków.

Na omawianym terenie brak jest osadnictwa związanego z tzw. kolonizacją fryderycjańską. Tutejsze warunki pozwalały na rozwój nowoczesnego hutnictwa i wcześniejsze niż gdzie indziej zagospodarowanie nieużytków. Pomimo korzystnych warunków rozwoju cywilizacyjnego po XIX wieku podstawą gospodarki okolicy Rybnika było rolnictwo. Duże znaczenie posiadała gospodarka stawowa (hodowla karpia) oraz gospodarka leśna. Poszczególne osady nie posiadały z reguły uporządkowanych układów przestrzennych. Analiza XVIII i XIX-wiecznych źródeł kartograficznych potwierdza, że osadnictwo rozwijało się i koncentrowało w dolinach niewielkich cieków wodnych lub w ich sąsiedztwie.

Oprócz zabudowy gospodarczej istotnymi budowlami, a zarazem dominantami w podrybnickim krajobrazie były drewniane kościoły. Średniowieczną proveniencję posiadały świątynie w Radziejowie oraz Boguszowicach. Ostatni mógł istnieć już w pierwszej połowie XIII wieku i mieć cenne wyposażenie. Wzdłuż cieków wodnych funkcjonowały liczne, choć niewielkie stawy. Dzięki spiętrzeniu wód mogły działać przy nich młyny wodne i tartaki. Większymi obiektami, częściowo murowanymi, były wspomniane dwory oraz budynki mieszkalne i zabudowania gospodarcze folwarków i kuźnic. Na ich tle wyróżniał się dwór w Stodołach o raczej pałacowym charakterze, zwłaszcza w odniesieniu do wystroju i wyposażenia, powstały dzięki mecenatowi opata Rud. W XIX wieku w krajobrazie wsi pojawiły się murowane kaplice architektoniczne, kamienne krzyże przydrożne, pełniące przy słabo rozwiniętej sieci parafialnej rolę miejscowych ośrodków kultu, oraz okazałe budynki szkolne z drugiej połowy XIX i początków XX wieku.

Na przełomie XVI i XVII wieku do państewka rybnickiego należały: Smolna, Orzepowice, Radoszowy, Jejkowice, Michałkowice, Rydułtowy, Szczekowice, Książenice, Biertułtowy, Niedobczyce, Boguszowice, Przegędza i Ochojec. Centrum tego majątku stanowił niewielki Rybnik, w którym dominowały

społeczności rzemieślników i handlowców. Na początku XVIII wieku Rybnik był małym, prowincjonalnym miasteczkiem i liczył ok. 50 domów, kilkadziesiąt obór – chlewów i kilkanaście stajni. O pozycji miasteczka najlepiej świadczył stojący na rynku drewniany ratusz, który spłonął w 1758 r. Wśród drewnianej do XVII wieku zabudowy miasta, wyróżniającymi się obiektami były kościół i pałac, wybudowany w drugiej połowie XVII wieku, w miejscu gotyckiego zamku książęcego. Obok zamku zlokalizowany był kompleks budynków dworskich (folwarcznych). W jego skład wchodziły m.in. browar, młyny, chlewy, stajnie, stodoły, dom urzędniczy i inne obiekty. W połowie XIX wieku poddane one zostały licytacji. W majątku prowadzono rozbudowaną gospodarkę hodowlaną (w 1661 r. wynosił on ok. 1000 sztuk owiec), należał też do niego szereg stawów rybnych. Z miastem powoli integrowała się położona po drugiej stronie rzeki Nacyny Smolna.

5.3.5. Rewolucja przemysłowa. Skok cywilizacyjny – rozwój hutnictwa i górnictwa w rejonie Rybnika.

Rybnik został wykupiony wraz z całym państwkiem, liczącym 24 wsie, przez króla pruskiego w 1788 r. Już w XVIII wieku zaczęły w nim zachodzić duże zmiany. Pojawiło się w miejscu drewnianych budynków wiele murowanych domów (kamienic), często o bogatym wystroju. Rozwijało się rzemiosło. W centrum miasta pojawiła się produkcja przemysłowa, m.in. fabryki skór (garbarnie) w XVIII wieku i browar Müllera w XIX wieku przy śródmiejskim rynku. Na terenie pobliskich, już królewskich folwarków, mogły działać państwowe huty (Paruszowiec, Ligocka Kuźnia i Rybnicka Kuźnia) oraz pierwsze kopalnie (Hoym), produkujące materiały na potrzeby armii.

W drugiej połowie XVIII wieku okolice Rybnika były miejscem rozwoju form wczesnoprzemysłowych, a na tle okolic dzisiejszego Wodzisławia czy Jastrzębia Zdroju sytuacja przedstawiała się korzystnie. Podwodziszawskie folwarki w dalszym ciągu opierały produkcję na gospodarce rolnej. Jedynymi większymi urządzeniami były tam nastawione na wykorzystanie w produkcji rolnej gorzelnie i browary, co przyczyniało się do potęgowania panującej na wsi nędzy. W folwarkach podrybnickich już od XVI wieku działały wspomniane wcześniej kuźnie, i powstały nowe (np. na Paruszowcu w XVIII w.).

W XIX wieku tylko częściowo okolice dzisiejszego miasta zachowywały jeszcze rolniczy, niezakłócony rozwojem wielkiego przemysłu charakter i wiejski krajobraz. W końcu XVIII wieku na pograniczu pomiędzy Biertułtami a Niewiadem uruchomiono pierwszą kopalnię. Wkrótce w okolicy powstały kolejne, prywatne, ale prymitywne jeszcze zakłady, z uwagi na nierentowność wydobycia, musiały się komasować i wprowadzać nowoczesne na owe czasy rozwiązania techniczne. Fedrunek przesunął się na północ, m.in. na tereny folwarków w Niewiadomiu, a później, tj. na początku XX wieku, w okolice Popielowa, Radziejowa, Chwałowic i Boguszowic. Górnictwo opierało się na wielkim kapitale, powstawały fortuny, m.in. Friedlanderów, Donnersmarcków. Obok hut, kopalnianych szybów i urządzeń przemysłowych wznoszono w drugiej połowie XIX wieku i pierwszej połowie XX wieku kolonie i osiedla patronackie na terenach Niewiadomia, Niedobczyc (Rymera), Boguszowic, Chwałowic i Paruszowca. Obok hoteli (szlafhausów), budynków mieszkalnych robotników (familoków) i kadry urzędniczej (beamtrów), powstawały wille kadry zarządzającej i dyrektorów poszczególnych zakładów. W gwałtowny sposób rosła liczba ludności. Powstawały też, często za sprawą kopalń, nowe świątynie (tworzone były nowe parafie) oraz szkoły. Ogromny wpływ na rozwój Rybnika i okolic miała budowa połączeń kolejowych w latach 50. i 80. XIX wieku.

Po nabyciu Rybnika przez króla w mieście przeprowadzono wiele inwestycji. Przebudowano gruntownie zamek na szpital dla inwalidów wojskowych. Zbudowano kościół ewangelicki i nową świątynię parafialną. Miasto zaczęło stawać się ważnym ośrodkiem gospodarczym, a jego rangę podniosło powstanie Królewskiego Urzędu Górniczo-Hutniczego (pierwotnie na Paruszowcu, potem w Rybniku). W pierwszej połowie XIX wieku utworzono z części powiatów raciborskiego i pszczyńskiego powiat rybnicki. Rybnik stał się siedzibą starosty, a samo miasto uzyskało nowy ratusz – kilkadziesiąt lat po pożarze poprzedniego. W drugiej połowie XIX wieku pojawiły się w Rybniku liczne instytucje. Wznoszono budynki użyteczności publicznej: sąd powiatowy, który w 1849 r. mieścił się w budynku zamku, urząd administracji budowlanej, szpital św. Juliusza, szpital Spółki Brackiej, szpital psychiatryczny oraz budynku starostwa powiatowego. Miasto uzyskało połączenie kolejowe i dworzec oraz pierwszą gazownię (przy śródmiejskie ulice i place nocą oświetlały gazowe latarnie). Nastąpiła restrukturyzacja w zakresie miejskiej infrastruktury. Pojawiło się uliczne

oświetlenie, parki i alejki oraz łaźnia miejska i rzeźnia miejska. Na początku XX wieku zbudowano sieć wodociągową i kanalizacyjną, wybrukowano place i ulice. Wzniesiono w tym czasie kościół pw. Św. Antoniego, stanowiący do dziś jedną z architektonicznych dominant miasta.

W XIX wieku nastąpiły na całym Górnym Śląsku wielkie przemiany społeczne. Upadł porządek feudalny, rozwijał się kapitalizm. Po wykupie państewka rybnickiego przez króla pruskiego, dokonano w 1810 r. sekularyzacji klasztoru w Rudach. Majątek cysterskich opatów znalazła się w rękach księżących. Zlikwidowano poddaństwo chłopów, uregulowano stosunki własnościowe na wsi – uwłaszczono chłopów, dokonano parcelacji części majątków od XIX do pierwszej połowy XX wieku. Ostatecznie zlikwidowano dualizm podziału terytorialnego na gminy i obszary dworskie przez włączenie obszarów dworskich do pobliskich gmin ostatecznie w latach 20. XX wieku. Wspomniane reformy były jedną z przyczyn przeobrażeń społecznych oraz osadniczych. Mieszkańcy wsi wyszli poza kanon życia określony w średniowieczu. Chłopi zaczęli szukać zatrudnienia w przemyśle, a kolejne pokolenia podejmowały edukację.

Rodziły się też tradycje prasowe i wydawnicze Rybnika. Już w XIX wieku wydawano tu pierwsze tytuły prasowe, dzienniki (quasi urzędowe) Rybniker Kreisblatt (1842 r.) i Rybniker Stadtblatt (1860 r.). Kontynuatorem tych tradycji były wydawane w okresie międzywojennym tytuły, m.in. Sztandar Polski, Zew Młodzieży, Ziemia Rybnicka, Młody Polak. Od końca XIX wieku Rybnik pojawiał się też na wydawanych pocztówkach.

Wielu mieszkańców miast wyemigrowało w poszukiwaniu pracy do Westfalii. Uczestniczyli w I Wojnie Światowej, potem w powstaniach śląskich. W tym czasie budziło się w Rybniku i okolicy życie narodowe: powstawały chóry, biblioteki ludowe, towarzystwa polsko-katolickie. Życie społeczne intensywnie rozwijało się w okresie międzywojennym. Działały organizacje i stowarzyszenia: kościelne, młodzieżowe, mundurowe, sportowe, śpiewacze, spółdzielcze, działały partie polityczne i związki zawodowe. Miasto było siedzibą władz licznych organizacji lub ich struktur, np. Podokręgu Rybnickiego Górnośląskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej czy też struktur powiatowych Związku Kółek Rolniczych. W Rybniku odbywały się okolicznościowe manifestacje i uroczystości np. dożynki powiatowe.

W 1922 r. miasto przyłączono oficjalnie do II Rzeczypospolitej Polskiej, a jego burmistrzem został W. Weber. W tym czasie Rybnik przeżywał okres rozkwitu. Zwany też był miastem kwiatów, z uwagi na liczne, zadbane, a czasem na nowo urządzone, parki i skwery. Miasto zyskało również nowe oblicze – stało się ośrodkiem polskiej inteligencji. Działały tu obok istniejących już wcześniej instytucji, m.in. gimnazjum państwowe, które szczytyło się absolwentami w osobach późniejszych naukowców i duchownych, szkoła handlowa oraz szkoły urszulańskie (gimnazjum, szkoła zawodowa i seminaria nauczycielek rzemiosł), oraz szkoła muzyczna braci Szafranków. Pojawili się Werbiści, którzy założyli dom misyjny, a wśród nich przybył do Rybnika naukowiec, bibliofil i muzeolog o. Emil Drobny. Prężnie działali Franciszkanie. W tym czasie w mieście powstało wiele nowych obiektów użyteczności publicznej, w tym: neoklasycystyczny budynek urzędu miasta na osi ulicy Zamkowej, wychodzącej z rynku, modernistyczny budynek banku przy ul. Bolesława Chrobrego, oraz liczne budynki mieszkalne, budowane w uporządkowanych urbanistycznie układach, np. osiedle kolejarzy przy ul. Jankowickiej oraz w dzisiejszej dzielnicy Meksyk. Sieć parafialna doczekała się reorganizacji. Wybuch II Wojny Światowej przerwał rozwój miasta i spowodował m.in. zagładę spuścizny żydowskiej (synagogi, cmentarza).

Pod koniec XIX wieku i w pierwszej połowie XX wieku miasto zmieniło dynamicznie wytyczone jeszcze w średniowieczu granice i układy przestrzenne. Pierwszą z przyłączonych wsi była niewielka Smolna, która znalazła się w granicach Rybnika w 1907 r. Po 1922 r. rozwijało się na jej terenach budownictwo mieszkaniowe, podobnie jak w okolicy tzw. Kozich Gór i Brzezin Miejskich (zwanych dziś Meksykiem), Maroka (kolonia robotnicza) oraz na tzw. Wawoku, obejmującego miejskie budynki socjalne i na tzw. Północy. W 1926 r. do miasta przyłączono Ligotę (z Paruszowcem, Piaskami i Zastawem). Kolejne zmiany w podziale terytorialnym miały miejsce w latach 70. XX wieku, kiedy to ukształtowały się granice dzisiejszego miasta, zmienione później wskutek przyłączenia Ochojca (w 2001 r.). W latach 70. XX wieku w następstwie reform administracyjnych kraju i zmian w podziale terytorialnym w obrębie miasta znalazły się miejscowości, które tworzyły dawniej odrębne wspólnoty samorządowe (gminy).

5.3.6. Rybnik stolicą subregionu.

Po zakończeniu II Wojny Światowej następowała w latach 40. i 50. z różnych powodów pauperyzacja miasta. Dopiero rozwój przemysłu i polityczne decyzje o budowie Rybnickiego Okręgu Węglowego wpłynęły korzystnie na rozwój Rybnika w latach 60.

W latach 70. obszar miasta ulegał kilkakrotnemu powiększeniu, wskutek włączenia w jego granice Orzepowic, Rybnickiej Kuźni, Zebrzydowic i Wielopola w 1970 r., następnie nowopowstałych miast: Chwałowic w 1973 r., Boguszowic (tj. łącznie terenu obejmującego Boguszowice, Kłokocin, Radziejów) i gminy Chwałęcice (tj. łącznie terenu obejmującego Chwałęcice, Golejów, Grabownię i Stodoły).

Działy tu duże zakłady pracy, m.in. huta Silesia, kopalnie: Jankowice, Chwałowice, Rymer, Ignacy (Rydułtowy II), Rybnicka Fabryka Maszyn. W latach 50 i 60. w okolicach miasta rozpoczęto nowe inwestycje, istotne dla regionu i kraju, np. budowę elektrowni Rybnik i Zalewu Rybnickiego, lotniska aeroklubu w Gotartowicach, wojewódzkiego szpitala specjalistycznego (początek budowy w 1973 r.) itp. W latach 60. rozpoczęto realizację projektu budowy Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Kamieniu oraz kąpieliska Ruda.

Na przyłączonych do Rybnicka terenach (podobnie jak na terenie włączonej w granice Rybnika w 1907 r. Smolnej) wznoszono od lat 50. osiedla mieszkaniowe dla osób przyjeżdżających na Śląsk z różnych stron Polski, znajdujących zatrudnienie w okolicznych kopalniach, np. w dzielnicy Maroko-Nowiny wybudowano osiedla: Wieczorka, Tysiąclecia, Dworek, Nowiny. Budowano obiekty sakralne, erygowano nowe parafie, powstawały szkoły podstawowe, zawodowe i średnie. Poszczególne gałęzie przemysłu i usług tworzyły własne szkoły (górnictwo, techniczne, medyczne). Wielu wybitnych absolwentów opuściło mury Państwowej Szkoły Muzycznej i istniejącego od 1962 r. rybnickiego ośrodka Politechniki Śląskiej (Centrum Kształcenia Inżynierów). Organizowało się jedno z największych ośrodków miejskich tej części Śląska.

Po 1945 r. działało w Rybniku wiele koncesjonowanych organizacji (partyjne, TPPR, PTTK, ZHP, PCK, ZBOWiD). Dzięki mecenatowi kopalń i zakładów przemysłowych powstawały w latach 50. i 60. domy kultury. Często były to obiekty

reprezentacyjne, jak Teatr Ziemi Rybnickiej, projektowane przez najwybitniejszych ówczesnych architektów. W krajobraz kulturalny miasta wpisały się organizowane od 1962 r. Rybnickie Dni Literatury. Powstały kluby: Literacki (Kontakty, 1959 r.) i Dyskusyjny Klub Filmowy Ekran (1976 r.). dzięki mecenatowi kopalń i zakładów przemysłowych rozwijały się kluby sportowe. Niektóre z nich posiadały kilka lub kilkanaście sekcji, jak np. KS ROW. Na arenie krajowej i międzynarodowej sukcesy odnosili m.in. rybniccy żużlowcy. Wielu miejscowych sportowców reprezentowało kraj na arenie międzynarodowej, także podczas igrzysk olimpijskich.

Zmiany ustrojowe lat 80. i 90. korzystnie wpłynęły na rozwój Rybnika. Dzięki licznym inwestycjom i sprawnemu zarządzaniu miasto należy obecnie do najistotniejszych ośrodków nie tylko przemysłowych, ale również związanych z kulturą i innymi dziedzinami życia.

5.4. Kształtowanie się układu przestrzennego miasta Rybnika – kalendarium wydarzeń

- Epoka kamienia, środkowy paleolit – najstarsze ślady bytności człowieka na terenie dzisiejszego Rybnika (Kamień);
- Koniec XII w. – Rybnik (okolica dzisiejszego Śródmieścia) staje się niewielkim centrum osadniczym i handlowym;
- Lata 20. XIII w. – Rybnik pojawia się w źródłach pisanych; pozwalają one przyjąć, że już w końcu XII w. istniała tu pierwsza świątynia górująca nad lokalnym, niewielkim centrum osadniczym i handlowym (wymiany); w jego bezpośrednim sąsiedztwie istniała równie stara Smolna; osady mogły mieć charakter służebny w stosunku do ośrodka grodowego (władzy książęcej) w Raciborzu; w okolicach Rybnika na terenie dzisiejszego miasta istniały osady na prawie polskim (w układzie owalnicy);
- Przełom XIII i XIV w. – podniesienie Rybnika do rangi miasta; lokacja układu przestrzennego miasta średniowiecznego, będącego dzisiaj ośrodkiem centralnym obecnego układu przestrzennego;
- II połowa XIII w. – w Rybniku powstaje pierwszy, w całości murowany, zamek książęcy, który wraz z przyległymi zabudowaniami mieszkalnymi

i gospodarczymi stanowił przez stulecia , obok placu wymiany (ryнку), oraz obiektów sakralnych jest jedną z dominant w przestrzeni drewnianego miasteczka;

- XIV w. – wokół miasta, pełniącego w dalszym ciągu rolę niewielkiego centrum osadniczego, sprawującego funkcje parafialne, wymiany, oraz będącego ośrodkiem władzy, istniało zapewne kilkanaście jednostek osadniczych;
- II połowa XV w. – Rybnik z okolicznymi wsiami zaczął wyodrębniać się z księstwa raciborskiego;
- I połowa XVI w. – Rybnik stał się stolicą dużego majątku ziemskiego, tzw. państewka stanowego, składającego się z miasta i kilkunastu otaczających go wsi; w jego skład wchodziły pod koniec XVI w.: Rybnik, Biertułtowy, Boguszowice, Jejkowice, Książenice, Michałkowice, Niedobczyce, Ochojec, Orzepowice, Przegędza, Radoszowy, Rydułtowy, Smolna oraz Szczekowice; obszar państewka ulegał przeobrażeniom, jego właściciel posiadał uprawnienia publiczno-prawne w stosunku do zamieszkującej go ludności; obszar dzisiejszego miasta pokrywa się częściowo z obszarem tamtej struktury historycznej; w XVIII w. prywatny charakter miasta hamował jego rozwój;
- XVI-XVII w. – kolejni właściciele państewka podejmowali działania mające na celu podniesienie poziomu gospodarki, a szczególnie handlu i rzemiosła; miasto rozbudowywało się, uzyskiwało przywileje;
- XV-XVIII w. – rozwijała się gospodarka folwarczna; w okolicach miasta i średniowiecznych wsi powstawały dzięki inicjatywie rudzkich cystersów lub panów stanowych oraz drobnej szlachty folwarki pańszczyźniane, stawy hodowlane, młyny, dwory, kuźnice (fryszerki) oraz bielarnie płócien, w okolicach miasta istniały liczne prymitywne piece hutnicze (Stodoły, Rybnicka Kuźnia, później: Ligota, Paruszowiec); w ich pobliżu pojawiały się niewielkie kolonie pracowników;
- Początek XVIII w. – miasto Rybnik liczyło ok. 50 domów; okolice miasta miały charakter typowo rolniczy, pomimo istnienia kuźnic;
- II połowa XVIII w. – rozwijały się formy wczesnoprzemysłowe w okolicy Rybnika (Paruszowiec, Ligocka Kuźnia, Rybnicka Kuźnia);

- 1753 r. – budowa na obszarze Paruszowca pierwszego zakładu hutniczego (pieca), poprzednika huty Silesia, która działała do lat 90. XX w.;
- 1788 r. – Rybnik staje się miastem królewskim;
- Koniec XVIII w. – rozpoczyna się rozwój miasta, w XIX w. bardzo już dynamiczny;
- 1792 r. – w granicach dzisiejszego miasta, na pograniczu Niewiadomia i Biertułów, powstaje kopalnia Hoym; wkrótce pojawia się pierwsza maszyna parowa; zakład łączono później z innymi; kopalnia działała pod zmienioną nazwą do lat 90. XX w.;
- 1810 r. – sekularyzacja klasztoru cystersów w Rudach i jego potężnych dóbr sięgających po Rybnik; definitywne wygaśnięcie pańszczyzny na ziemi rybnickiej;
- II połowa XVIII w – I połowa XIX w. – w centrum dzisiejszego miasta pojawia się niewielka produkcja przemysłowa; powstaje m.in. fabryka skór, browar;
- XIX w. – w południowo-zachodniej części dzisiejszego miasta (Niewiadom, Niedobczyce) powstają liczne szyby wydobywcze i prymitywne kopalnie, które ze względów ekonomicznych muszą się łączyć (komasować);
- 1818 r. – ustanowienie powiatu rybnickiego z siedzibą w Rybniku;
- XIX w. – następuje rozwój przestrzenny średniowiecznego układu miasta, który wychodzi poza dawno wytyczone granice; pojawiają się liczne nowoczesne i reprezentacyjne obiekty (a nawet całe kompleksy obiektów) użyteczności publicznej, władzy państwowej i samorządowej, opieki społecznej (szpitale: Spółki Brackiej, św. Juliusza, dla umysłowo i psychicznie chorych); powstaje nowoczesna infrastruktura miejska;
- XIX – I połowa XX w. – w okolicy Rybnika, w sąsiedztwie zakładów wydobywczych i przemysłowych, wyrastają duże kolonie i osiedla robotnicze liczące od kilku do kilkudziesięciu budynków o funkcjach mieszkalnych, socjalnych i handlowo-usługowych, często z powiązane z terenami zieleni, nawiązujące luźno do idei „miasta-ogrodu” Ebeneзера

Howarda; powodują one przekształcenie tradycyjnych wsi z biegiem czasu w osady przemysłowe o miejskim charakterze;

- 1856 r. – Rybnik uzyskuje pierwsze, kluczowe dla rozwoju miasta i okolicy, a w szczególności górnictwa połączenia kolejowe, umożliwiające m.in. transport węgla na szeroką skalę;
- 1882 r. – uruchomienie linii kolejowej Rybnik – Wodzisław Śląski;
- Koniec XIX w. – w tutejsze górnictwo inwestuje bankier i przemysłowiec, F. Friedlander; wkrótce potem powstaje Rybnickie Gwarectwo Węglowe;
- 1896 r. – Friedlander połączył kopalnię Johan Jacob z Römerem, powstaje duża kopalnia, przemianowana w 1936 r. na Rymer;
- 1897 r. – w Chwałowicach powstaje kopalnia: Donnersmarck-Grube na skutek połączenia pól górniczych przez Guidona Henckel von Donnersmarcka; na początku XXI w. KWK Chwałowice (nazwana tak po 1945 r.) przejęła teren KWK Rymer, tym samym likwidując ten zakład wydobywczy i przejmując częściowo jego pracowników;
- Początek XX w. – utwardzenie drogi do Wodzisławia Śl.; dzisiejsza droga krajowa do granicy państwowej jest jedną z najważniejszych w regionalnym układzie komunikacyjnym;
- 1907 r. – włączenie w granice administracyjne Rybnika wsi Smolna, która od stuleci dzieliła losy Rybnika i stanowiła z nim jeden organizm;
- 1907 r. – oddano do użytku wiadukt kolejowy na Paruszowcu;
- 1903-1907 – w krajobrazie miasta pojawia się górujący nad jego centrum kościół św. Antoniego z potężnymi wieżami;
- 1913-1915 – budowa kolejnej kopalni, tym razem przez Donnersmarcka, zwanej Szybami Blüchera (późniejszej KWK Jankowice); w jej pobliżu powstają osiedla, tzw. Nowe Boguszowice;
- 1922 r. – podział Górnego Śląska pomiędzy Polskę i Niemcy; Chwałęcice i Grabownia zostają przyłączone do Polski, a Stodoły – do Niemiec;
- 1926 r. – włączenie w granice Rybnika wsi Ligoty z Ligocką Kuźnią oraz Paruszowca z Piaskami;
- Lata 20. -30. XX w. – na obrzeżach miasta rozwija się dynamicznie budownictwo mieszkalne wielorodzinne i jednorodzinne; powstają nowe

murowane kościoły, dające początek samodzielny parafiom (Boguszowice, Chwałowice, Niedobczyce, Popielów-Radziejów, Smolna);

- 1936 r. - budowa linii kolejowej Rybnik – Żory;
- 1945 r. – włączenie w granice Rybnika wsi Zamysłów;
- Lata 50. XX w. – zapada decyzja o budowie dużego okręgu przemysłowego, tzw. Rybnickiego Okręgu Węglowego z kilkunastoma dużymi kopalniami, którego stolicą został Rybnik;
- II połowa XX w. – rozbudowa kopalń i zakładów przemysłowych, zwiększanie produkcji i zatrudnienia; budowa potężnych osiedli mieszkaniowych, tworzenie nowych parafii dzięki przenoszeniu zabytkowych kościołów: w Ligockiej Kuźni – przeniesiony z Boguszowic (1975 r.), w Wielopolu – przeniesiony z Gierałtowic (1976 r.), w Kłokocinie – przeniesiony z Nieboczów (1977 r.; potem przeniesiony do skansenu w Chorzowie); budowa ośrodków wypoczynkowych (Kamień, Ruda), szkół, domów kultury, lotniska sportowego w Gotartowicach;
- Lata 50 i 60. XX w. – dawne wsie zostały przeobrażone w osady przemysłowe o miejskim charakterze (XIX /XX) i podniesione do rangi miast (Boguszowice, Chwałowice, Niedobczyce);
- 1954-1955 r. – ustanowienie miasta Niedobczyce i włączenie w jego granice Niewiadomia, Popielowa i Radziejowa;
- 1962 r. – ustanowienie miasta Boguszowice, do którego przynależały obszary: Starych Boguszowic, Boguszowic Osiedla i Kłokocina;
- 1966-1967 r. – ustanowienie miasta Chwałowice;
- 1962 r. – początki szkolnictwa wyższego w Rybniku, powstanie ośrodka Politechniki Śląskiej;
- Lata 60. i 70. XX w. - budowa Elektrowni Rybnik i Zalewu Rybnickiego (sztuczny zbiornik zalewowy na rzece Rudzie), potężne przeobrażenie w krajobrazie Stodół, Rybnickiej Kuźni i Grabowni;
- 1973 r. – włączenie w granice administracyjne Rybnika obszaru Chwałowic i wsi: Orzepowice, Wielopole, Zebrzydowice;
- 1975 r. – włączenie w granice administracyjne Rybnika miast: Boguszowice, Niedobczyce i Niewiadom;

- 1977 r. – włączenie do Rybnika Chwałęcic (ze Stodolami), Golejowa i Grabowni oraz Kamienia;
- Lata 70. i 80. XX w. – w Orzepowicach powstaje Wojewódzki Szpital Specjalistyczny, oczyszczalnia ścieków oraz zespół szkół medycznych;
- 1999 r. – ma miejsce restytucja powiatu rybnickiego: grodzkiego – miasto Rybnik, ziemskiego – z siedzibą w Rybniku;
- 2000/2001 r. – w Rybniku w wyniku adaptacji budynków dawnego szpitala brackiego przy ul. Rudzkiej powstaje Zespół Szkół Wyższych (kampus: Politechnika Śląska, Uniwersytet Śląski, Akademia Ekonomiczna); w roku akademickim 2000/2001 rozpoczynają naukę pierwsi studenci;
- 2001 r. – włączenie w granice Rybnika wsi Ochojec, wywodzącej się z obszaru gminy Pilchowice;
- 2004 r. – rozpoczęcie na wschodnich i południowych obrzeżach miasta realizacji Autostrady A-1 (na odcinku: Ostrawa – Czechy – Gliwice) prowadzącej z Ostrawy w kierunku Katowic do Warszawy;
- Po roku 2000 – Rybnik jest centrum aglomeracji rybnickiej, pełni funkcję stolicy Związku Subregionu Zachodniego Województwa Śląskiego (stowarzyszenia 24 miast i gmin – od 2002 -2003 r.); aglomeracja obejmuje obszar wyznaczony miastami: Czerwionka-Leszczyny – Rybnik – Jastrzębie Zdrój – Wodzisław Śląski – Racibórz, na terenach powiatów: rybnickiego, raciborskiego, wodzisławskiego, fragmentarycznie: cieszyńskiego i pszczyńskiego.

5.5. Dziedzictwo materialne i krajobraz kulturowy gminy

Przed przystąpieniem do niniejszego opracowania prowadzone były badania terenowe w stosunku do występujących na terenie miasta zabytkowych obiektów i krajobrazu kulturowego. Dokonano rozpoznania historycznego, bibliograficznego, kartograficznego, archiwalnego, ikonograficznego oraz kwerend, w odniesieniu do obszaru Rybnika. Opracowanie zostało poprzedzone wykonaniem aktualizacji gminnej ewidencji zabytków i wykonaniem nowych, rozszerzonych kart ewidencyjnych – katalogu zabytkowych obiektów w krajobrazie miasta.

5.5.1. Krajobraz kulturowy Rybnika – dziedzictwo wyjątkowe

Krajobraz kulturowy tworzą elementy materialnego dziedzictwa, wytworzone i ukształtowane przez człowieka, wespół z elementami przyrodniczymi, naturalnymi oraz poddanymi wpływom działalności człowieka. Dziedzictwo kulturowe jest istotnym elementem tożsamości społeczeństwa, świadczącym o jego wielopokoleniowym dorobku w odniesieniu do konkretnego miejsca uwarunkowanego geograficznie. Zasoby dziedzictwa kulturowego należy rozumieć jako trwałe i wyróżniające, a zarazem identyfikujące dany obszar elementy zagospodarowania przestrzeni.

W przypadku Rybnika cechy te posiadają w szczególności kościoły, pałace (zamek i dwór), budynki użyteczności społecznej takie jak ratusze, szkoły, szpitale, liczne kamienice, jako domy towarowe i kamienice usługowo-mieszkalne, a następnie wielorodzinne domy robotnicze, tworzące całe zespoły urbanistyczne, oraz obiekty przemysłowe i poprzemysłowe. Znaczącą rolę w charakterystyce Rybnika odgrywa krajobraz postindustrialny z szybami wyciągowymi, kominami i usypiskowymi bryłami krajobrazowymi (hałdy kopalniane). Ale jednocześnie krajobraz kulturowy identyfikują elementy małej architektury (krzyże i kapliczki przydrożne), występujące bardzo licznie w przestrzeni publicznej miasta, zwłaszcza przy drogach, na placach itp. Zespoły zabudowań poszczególnych organizmów osadniczych występujących w obrębie dzisiejszego miasta, kolonie i osiedla robotnicze, zabudowa dużych zakładów przemysłowych, tworzą zwarte struktury przestrzenne o walorach historycznych, zabytkowych, estetycznych i czasem także artystycznych.

Duża zmiennność dziejów oraz wielokulturowość wpływały na ukształtowanie tego dziedzictwa kulturowego gminy. Krajobraz kulturowy gminy ukształtowany został w oparciu o uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne, mające wpływ na aktywność społeczną regionu w czasach historycznych. Dużą rolę w ukształtowaniu obecnego krajobrazu kulturowego odegrała lokalizacja miasta Rybnika na terenie pogranicza kilku państw, gdzie granice zmieniały się i przesuwaly na przestrzeni wieków. Następnie duże znaczenie miała wielokulturowość wynikająca z wielowiekowego przenikania się kultury polskiej, czeskiej i niemieckiej, żydowskiej, katolickiej i protestanckiej. Także aktywność

ekonomiczna regionu i pozostała działalność jego mieszkańców pozostawały i pozostają w ścisłym związku z jego walorami terenowymi i kulturowymi.

Historyczne, czasem zabytkowe (Stare Miasto w Śródmieściu) układy przestrzenne to założenia wiejskie i miejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic i dróg, w powiązaniu z zielenią i krajobrazem naturalnym. Na terenie wiejskim obejmują układy ruralistyczne, na terenach miejskich – układy urbanistyczne oraz zespoły sakralne, a także cmentarze. Historyczne układy przestrzenne zachowały się w większości lub częściowo w niektórych dzielnicach miasta Rybnika i stanowią jego historyczne dziedzictwo. Dla pełnego zidentyfikowania i waloryzacji wymagają jednak dokładnych badań i opracowań krajobrazowo-przestrzennych.

Ważnym elementem zabudowy miejskiej i cennym komponentem krajobrazu kulturowego są obiekty o funkcjach publicznych lub usługowych, zazwyczaj wyróżniające się formą oraz sposobem zagospodarowania otoczenia. Należą do nich przede wszystkim szkoły, urzędy gminne, dawne karczmy, remizy strażackie, etc. Część tych obiektów straciła swoje historyczne funkcje. Ich adaptacja do nowych potrzeb pociągnęła za sobą daleko idące przekształcenia formy, czasami prowadzące do całkowitego zatarcia pierwotnego kształtu i funkcji.

Pod względem ochrony krajobrazu w Rybniku występuje szczególna forma takiej ochrony w postaci parku krajobrazowego. Północne i częściowo północno-wschodnie rejony miasta Rybnika, z dzielnicami: Ligota – Ligocka Kuźnia (część), Paruszowiec – Piaski (część), Północ (część), Kamień, Wielopole, Rybnicka Kuźnia, Golejów, Grabownia, Ochojec, Chwałecice i Stodoły, znajdują się w obrębie Parku Krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich” oraz jego otulinie. Park Krajobrazowy, którego centrum stanowi opactwo w Rudach Wielkich obejmuje obok terenów części miasta Rybnika także obszary kilku sąsiednich gmin powiatu rybnickiego i raciborskiego.

5.5.2. Historyczny układ miasta.

Rybnik jest średniowieczną osadą, położoną w dolinie rzeczki Nacyny, pośród licznych stawów i terenów podmokłych. Przed 1308 r. niewielka osada otrzymała prawa miejskie. Około XVI wieku opisywany był jako niewielka miejscowość o 40

domach i 200 mieszkańcach. Według opisu z 1689 r. „był ładnym miasteczkiem, wprawdzie nieufortyfikowanym, pozbawionym okalających murów i bram, lecz szczytującym się prastarym zamkiem książęcym i kościołem farnym”. Powyższe budowle były murowane, natomiast pozostałe były drewniane, w tym domy mieszczańskie, gospodarcze, a nawet ratusz, zlokalizowany do 1794 r. centralnie na rynku miasta. Miasto ulegało licznym pożarom, m.in. w 1794 r., 1796 r., 1822 r. Dopiero początek XIX wieku przyniósł zmianę. W 1818 r. Rybnik stał się miastem powiatowym i stopniowo na przestrzeni półwiecza następowała sukcesywna wymiana zabudowy drewnianej na murowaną. Plan miasta z 1861 r. pokazuje zwartą zabudowę miejską, grupującą się głównie wokół rynku i dwóch bloków przyrynkowych. Zabudowa miasta oparta była na średniowiecznym układzie, z charakterystycznym wydłużonym wrzecionem oraz dwoma parami ulic wlotowych ciągnących się w kierunku zamku i kościoła – ulicą Kościelną, Sobieskiego oraz Korfantego i Zamkową. Dalsze ulice wychodzące z centrum miały luźną zabudowę, o charakterze przedmieścia. W 1861 r. istniały jeszcze dwa zarybione stawy, od których miasto otrzymało swoją nazwę, jeden na północy, a drugi na zachód od zabudowań zamkowych. Ówczesna zabudowa rynku i jego pierścienia była jednopiętrowa, z wysokimi dachami o stromych połaciach (np. Rynek 2, Rynek 7, Rynek 15), pozostałe obiekty były niższe – parterowe, zlokalizowane luźno, o małomiasteczkowym charakterze. Teren Starówki rybnickiej jest przedmiotem podjętych w 2015 r. (akceptacja ŚWKZ dla zamiaru utworzenia PK) działań w sprawie utworzenia Parku Kulturowego Stare Miasto Rybnik.

5.5.3. Historyczne style zabudowy z przywołaniem najważniejszych zabytków.

Najcenniejsze obiekty w skali miasta, to zarazem najstarsze budowle Rybnika: kościółek pw. Wniebowzięcia NMP „Na Górcie”, zamek (w zachowanej formie - pałac) – obecnie siedziba Sądu Rejonowego, kościół Matki Bożej Bolesnej, dwór w Stodołach, ratusz oraz dwa drewniane kościoły w dzielnicach: Wielopole i Ligocka Kuźnia. W epoce gotyku, w II połowie XV wieku powstał kościół mariacki, z którego dziś zachowało się jedynie prezbiterium z reliktnymi sklepieniami

żebrowego i kamiennymi maswerkami w oknach (wypełnione współczesnym witrażem w kształcie gotyckich gomółek). Również średniowieczny rodowód ma dawny zamek, który reprezentacyjną formę pałacu barokowo-klasycystycznego otrzymał w latach 1776-1778 za przyczyną Fryderyka Ilgnera, nadwornego architekta króla pruskiego, który otrzymał zadanie przekształcenia wcześniejszej budowli zamkowej w Rybniku na dom dla inwalidów wojskowych. Tenże architekt królewski jest także autorem projektu barokowo-klasycystycznego kościoła farnego MB Bolesnej przy Placu Kościelnym (1798-1801; a budował go mistrz murarski Karol Tietze z Raciborza) oraz przebudowy dawnej sieciarni zamkowej na kościół ewangelicki, znajdujący się dziś przy ul. Miejskiej 12. Barokowy jest ponadto dwór, a raczej pałac pełniący funkcję dworu na terenie istniejącego folwarku w Stodołach, wzniesiony „w manierze włoskiej” z inicjatywy opata cystersów Bernarda III w 1736 r. „aby zepsuty polski smak architektoniczny uszlachetnić”, jak pisał ponad 150 lat temu w swej pracy o Rudach dr August Potthast. Dwór w Stodołach, po trudnych latach wojen, został wyremontowany i przebudowany w 1774 r. i w tejże formie przetrwał do dzisiaj. W ramach układu staromiejskiego Rybnika barokowe cechy widoczne są w dwóch budynkach mieszkalnych: w kamienicy usytuowanej na narożniku rynku i ulicy Raciborskiej (Rynek 15 – tzw. „Stara Apteka”) oraz przy ul. Zamkowej 3, chociaż barokowe cechy posiadają też inne kamienice, które później przebudowano i „ubrano” w garnitur neoklasycystyczny (np. Rynek 1, Rynek 7, Rynek 18 i Sobieskiego 9 w podziemiach). Kościółki w Wielopolu i w Ligockiej Kuźni, przeniesione w obecne miejsce w latach 70. XX wieku, są cennymi przykładami drewnianej architektury sakralnej kręgu śląskiego. Pierwszy z nich wybudowany został około 1534 r. w niedalekich Gierałtowicach (koło Knuruwa) i należy do najstarszych kościołów drewnianych na terenie województwa śląskiego. Jego stropy ozdobione są niezwykle cenną gotycką dekoracją malarską, typu patronowego. Świątynia w Ligockiej Kuźni pochodząca z 1717 r., posiada wyraźne cechy stylistyczne zarówno barokowe jak i klasycystyczne. Bogate wyposażenie w stylu barokowym wykonane było przez artystów z kręgu cysterskiego. Usytuowany w zachodniej pierzei rynkowej ratusz z wieżą zegarową wzniesiony został w stylu klasycystycznym w I połowie XIX wieku. Klasycystyczny wystrój przeważa w wystroju i cechach architektonicznych większości najstarszych kamienic na terenie Starówki, np. przy ulicach: Kościelnej 2, Kościelnej 15, Raciborskiej 1,

Rynek 4, Rynek 7, Rynek 14, Powstańców Śl. 8 i wielu innych. W II połowie XIX wieku budowano kamienice najczęściej o 2-3 kondygnacjach (rzadziej czterokondygnacyjne) lub rozbudowywano istniejące budynki, posługując się różnymi stylami historycznymi w zależności od gustu lub zasobów finansowych właściciela. Częściej występowały kamienice neorenesansowe (np. przy Łony 1, Zamkowej 2-3, Gliwickiej 1), a rzadziej obiekty mogły imponować wystrojem neobarokowym (np. Korfańskiego 2, Sobieskiego 9), neomanierystycznym (Miejska 14, Rudzka 3) czy neogotyckim (szkoła przy ul. Cmentarnej 1). Największą ilość kamienic i okazałych willi wybudowano w I ćwierci XX wieku. Początkowo były to budowle secesyjne (Kościelna 3, Raciborska 23 - Hallera 30 - Hallera 32, później budowano dominujące często w krajobrazie miasta obiekty wczesnomodernistyczne. Otrzymały one ciekawą bryłę, często ze szczytami i facjatami w połaci dachowej. Posiadały cyzelowany ornament lub detal architektoniczny, urzeźbioną elementami architektonicznymi bryłę (loggie, wykusze, wnęki, kubistyczne elementy wystroju). Przykładem mogą tu być: budynki przy ul. Powstańców Śl. 14 (zlikwidowane zostały niestety okazałe domkowe lukarny w połaci dachu), Szafranka 4, Pl. Wolności 2, Kościuszki 54, Rudzka 21-23. Istotnym trendem w drugiej, trzeciej i czwartej dekadzie XX wieku był nurt neoklasycyzujący. W tej stylistyce wzniesiony został znaczący dla miasta obiekt jakim jest budynek Urzędu Miasta przy ul. Bolesława Chrobrego 2. W okresie międzywojennym pojawiły się nowoczesne obiekty o cechach modernistycznych, z których część wyróżniała się awangardowymi cechami funkcjonalistycznymi: proste formy, pozbawione detalu architektonicznego. Były to zarówno kamienice, wille, jak i budynki użyteczności publicznej (np. Gliwicka 24, Kraszewskiego 6, Miejska 13, szkoła przy Kościuszki 23). Tego typu zwarta zabudowa występuje w przestrzeni układu staromiejskiego oraz częściowo na przedmieściach, stanowiących dawniej samodzielne układy miejskie.

5.5.4. Założenia zieleni w historycznym krajobrazie miasta.

Niezwykle ważne w krajobrazie Rybnika są parki, skwery i zieleńce. Najstarszym tego typu obiektem jest park miejski Kozie Góry na terenie dzielnicy Meksyk, położony w kierunku południowym od centrum, zwany też od nazwiska fundatora, przedsiębiorcy Hermana Haasego – Hasynhajdą. Założony został w 1888 r.,

a powiększony został do 6.8 ha przez władze miasta w 1905 r. Na miejscu historycznych cmentarzy powstały dwa założenia: Zieleniec / park Starościński w części północnej urządzony w 1940 r. na miejscu dawnego kirkutu (istniejącego w latach 1815-1939) przy ul. Wieniawskiego – 3 Maja, i w części południowo-wschodniej obejmując tereny dawnych ogrodów Starostwa Powiatowego, oraz park im. Św. Jana Sarkandra (przy ul. Gliwickiej i Cegielnianej) na miejscu zlikwidowanego ok. 1975 r. cmentarza katolickiego, najstarszego cmentarza rybnickiego, istniejącego w tym miejscu wraz z pierwszym kościołem farnym od średniowiecza. Obecnie przy kaplicy akademickiej (obecna funkcja kościółka) urządzono lapidarium z zebranych pozostałości dawnego cmentarza. W pierwszym przypadku powodem likwidacji zabytkowego cmentarza społeczności żydowskiej w 1940 r. była hitlerowska okupacja, a w drugim – komunistyczna ideologia, która nie rozumiała specyfiki miasta pogranicza i śląskiej historii (ością dla władzy były nagrobki Rybniczian opisane w języku niemieckim). Pozostałością dawnego folwarku w Chwałowicach jest park „Górnik” przy ul. 1 Maja, w rejonie kopalni „Chwałowice”. Do historycznie komponowanych założeń zieleni zalicza się również zieleniec „Bukówka”, usytuowany między ul. 3 Maja a ul. Miejską, założony w latach 1910 -1914, następnie park im. H. Czempieła przy ul. Barbary i ul. Rymera w Niedobczycach, powstały z inicjatywy Gwarectwa Węglowego przy KWK Rymer w 1938 r., na którego terenie po 1945 r. wybudowano muszlę koncertową (obecnie w przebudowie). Ponadto na skwerze im. Rozalii Biegeszowej, urządzonym przy ul. Bolesława Chrobrego, a właściwie pod jego powierzchnią znajduje się schron obronny, typu szczelina przeciwlotnicza, wybudowany przez Niemców w 1940 r. dla obrony ludności cywilnej. Nietypowy obiekt budowlany, szczególnego przeznaczenia, obecnie pełniący funkcję ekspozycyjno-edukacyjną został ujęty w gminnej ewidencji zabytków. Skwer wraz ze schronem przylega od strony południowej do niewielkiego osiedla mieszkaniowego przy ul. Tęczowej.

5.5.5. Historyczne cmentarze.

Na terenie Rybnika znajduje się kilka historycznych cmentarzy: katolicki (z częścią ewangelicką) przy ul. Rudzkiej (od 1920 r.), ewangelicki przy ul. Klasztornej i Miejskiej w otoczeniu kościoła ewangelickiego (nieczynny),

w Boguszowicach u zbiegu ulic: Małachowskiego, Boguszowickiej i Gotartowickiej, w Niedobczycach przy ul. Cienistej, w Golejowie przy ul. KEN, w Popielowie (Radziejowie) przy ul. S. Konarskiego (w otoczeniu drewnianego radziejowskiego kościoła św. Anny z 1723 r. spalonego w 1942 r.) oraz w Chwałowicach przy ul. Kamiennej. Najstarszy historyczny cmentarz w Rybniku mieścił się wokół gotyckiego kościoła pw. Wniebowzięcia NMP. Funkcjonował do 1920 r. (sporadycznie do lat 70. XX wieku, kiedy został definitywnie zlikwidowany). Z pozostałości dawnych nagrobków w latach 90. XX wieku utworzono lapidarium obok kościółka mariackiego. Podobny los spotkał cmentarz ewangelicki przy ul. Miejskiej. Nagrobki nie są kompletne i zachowały się w różnym stanie i formie. Również teren dawnego cmentarza wokół przeniesionego kościoła drewnianego św. Wawrzyńca w Boguszowicach został przekształcony w skwer przy ul. Małachowskiego / Strażackiej, na którym zachował się wyjątkowy barokowo-ludowy kamienny krzyż kapliczkowy oraz barokowa, arkadowa kaplica, w której pod wygiętym baniaście daszkiem drewnianą figurę św. Jana Nepomucena (obecnie w kościele parafialnym) zastąpiła niedawno figura św. Wawrzyńca. Historyczne cmentarz zachowały swój pierwotny układ, a część z nich uległa naturalnemu procesowi powiększenia. Starodrzew zachował się na dawnym cmentarzu wokół kościoła Wniebowzięcia NMP, częściowo na ewangelickim i w Chwałowicach (częściowo lipowa aleja główna), w Popielowie (z aleją dębów i lipą będącą pomnikiem przyrody), oraz częściowo na głównym cmentarzu rybnickim przy ul. Rudzkiej. Na cmentarzach zachowały się tylko nieliczne historyczne nagrobki sprzed 1945 r. (brak inwentaryzacji).

5.5.6. Kolonie i osiedla robotnicze.

Obecny układ przestrzenny miasta stanowi konglomerat wielu historycznych struktur urbanistycznych. Prócz zwartej zabudowy śródmiejskiej, wpisanej jako historyczny układ miejski do rejestru zabytków, niezwykle istotne i charakterystyczne w tkance miasta Rybnika są zespoły, tworzące osiedla i kolonie robotnicze. Do najstarszych a zarazem największych, pochodzących z przełomu XIX i XX wieku, zalicza się kolonia robotnicza w Chwałowicach, licząca ponad 40 budynków rodzinnych, zlokalizowana głównie wzdłuż ulicy

1 Maja (ponadto także przy ul. Zwycięstwa), oraz na Paruszowcu – Piaskach, obejmująca zabudowę przy ul. Przemysłowej, Wolnej, Ogrodowskiego wraz z nieco tylko późniejszą, wybudowaną przy ul. Słonecznej. W obu zespołach występują najprostsze, a zarazem klasyczne wielorodzinne domy patronackie wybudowane z cegły, o prostych bryłach i oszczędnym detalu architektonicznym wpisanym w symetryczne kompozycje elewacji. Widoczne są podziały ramowe, gzymsy, podkreślone zostały nadproża okienne, ceglane parapety. Bardziej urozmaiconą architekturę reprezentuje powstałe w kilku fazach zabudowy, osiedle „Rymer” w dzielnicy Niedobczyce, zlokalizowane przy ulicach Andersa, Barbary, Obrońców Pokoju i Paderewskiego. W zabytkowy układ przestrzenny osiedla robotniczego „Rymer” wpisany jest park im. H. Czempieła z muszlą koncertową oraz przylegający doń zespół zabudowy dawnej kopalni „Rymer”. Historyczna kolonijna zabudowa robotnicza występuje również w Boguszowicach przy ul. Jastrzębskiej i Węglowej, na Marku – Nowinach przy ul. Bema, Obrońców Rybnika, Serdecznej (dawnej Wieczorka) i Zebrzydowickiej. Do najmłodszych zabytkowych kolonii zaliczają się dwurodzinne domy „kolejowe” na Meksyku, wybudowane w latach 20. XX wieku, zlokalizowane przy ulicach: Dąbrowskiego, Mażewskiego, Lelewela oraz terenach południowych Śródmieścia przy ul. Jankowickiej. Ponadto na terenie całego miasta występują pojedyncze ceglane budynki typu rodzinnego, jak np. przy ul. Bolesława Chrobrego 13.

5.5.7. Krajobraz zabudowy podmiejskiej.

Dawne osady, wsie i małe miejscowości, obecnie w granicach administracyjnych miasta Rybnika, powstały w średniowieczu i czasach nowożytnych, nieliczne zachowane relikty dawnego średniowiecznego układu przestrzennego. Późniejsze zmiany przestrzenne sprawiły, że dawne układy urbanistyczne i ruralistyczne (dawnych wsi) stały się obecnie mocno nieczytelne, lub wręcz zatarte na skutek późniejszych intensywnych przekształceń terenu w związku z eksploatacją górnictwem. Najstarsze części miasta z zachowanymi układami przestrzennymi, w szczególności na terenie Śródmieścia i Smolnej posiadają wysokie walory kulturowe. Tereny rolne, stopniowo ulegały zmianom przeznaczenia. Obecnie znaczna ich część się nie zachowała lub pozostała

w stanie szczątkowym. Tereny uległy parcelacji, budynki gospodarcze i dawne mieszkalne zostały rozebrane lub zmieniono ich funkcję i przebudowano.

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji zasobu należy stwierdzić w dawnych wsiach, przyłączonych w okresie międzywojennym do Rybnika, zanik historycznej zabudowy wiejskiej oraz zachowanie w ograniczonym stopniu zabudowy typowej dla obszarów rozwijających się na początku XX wieku, na pograniczu wsi i miasta. Stare budynki o prostopadłościennej bryle nakrytej średniowysokimi, dwuspadowymi, rzadziej naczółkowymi, dachami, z ceglanymi elewacjami, opasanej charakterystycznym ceglanym gzymsem nad parterem, który przybierał bardzo różne formy, wykorzystując dekoracyjne ułożenie cegły, z drewnianymi gankami przed wejściem (tzw. lauby), stopniowo zanikają w krajobrazie miasta, zwłaszcza w dzielnicach, gdzie dawne tereny rolnicze zastępują tereny pod zabudowę jednorodziną. Po II Wojnie Światowej na tych terenach doszło do intensywnej wymiany starego budownictwa, likwidacji zabudowy gospodarczej związanej z rolnictwem, i powstania nowszej rozproszonej zabudowy. Są to głównie domy jednorodzinne, piętrowe o prostej bryle płaskich dachach (zabudowa „pudełkowa”). W latach 50. i na początku lat 60. XX wieku w dzielnicach przemysłowych powstawały funkcjonalistyczne osiedla robotnicze, maksymalnie trójkondygnacyjne, w harmonijnych układach osiedlowych, z siecią ulic, budynkami użyteczności publicznej, zatopione w zieleni (np. w Boguszowicach Osiedlu, Chwałowicach przy ul. Śląskiej, w Niewiadomiu przy ul. Morcinka, przy ul. Zielonej i Janke-Waltera). Na obszarach położonych w pobliżu centrum miasta, pod koniec drugiej połowy XX wieku powstają osiedla z wielkiej płyty (np. Nowiny). Nieliczne, pojedyncze domy wiejskie i budynki charakterystyczne dla przedmieść zachowały się w Stodołach, Kamieniu, Niedobczycach, Popielowie, Radziejowie i Smolnej.

W dzielnicach obrzeżnych najważniejszymi obiektami zabytkowymi są kościoły, stanowiące dominanty terenu i uznane za zabytki. Dotyczy to drewnianych kościołów z okresu nowożytnego, wspólnie wyniesionych na podmurowaniu po relokacjach, w Ligockiej Kuźni i Wielopolu, następnie pochodzących z okresu międzywojennego, przeważnie neobarokowe: w Niedobczycach, Golejowie, Boguszowicach, Chwałowicach i Popielowie. Inne obiekty o walorach zabytkowych, zachowane na terenach dawnych wsi to szkoły (w Grabowni, Chwałowicach, Ochojcu, Niedobczycach, Smolnej, Stodołach, Paruszowcu-

Piskach, Kłokocinie, Zebrzydowicach, Kamieniu, Chwałęcicach, Popielowie oraz w Orzepowicach) a także nieliczne budynki, będące siedzibami władz gminnych, mieszczące się w Chwałowicach i Kamieniu. W krajobrazie miasta wyróżniały się też budynki dworów, pozostałości po dawnych folwarkach, które w większości przez długie lata nieużytkowane, ulegały stopniowo zagładzie materialnej (np. w Golejowie, na Zamysławie przy ul. Jarzynowej, na Smolnej przy ul. Dworek). Tylko nieliczne się zachowały do dziś (w Zebrzydowicach przy ul. Zdrzałka, w Stodołach przy ul. Stalowej). Część z tych obiektów została zmodernizowana i pozbawiona cech stylowych (budynek zarządu gminy w Chwałowicach przy ul. Kupieckiej adaptowany na potrzeby Urzędu Miar i Wag; dwór w Zebrzydowicach). Mają one obecnie już tylko wartość historyczną.

5.5.8. Przemysł w Rybniku. Zabytkowe obiekty industrialne.

Odrębny element wpisujący się w krajobraz miasta stanowi zabudowa przemysłowa, która powstała na przestrzeni od końca XVIII wieku do początku XX wieku. Budowle dawnych i wciąż aktywnych zakładów przemysłowych stanowią specjalną grupę zabytkowych obiektów. Architektura postindustrialna oraz zabytki techniki występujące w tkance miasta, a zwłaszcza jego dzielnic, ze względu na znaczne rozmiary i charakterystyczne dominanty przestrzenne, odcisnęły swoje specyficzne piętno na wizerunku miasta Rybnika.

Na ziemi rybnicko-raciborskiej prawdopodobnie już w średniowieczu prowadzono działalność gospodarczą, związaną z metalurgią. Świadczą o tym nazwy miejscowości, takie jak: Rudy, Kuźnia czy Kuźnica, oraz rzeki: Ruda. W źródłach pochodzących z 1500 r. istnieją zapisy o obowiązku dostarczania przez szewców czterech skór rocznie na miechy kowalskie dla księcia. Pierwsze udokumentowane wzmianki o obiektach wczesno-industrialnych pojawiły się w XVI wieku. Od XVI wieku zakładano kuźnie wraz z osadami robotników. W 1565 r. pracowała już kuźnica cysterska w Stodołach. W następnych latach nad rzekami pojawiają się kolejne obiekty zakładów metalurgicznych przetwarzających miejscową a później i dowożoną rudę. W pobliżu zakładów pracuje również sporo „kopaczy” wydobywających rudę oraz „kurzaczy” produkujących węgiel drzewny. W 1701 r. w pobliskich gliwickich Trachach, jako jeden z pierwszych na ziemiach polskich, powstał wielki piec (hutniczy) na węgiel

drzewny, którego istnienie było związane z zakładami występującymi na ziemi rybnickiej. W XVIII wieku masowo unowocześniano stare rudy i kuźnie, przebudowując je na piece fryszerskie, odwęglające surówkę. Lokowano je z reguły w sąsiedztwie wielkich pieców. Powstawały również cajiarnie i młotownie, stanowiące kolejny etap obróbki żelaza. Początkowo nie prowadzono produkcji wyrobów gotowych lecz eksportowano swoje produkty głównie do Austrii w postaci półproduktu. W XIX wieku nastąpił poważny rozwój techniczny hutnictwa. Początkowo w tych zmianach brały udział również zakłady ziemi rybnickiej gdzie jeszcze w XVIII stuleciu rozpoczęto wydobycie węgla kamiennego. Wykorzystywano ten nowy rodzaj paliwa do wytwarzania pary. Nie koksowano go. W związku z tym pojawiały się parowe dmuchawy piecowe, unowocześniano fryszerki. Wielkie piece były nadal opalane węglem drzewnym. Zaczęto produkować gotowe wyroby, takie jak szyny, łyżki, narzędzia, naczynia czy inne towary, które znajdowały zbyt na miejscu.

Pierwsze wzmianki o występowaniu węgla na Górnym Śląsku pochodzą z XVI wieku, jednakże ze znaczniejszym jego wydobyciem spotykamy się dopiero w drugiej połowie XVIII wieku. W Zachodnim Subregionie Województwa Śląskiego początek górnictwu węglowemu dało wzgórze na granicy Biertułów, Niewiadomia i Niedobczyc zwane „Babią Górą”. Tam na południowym jej zboczu w 1792 r. została założona Kopalnia „Hoym”.

W drugiej połowie XIX wieku nastąpił powolny, ale systematyczny upadek przemysłu na ziemi rybnickiej. Przyczyn było kilka: wyczerpywanie się pokładów rud żelaza, przetrzebione lasy, niewielkie wysychające rzeki oraz przestarzałe technologie. W okresie powstawania koncernów, spółek i holdingów, niewielkie zakłady likwidowano. Pod sam koniec XIX i na początku XX wieku bogate koncerny zainwestowały w ziemię rybnicką. Przemysł ciężki, a szczególnie górnictwo i hutnictwo, zaczął się odradzać. Wydobycie węgla koksującego oraz zmodernizowany przemysł metalurgiczny do końca XX wieku wiodły prym w okolicach Rybnika, a także dziś mają jeszcze duży udział w działalności przemysłowo-gospodarczej miasta. W latach 90. XX wieku nastąpiła znaczna restrukturyzacja przemysłu, bo stare zakłady wydobywcze upadły. Tak więc Rybnik, jak wiele miast na Górnym Śląsku, był świadkiem różnych procesów gospodarczych, począwszy od budowy małych kopalń wydobywających złoża zalegające na małych głębokościach, poprzez gwałtowną rozbudowę branży, po

likwidację kopalń, które jednak nie zniknęły bez śladu. Zachowanie najcenniejszych zabytków przemysłowej przeszłości i śladów działalności pokoleń staje się obecnie wyzwaniem i koniecznością, ponieważ obiekty postindustrialne są niewątpliwie dowodem pozytywnego wpływu górnictwa węgla kamiennego na rozwój cywilizacyjny regionu.

Historyczną zabudowę poprzemysłową i przemysłową o walorach zabytkowych oraz obiekty techniki na terenie Rybnika reprezentują:

1. Zespół Hutniczy na Parusowcu, dawniej Huta Eliza, potem Fabryka Naczyń Huta Silesia; Zespół powstał w 1740 r., rozbudowany w 1795, 1809, 1864, 1885 i 1899 r. Zakład złożony pierwotnie z dwóch kompleksów: Dolnej Huty (starsze obiekty; przy czym najstarsza zabudowa już nie istnieje; zachowane - mocno przekształcone) i Górnej Huty powstałej w 1899 r. z zachowaną zabudową hal i magazynów prawie w całości w dawnym układzie, częściowo przekształcone (dachy szodowe hal przebudowano; obiekty w większości adaptowano); obecnie na terenie większości kompleksu Górnej Huty mieści się duża firma spedycyjno-transportowa, użytkująca dawne hale produkcyjne. Zabudowa ceglana posiada znaczenie zabytkowe oraz wysokie walory krajobrazowe ze względu na rozmach budowlany.
2. Zespół zabudowy Kopalni Hoym – Ignacy w Niewiadomiu (ok. 1780 – 1920) przy ul. Mościckiego. Bardzo cenny, objęty ochroną prawną (rejestr zabytków) w zakresie obiektów: budynku sprężarkowni, szybów „Głowacki” i „Kościuszko” (obie wieże wyciągowe i maszynownie wraz z maszynami parowymi), komina kotłowni, przebudowanego następnie na wieżę ciśnień, zaadoptowaną współcześnie na punkt widokowy. Cały zespół poprzemysłowy naziemnych obiektów „Ignacego” znajduje się od początku XXI wieku w trakcie kompleksowej rewitalizacji i jest chlubą tego rodzaju działań na terenie Rybnika.
3. Zespół dawnej kopalni Hoym-Ignacy z 1854 r. mieszczący się wokół szybu „Sobieski” (dawniej: Szybu Reden) przy ul. Sportowej. Obecnie zachował się tylko kamienny budynek maszynowni szybu, przebudowany gruntownie wewnątrz. Inne obiekty ze względu na stan zachowania zostały sukcesywnie wyburzone pod koniec XX wieku. Posiada walory zabytkowo-historyczne. Wymaga udokumentowania.

4. Zespół zabudowy kopalni „Rymer” w Niedobczycach przy ul. Rymera; założona w 1896 r. pod nazwą kopalnia „Johann Jakob”, od 1936 – nazywa się kopalnia „Rymer”; cenne budynki: szyb „Karol” (1900 r.), budynek płuczki (1913 r.), brykietownia (1913), budynek administracyjny zarządu kopalni, ob. siedziba Zarządu EC Kompanii Węglowej w Rybniku (wcześniej z wieżą ciśnień wbudowaną w kondygnację dachu; po przebudowie dachu – zlikwidowano zbiornik), sztygarownia – pozostałość najstarszej zabudowy, budynek kotłowni z kompresorownią; istniejąca zabudowa przekształcona, przeważnie z początku XX wieku, zakład nieczynny, adaptowany do nowych funkcji; leży w sąsiedztwie bardzo cennej zabudowy kolonii robotniczej; zespół przemysłowy o średnich wartościach zabytkowych, o częściowo zakłóconym układzie przestrzennym; wymaga udokumentowania.
5. Wieża wyciągowa d. Szybu „Szymański” kopalni „Rymer” w Niedobczycach, ul. Pod Szybem; powstał jako szyb „Glöger” 1944 r. wybudowany w polu przy ul. Wodzisławskiej, strona wschodnia, na terenie Zamysłowa, po wojnie szyb zmienił nazwę na: „Szymański”, zamknięty jako wyciągowy 1965 r., potem pełnił funkcję szybu wentylacyjnego do 1999 r., kiedy został ostatecznie zasypany; ob. pozostała po nim bardzo ciekawa, nietypowa architektonicznie wieża szybowa w dobrym stanie zachowania, (bez koła; bez urządzeń). Bardzo wartościowy obiekt postindustrialny ze względu na swoją oryginalność i unikatowość.
6. Kopalnia „Jankowice” z początku XX wieku, ul. Jastrzębska – Węglowa w Boguszowicach Osiedle; Zakład czynny; zespół zabudowy najstarszej o walorach architektonicznych - dobrze zachowany, wyremontowany budynek bramy ma znaczenie wizerunkowe zakładu; średnia wartość zabytkowa, ale duże znaczenie krajobrazowe (rozległość przestrzenna zakładu i charakterystyczne przekształcenia ukształtowania terenów przylegających).
7. Kopalnia „Chwałowice” (1903 – 1906), ul. Przewozowa / 1 Maja w Chwałowicach; pod nazwą: kopalnia „Donnersmarck” do 1945 r.; zakład czynny; zespół obejmuje: budynek administracyjny KWK „Chwałowice”, budynek Bramy (wagowej) KWK „Chwałowice”, budynek Starej Kuźni KWK „Chwałowice”, nadszybie Szybu I KWK „Chwałowice”, Hala Maszyn KWK „Chwałowice”, budynek po stacji ratowniczej, ob. magazynowy EC (Elektrociepłowni „Chwałowice”), budynek siłowni – stacja wymienników ciepła

EC, budynek kotłowni z kominami EC; zespół o średniej wartości dla kultury materialnej (cenne historyczne wyposażenie maszynowe, o ile zachowane); znaczące wartości krajobrazowe.

8. Rybnicka Fabryka Maszyn RYFAMA przy ul. Bolesława Chrobrego w Śródmieściu; początek XX wieku; zespół o niewielkim znaczeniu dla kultury materialnej, w zaniku (przekształcenie funkcji terenu i związane z tym wyburzenia); wskazane udokumentowanie.
9. Browar Rybnicki Müllera, powstały w XIX w. w sąsiedztwie rynku staromiejskiego; prawie całkowicie wyburzony, zastąpiony Galerią Focus Park, ale zachowano (częściowo odtworzono) elewacje dawnej słodowni od strony rynku (ul. Rynkowa i Zamkowa) oraz sklepienia tejże w pomieszczeniach handlowych na parterze); zachowany w stanie zabezpieczonym dolny fragment komina dawnej kotłowni browaru, niegdyś najwyższy obiekt na terenie Starego Miasta. Wartość historyczna i pamiątkowa.
10. Stary zespół hutniczy w Rybnickiej Kuźni przy ul. Rybackiej, zachowane szczątki ruin z XVII w.; w XIX w. unieruchomiony; w XX w. zaadoptowany na cele mieszkalne; obecnie już nie istnieje; na ochronę zasługuje nazwa miejscowa i tradycja miejsca.
11. Pozostałości dawnej kopalni „Szczęście Beaty” po obu stronach przy ul. Raciborskiej w Niewiadomiu; XIX-XX w.; istnieją pozostałości płytkich wyrobisk, ślady budynków przemysłowych oraz zabudowa osiedlowa zwarta i rozproszona, bardzo ciekawa urbanistycznie zabudowa małej kolonii robotniczej przy ul. Kwiotka. Zespół niezbadany.
12. Zabudowa dawnego młyna wodnego z końca XVIII w. przy ul. Hotelowej 25 w Kamieniu; zachowany bardzo cenny zespół młyna wraz z częścią mieszkalną oraz pozostałości urządzeń z resztkami wyposażenia. Wysoka wartość zabytkowa. Wymaga udokumentowania.
13. Zespół zabudowy stacji i głównego dworca kolejowego „Rybnik”, przy ulicach: Dworcowa / Piłsudskiego / Kolejowa; XIX-XX w.; budynek dworca z charakterystycznym holem dworcowym, budynek parowozowni (przekształcony) przy Piłsudskiego; budynek lokomotywowni (hala wachlarzowa) przy Kolejowej; obiekty specjalnego przeznaczenia (perony budynek poczty kurierskiej; schrony itp.); wysoka wartość zabytkowa.

14. Przystanek kolejowy Rybnik-Paruszowiec na nasypie kolejowym w rejonie ul. Mikołowskiej, z tunelowym przejściem wbudowanym w nasyp; z początku XX w. (linia kolejowa powstała 1910-1912); unikalne na owe czasy rozwiązanie techniczno-inżynierskie; zabytek o wybitnej wartości dla historii kultury materialnej.
15. Stacja kolejowa Rybnik -Gotartowice z 1937; ul. Sygnały; wartościowy zespół zabudowy usytuowany w lesie nad rzeką Rudą.
16. Budynek stacji pomp dawnej gazowni w centrum Rybnika, ul. 3 Maja 14; koniec XIX w.; budynek halowy o wybitnych wartościach architektonicznych i zabytkowych; bardzo cenny.
17. Wieża ciśnień na Zamysławie w Lesie Nacyńskim – nietypowy obiekt architektoniczny z lat 30. XX w.; znaczenie zabytkowe i krajobrazowe.
18. Mosty i wiadukty kolejowe, min. most arkadowy kamienny nad rzeką Nacyną przy Obwodni południowej na granicy Smolnej i Zamysłowa, wiadukt łukowy ceglany nad ul. Wielopolską, most dwułukowy na ciekiem wodnym wzdłuż ul. Mikołowskiej; wiadukt z rustykalnymi przyczółkami i żeliwnymi filarami nad ul. Chwałowicką; obiekty inżynierskie mają ogromne znaczenie krajobrazowe oraz dużą wartość zabytkową.

5.5.9. Zabytki militarne. Schrony obronne i bojowe.

W 2019 r. w trakcie prac budowlanych na terenie Miasta Rybnika odkryto jeden ze schronów bojowych polskiej linii obrony z 1939 r., co zapoczątkowało potrzebę formalnego objęcia ochroną konserwatorską istniejących zabytków o charakterze militarnym, które ze względu na swoją specyficzną formę stanowią duże wyzwanie w zakresie utrzymania i ochrony zabytków. Obiekty specjalnego przeznaczenia nie nadają się do zmiany funkcji, ale posiadają bardzo duże znaczenie historyczne, zwłaszcza, jeżeli „brały udział” w działaniach wojennych.

Na temat schronów w Rybniku nie ma żadnych konkretnych opracowań. Są jedynie wzmianki w relacjach uczestników walk o Rybnik, ale bardzo skąpe. Na terenie miasta znajdują się różne budowle militarne: obronne i ochronne, których budowniczymi byli zarówno Polacy, jak i Niemcy. Częściowo zachowały się budowle niemieckie i polskie z czasów Drugiej Wojny Światowej, oraz pojedyncze obiekty jeszcze przedwojenne oraz powojenne z czasów tzw. „zimnej wojny”, służące do

ochrony strategicznych zakładów pracy czy np. linii kolejowej, typu Kochbunkry (ulegające często relokacji), szczeliny przeciwlotnicze.

Najcenniejszą pod względem historycznym grupę tworzą schrony polskiej linii obrony z 1939 r. Zgodnie z zachowaną mapą lokalizacyjną schronów na terenie Rybnika miało być pięć, z czego przed samym wybuchem wojny – zrealizowano tylko trzy:

- 1) przy ul. Wodzisławskiej (obecnie przy Rondzie Lievin) w dzielnicy Smolna;
- 2) przy ul. Zebrzydowskiej (ob. ul. Dąbrówki) w dzielnicy Maroko-Nowiny;
- 3) przy ul. Gliwickiej (ob. przy ul. Janiego na Wawoku) w dzielnicy Północ.

Lokalizacja polskich fortyfikacji jest dość logiczna. Początkowo wiadomo było o przetrwaniu dwóch obiektów, ponieważ trzeci skończył jako wylewka pod garaż, i prawdopodobnie (co potwierdziło późniejsze odkrycie) nie został do końca ukończony, jednak tak jak pozostałe brał czynny udział w walkach wrześniowych. Są zapiski, które mówią, że bronił się w nim oddział por. Glenca. Linie obrony, w skład których wchodziły opisane schrony, ciągnęły się od mostu na ul. Wodzisławskiej aż po dzielnicę Maroko i do dzisiejszego basenu Ruda.

Przetrwał schron, który znajduje się na Rondzie Lievin, ale jednocześnie leży na terenie prywatnym i jego stan zachowania budzi duże zastrzeżenia. „Najładniejszy”, bo zaopiekowany od 2017 r. (a nawet wcześniej doglądany przez miłośników historii – od 2005 r.) przez organizację pozarządową Stowarzyszenie Na Rzecz Zabytków Fortyfikacji „Pro Fortalicium” (Koło w Rybniku), na Wawoku przy ul. Janiego. Krajobraz wokół nich w 1939 r. wyglądał inaczej niż teraz. Na przedpolach obiektów były zasieki i pola minowe, a na ul. Raciborskiej znajdował się rów przeciwczołgowy. Schron na rondzie (dowódca por. Gozdek) zaraz po pieszym ataku czołgów został trafiony kilkakrotnie, a ranna załoga wycofała się na ulicę Chwałowicką wzdłuż torów kolejowych w kierunku Gotartowic i Żor. Schron na Wawoku – osłaniał cofające się oddziały Wojska Polskiego. Załoga była pod dowództwem kpt. Janiego. Bronili wjazdu do Rybnika od strony Rud i Golejowa. Obrona trwała bardzo krótko, po czym rozpoczął się odwrót w stronę centrum i na kępę cmentarną do kompanii kapitana Kotucza.

Obiekty tego typu były maksymalnie uproszczone pod względem wykonania i gabarytów. Powstawały w pośpiechu w połowie 1939 roku. Na większości z nich zaprawa jeszcze dobrze nie zastygła, a jednak musiały zostać użyte do obrony miasta. Ten rodzaj schronu żelbetowego posiadał: jedną izbę bojową, dwie strzelnice o profilu przeciwykoszetowym, dwie strzelnice obrony wejścia, „uszy” osłaniające

strzelnice od strony przedpoła, okap, haki do mocowania maskowania i osłony wejścia. Uzbrojenie stanowiły: ckm lub rkm, karabin przeciwpancerny lub działko. Wyposażenie wnętrza stanowiły drewniane stoły na karabiny maszynowe, lampy naftowe, skrzynki z amunicją i piecyk. Drzwi wejściowe były najczęściej drewniane. W wyremontowanym schronie na Wawoku co roku odbywają się Dni Otwarte i inscenizacje wojenne oraz edukacja dotycząca działań wojennych, organizowane przez Stowarzyszenie „Pro Fortalicium”.

Ponadto na terenie miasta Rybnika zidentyfikowano kilka szczelin przeciwlotniczych – schronów obronnych, z których szczelinę przeciwlotniczą przy linii kolejowej wzdłuż ul. Przemysłowej na Paruszowcu – Piaskach, znajdującą się na terenie szkoły, zasypano w związku z budową boiska szkolnego, ale wcześniej została ona zinwentaryzowana przez Rybnickie Stowarzyszenie Ochrony Zabytków „R-GAW”, którego członkowie zajęli się z kolei schronem w typie szczeliny przeciwlotniczej z 1940 r. (niemiecka) znajdującego się pod Skwerem im Rozalii Biegeszowej przy ul. Bolesława Chrobrego w Śródmieściu, również objętego ochroną konserwatorską.

5.5.10. Kaplice, kapliczki, krzyże przydrożne, rzeźby plenerowe – charakterystyczne elementy krajobrazu kulturowego miasta.

Na terenie Rybnika istnieje ponad 150 obiektów tzw. małej architektury, stanowiących ważne i nieodłączne elementy krajobrazu kulturowego miasta. Są to kaplice i kapliczki, krzyże przydrożne, grotty oraz sakralne figury pomnikowe. Spośród nich niemal połowę stanowią kaplice i kapliczki tzw. „domkowe” oraz kapliczki słupowe. Około 2,5 % z nich to obiekty współczesne, istotne, ponieważ kontynuujące kulturowe tradycje lokalne. Kapliczki architektoniczne, zwane często „domkowymi”, są niewielkimi obiektami kubaturowymi. Do najciekawszych należą kaplice tworzące wraz z usytuowanymi obok krzyżami, a nawet figurami, zespoły sakralne: np. w Orzepowicach przy ul. Rudzkiej / Nad Zalewem, w Niedobczycach przy ul. Zagłoby, w Chwałęcicach przy ul. Czecha (obok nr 64), w Golejowie przy ul. Wiosny Ludów, w Rybnickiej Kuźni przy ul. Rybackiej (obok 76), w Wielopolu przy ul. Gliwickiej (obok nr 148). Do najstarszych obiektów tego typu należą kaplice architektoniczne w Ligocie – Ligockiej Kuźni przy ul. Żorskiej / Karola Miarki, w Niewiadomiu przy skrzyżowaniu ulic Sportowej i Raclawickiej, czy w Niedobczycach przy ul. Zagłoby. Pod względem stylu obiekty sakralne z tej grupy

posiadają cechy przeważnie barokowe (np. na Ligocie przy ul. Żorskiej / Miarki, przy ul. Sportowej / Raclawickiej, przy ul. Wiosny Ludów w Golejowie), ale także na wielu z nich widoczne są neogotyckie elementy architektoniczne (np. w Rybnickiej Kuźni przy ul. Rybackiej, w Zebrzydowicach przy ul. Zebrzydowickiej, w Zamysławie przy ul. Wodzisławskiej czy na Grabowni przy ul. Poloczka). Do kaplic architektonicznych zalicza się też kaplica nagrobna ks. Edwarda Bolika, długoletniego rybnickiego proboszcza (w latach 1861-1897) na „starym” cmentarzu przy ul. Gliwickiej oraz otwarta ze wszystkich stron arkadowa kaplica z wygiętym barokowo dachem, jako osłona dla figury Świętego, znajdująca się na skwerze przy ul. Strażackiej / Małachowskiego w Boguszowicach Starych. Wśród nielicznych kapliczek słupowych na terenie Rybnika wyróżnia się duży zespół wolnostojących kapliczek słupowych ze stacjami Drogi Krzyżowej we wnękach, rozmieszczonych malowniczo wzdłuż ulicy Wieżowej i dalej na stoku Góry Grzybówki w Golejowie. Kalwaria Golejowska powstała w latach 30. XX wieku, a po II Wojnie Światowej, zniszczone kilka „górných” kapliczek zastąpiono współczesnymi. Zespół kalwaryjskich kapliczek, nie związany bezpośrednio z otoczeniem kościołów, należy do rzadkości na terenie Śląska. Kalwaria Golejowska ma ogromne znaczenie dla krajobrazu kulturowego miasta. Kapliczki słupowo-skrzynkowe, wykonywane w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat nie posiadają szczególnych wartości artystycznych, lecz jedynie walor religijny. Spośród nich wyróżnia się zabytkowa kapliczka św. Antoniego, znajdująca się na elewacji frontowej domu przy ul. Szewczyka 37 w Kamieniu. Znaczącą grupę obiektów małej architektury stanowią krzyże. Są to zarówno krzyże kamienne jak i drewniane, z pasyjkami wykonanymi ze zróżnicowanych materiałów. Spośród drewnianych krzyży ciekawą część stanowią drewniane krzyże z Chrystusem malowanym na blasze. Są one na bieżąco poddawane zabiegom „odświeżającym”, przez co ich datowanie jest utrudnione. Nie ulega jednak wątpliwości, że forma ta wywodzi się jeszcze z XIX wieku i wynika z ówczesnej sytuacji ekonomicznej miejscowej ludności. Kształt Chrystusa Ukrzyżowanego, wycinany z blachy, i stylistyka wizerunku nawiązują niemal dosłownie do XIX-wiecznego malarstwa religijnego. Natomiast kamienne krzyże kapliczkowe (przeważnie z Matką Bożą Bolesną w niszy kapliczkowej postumentu) oraz same krzyże Męki Pańskiej należą do charakterystycznych obiektów małej architektury na terenie całego Górnego Śląska. Z liczby prawie 40 obiektów tego typu, do najcenniejszych należą dwa najstarsze: przy ul. St. Leszczyńskiego w Niedobczycach z 1831 r. oraz przy ul. Krzyżowej

/Szkolnej w Śródmieściu z 1846 r., oba z krzyżem i Chrystusem Ukrzyżowanym wyrzeźbionymi w jednej bryle kamienia. Bardzo interesujący jest również barokowo-ludowy, polichromowany krzyż kapliczkowy w Boguszowicach Starych przy ul. Małachowskiego / Strażackiej. Do najważniejszych obiektów małej architektury w mieście Rybniku należą rzeźby pomnikowe: dwie barokowe figury św. Jana Nepomucena w Śródmieściu (na rynku i Placu Kościelnym), pochodzące z pierwszej połowy XVIII w., jedna wykonana przez warsztat mistrza Jana Melchiora Österreicha, najwybitniejszego rzeźbiarza górnośląskiego okresu baroku. Ciekawa artystycznie jest także figura Matki Bożej Bolesnej na Kolumnie Maryjnej w Zamysławie, pochodząca z końca XIX lub początku XX wieku (wymaga badań).

Obiekty małej architektury, przeważnie sakralnej, z obszaru miasta Rybnika zostały na podstawie badań terenowych zinwentaryzowane w 2000 r. Obiekty są przeważnie zadbane i znajdują się pod stałym nadzorem konserwatorskim oraz „społecznym”. Na większości obiektów znajdujących się na terenie gminnym przeprowadzono renowacje i remonty. Ich stan zachowania, poza nielicznymi wyjątkami, nie stanowi zagrożenia dla ochrony zabytków.

Wykaz przydrożnych obiektów małej architektury i małych obiektów sakralnych występujących w krajobrazie kulturowym miasta Rybnika, nadając mu specyficzny charakter:

1. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Niewiadom, ul. Stefana Batorego;
2. Przydrożny krzyż z Chrystusem; Boguszowice Stare, ul. Błękitna;
3. Krzyż kamienny pasyjny; Chwałęcice, ul. Boguszowicka,
4. Kaplica architektoniczna domkowa pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa; Meksyk; ul. Brzeziny Miejskie;
5. Krzyż kamienny kapliczkowy; Meksyk, ul. Brzeziny Miejskie.
6. Krzyż drewniany; Ochojec, ul. Cystersów / Chwałęcicka.
7. Kapliczka architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Chwałęcice, ul. B. Czecha (obok nr 64).
8. Krzyż kamienny kapliczkowy; Chwałęcice, ul. B. Czecha (obok nr 64).
9. Krzyż kamienny kapliczkowy; Chwałęcice, ul. B. Czecha (obok nr 124).
10. Krzyż kamienny kapliczkowy; Gotartowice, ul. Fabryczna.
11. Kolumna Maryjna; Zamysłów, ul. Franciszkańska.

12. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Niewiadom, ul. Frontowa.
13. Przydrożna kapliczka słupowa z cegły pw. Św. Urbana; Północ, ul. Gliwicka (po relokacji; odtworzona dokładnie 1:1);
14. Kaplica architektoniczna domkowa pw. Matki Boskiej Różańcowej; Wielopole, ul. Gliwicka.
15. Przydrożny krzyż kamienny kapliczkowy; Wielopole, ul. Gliwicka.
16. Kapliczka słupkowa szafkowa Matki Bożej; Chwałecice, ul. Rudzka / Dworska.
17. Krzyż kamienny kapliczkowy; Wielopole, ul. Gliwicka 65.
18. Kaplica nagrobna ks. E. Bolika; kaplica architektoniczna; Śródmieście, na terenie parku przy ul. Gliwickiej.
19. Kalwaria Golejowska, zespół 14 kapliczek architektonicznych słupowych i figuralnych ze stacjami Drogi Krzyżowej; Golejów, wzdłuż ul. Wieżowej oraz na południowym stoku Góry Grzybówki.
20. Kapliczka architektoniczna – Grota Maryjna; Boguszowice Stare, ul. Gotartowicka.
21. Krzyż kamienny kapliczkowy; Boguszowice Stare, ul. Gotartowicka / Boguszowicka.
22. Krzyż kamienny kapliczkowy; Gotartowice, ul. Gotartowicka 33.
23. Krzyż kamienny prosty; Niedobczyce, ul. Raciborska / Grota Roweckiego.
24. Krzyż kamienny kapliczkowy; Niedobczyce, ul. Hetmańska (~ nr 64).
25. Krzyż kamienny kapliczkowy; Niedobczyce, ul. Hetmańska.
26. Kapliczka architektoniczna słupowa; Stodoły, ul. Jaworowa 8.
27. Kapliczka architektoniczna p.w. NMP Niepokalanej; Kłokocin, ul. Skośna / Dębowa / Komunalna / Szybowcowa.
28. Krzyż kamienny prosty; Niedobczyce, ul. Krzywoustego / Cienista.
29. Krzyż kamienny kapliczkowy; Kłokocin, ul. Szybowcowa.
30. Kaplica architektoniczna domkowa pw. MB Różańcowej; Chwałowice, ul. Kupiecka.
31. Krzyż kamienny kapliczkowy; Chwałowice, ul. Kupiecka.
32. Kapliczka architektoniczna słupowa z figurą Chrystusa Miłosiernego; Golejów, ul. Książenicka.
33. Krzyż kamienny kapliczkowy; Stodoły, ul. Lechicka.
34. Krzyż kamienny prosty; Niedobczyce, ul. S. Leszczyńskiego.

35. Krzyż kamienny kapliczkowy; Ligocka Kuźnia, ul. Ligocka / Wolna.
36. Krzyż kamienny prosty; Rybnicka Kuźnia, ul. Kuźnicka / Maksymiliana.
37. Krzyż kamienny kapliczkowy; Boguszowice Stare, ul. Małachowskiego / Kokocińska.
38. Krzyż kamienny kapliczkowy; Boguszowice Stare, ul. Małachowskiego.
39. Krzyż kapliczkowy prosty; Ligota - Ligocka Kuźnia, ul. Mikołowska (obok 92).
40. Kapliczka słupowa szafkowa pw. Matki Bożej Częstochowskiej; Niedobczyce, ul. Niedobczycka / S. Leszczyńskiego.
41. Krzyż kamienny kapliczkowy; Ligota – Ligocka Kuźnia, ul. Ogrodowskiego / Zakątek.
42. Kapliczka słupowa szafkowa pw. św. Antoniego; Niedobczyce, ul. Olszycka.
43. Kaplica architektoniczna pw. św. Jana Nepomucena; Ligota - Ligocka Kuźnia, ul. Partyzantów.
44. Krzyż drewniany z malowanym wizerunkiem Jezusa Chrystusa; Stodoły, ul. Polan 5.
45. Kapliczka słupowa szafkowa; Stodoły, ul. Polan.
46. Krzyż drewniany z malowanym wizerunkiem Chrystusa; Stodoły, ul. Polan.
47. Krzyż kamienny kapliczkowy; Stodoły, ul. Polan.
48. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Urbana; Grabownia, ul. Poloczka.
49. Krzyż drewniany z namalowanym na blasze wizerunkiem Chrystusa; Grabownia, polna droga przy ul. Poloczka 97.
50. Krzyż kamienny kapliczkowy; Grabownia, ul. Poloczka (~ nr 56).
51. Krzyż kamienny prosty; Grabownia, ul. Poloczka.
52. Krzyż kamienny kapliczkowy; Niewiadom, ul. Raciborska / Tuwima.
53. Kapliczka słupowa pw. MB Niepokalanej; Smolna, ul. Raciborska / Sławików.
54. Krzyż drewniany z namalowanym wizerunkiem Chrystusa; Smolna, ul. Zebrzydowska / Raciborska (tzw. „myto”).
55. Kapliczka słupowa szafkowa pw. Matki Bożej Częstochowskiej; Niewiadom, ul. Raclawicka / Zamenhoffa.
56. Kaplica architektoniczna domkowa; Popielów, ul. Niemcewicza / Różyckiego.
57. Krzyż drewniany z namalowanym na blasze wizerunkiem Chrystusa; Chwałęcice, ul. Rudzka (~ nr 64).
58. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Floriana; Stodoły, ul. Rudzka (~ nr 440).

59. Krzyż kamienny kapliczkowy; Stodoły, ul. Rudzka / Stalowa.
60. Krzyż kamienny kapliczkowy; Chwałecice, ul. Rudzka / Czecha.
61. Kapliczka słupowa szafkowa; Stodoły, ul. Rudzka.
62. Krzyż kamienny kapliczkowy; Rybnicka Kuźnia, ul. Rybacka 76.
63. Kaplica architektoniczna domkowa pw. Najświętszej Maryi Panny; Rybnicka Kuźnia, ul. Rybacka 76.
64. Krzyż kamienny kapliczkowy; Rybnicka Kuźnia, ul. Rybacka / Golejowska.
65. Krzyż kamienny kapliczkowy; Ligota - Ligocka Kuźnia, ul. H. Sienkiewicza.
66. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Niewiadom, ul. Sportowa / Raclawicka.
67. Kaplica architektoniczna słupowa pw. Św. Barbary; Niewiadom, ul. Sportowa / Morcinka.
68. Krzyż kamienny prosty; Stodoły, ul. Stalowa.
69. Krzyż kamienny kapliczkowy; Wielopole, ul. Strąkowska / Ludowa.
70. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Boguszowice Stare, ul. Strażacka.
71. Kaplica architektoniczna domkowa pw. Matki Bożej Fatimskiej; Stodoły, ul. Szeroka 17.
72. Krzyż drewniany z malowanym na blasze wizerunkiem Jezusa Ukrzyżowanego; Stodoły, ul. Szeroka 2.
73. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Kamień, ul. Szewczyka.
74. Kapliczka słupowa szafkowa p.w. św. Antoniego; Kamień, na elewacji frontowej budynku przy ul. Szewczyka 37.
75. Krzyż kamienny kapliczkowy; Kamień, skrzyżowanie (Rondo Ukraińskie) ul. Pojdy, Szewczyka i Robotniczej.
76. Krzyż drewniany z malowanym wizerunkiem Jezusa Chrystusa; Kamień, ul. Szewczyka / Willowa / Bieli / Brzozy.
77. Krzyż kamienny prosty; Śródmieście, ul. Krzyżowa / Szkolna.
78. Krzyż drewniany z malowanym na blasze wizerunkiem Jezusa Chrystusa Ukrzyżowanego; Kamień, na Szlaku im. Jana Pawła II.
79. Krzyż kamienny kapliczkowy; Chwałowice, ul. Tkoczów.
80. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Radziejów, ul. Niemcewicza / Trzech Krzyży.

81. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Golejów, ul. Wiosny Ludów.
82. Krzyż kamienny kapliczkowy; Golejów, ul. Wiosny Ludów.
83. Kaplica architektoniczna domkowa pw. Św. Floriana; Zamysłów, ul. Wodzisławska 119.
84. Kaplica architektoniczna domkowa pw. Jezusa Dobrego Pasterza; Popielów, ul. Wodzisławska (po relokacji).
85. Krzyż drewniany z malowanym na blasze wizerunkiem Chrystusa; Smolna, ul. Wodzisławska / Rolnicza.
86. Kaplica architektoniczna domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Niedobczyce, ul. Zagłoby.
87. Krzyż kamienny kapliczkowy; Niedobczyce, ul. Zagłoby.
88. Krzyż drewniany z malowanym na blasze wizerunkiem Chrystusa; Zebrzydowice, ul. Zebrzydowicka / Buhla.
89. Kaplica architektoniczna domkowa pw. Św. Jana Nepomucena; Zebrzydowice, ul. Zebrzydowicka (~ nr 188).
90. Krzyż drewniany z rzeźbionym wizerunkiem Jezusa Ukrzyżowanego; Gotartowice, ul. Ziołowa.
91. Krzyż kamienny kapliczkowy; Kłokocin, ul. Żniwa / Dębowa.
92. Przydrożna kaplica domkowa pw. św. Jana Nepomucena; Ligota - Ligocka Kuźnia, ul. Żorska / Karola Miarki.
93. Kaplica architektoniczna pw. MB Częstochowskiej; Ochojec, ul. Rybnicka.

5.6. Zabytki ruchome.

Zabytki ruchome są ważną grupą zabytków na terenie gminy i niezwykle ubogacającą zasoby dziedzictwa materialnego gminy, bo jako elementy małej architektury oraz elementy ruchomego wyposażenia zabytków nieruchomych wnoszą artystyczno-estetyczny pierwiastek w krajobraz kulturowy miasta. Stanowią jednak grupę specyficzną ze względu na swój „nietrwały” charakter związania z miejscem i łatwość ich przemieszczenia, co może nastąpić z różnych przyczyn, bo zabytek ruchomy może np. zostać włączony w zbiory muzealne i zmienić miejsce przechowywania opuszczając teren gminy (perspektywa pozytywna). Zabytki

ruchome wymagają szczególnej troski i szczególnych zabezpieczeń, czemu poświęcona jest bogata literatura fachowa.

Zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Praktycznie jedyną formą ich ochrony jest wpis do rejestru zabytków. W związku z tym, że obiekty stanowiące własność osób prywatnych nie są z reguły odnotowywane, zabytkami ruchomymi stanowiącymi przedmiot opracowań ogólnodostępnych są obiekty stanowiące wyposażenie i wystrój kościołów oraz zachowane elementy wyposażenia i wystroju budynków użyteczności publicznej. Do zabytków ruchomych, objętych opracowaniem, zalicza się także niekubaturowe elementy małej architektury, jak np. rzeźby plenerowe, czy elementy wystroju elewacji stanowiące odrębne dzieła plastyczne wykonane w różnych technikach, np. mozaiki, płaskorzeźby (sgraffito), fresku, itp. Chociaż trwale związane z gruntem lub obiektem, posiadają odrębną wartość artystyczną i wykonane są zwykle przez uznanych artystów plastyków.

Niektóre zabytki ruchome, jak obrazy, zabytkowa broń, wyroby rzemiosła artystycznego, chronione wpisem do rejestru zabytków należą do prywatnych kolekcji, co ze względów bezpieczeństwa nie może być ujawniane. Zabytki ruchome, nawet te dostępne, występujące na terenie Rybnika, nie są do końca rozpoznane i wymagają jeszcze wielu specjalistycznych opracowań studyjnych oraz inwentaryzacji terenowej. Tylko niektóre z nich są wpisane do rejestru zabytków.

Do najcenniejszych zabytków ruchomych w Rybniku należą obiekty ruchome w kościołach drewnianych, niektóre późnogotyckie, ale w większości barokowe, następnie wyposażenie w kościele pw. MB Bolesnej z ołtarzami późnobarokowymi i późnogotyckimi kwaterami ołtarza szafiastego z kościoła Wniebowzięcia NMP, oraz wyposażenie neogotyckie w Bazylice pw. Św. Antoniego z Padwy, a także dwa gotyckie dzwony w kościele pw. Trójcy Przenajświętszej w Popielowie. Unikatowym zabytkiem ruchomym jest gotycka polichromia figuratywna w kościele w Wielopolu oraz olejny obraz ołtarzowy przedstawiający „Męczeństwo św. Wawrzyńca” autorstwa Michała Willmanna, zwanego „śląskim Rembrandtem”.

Na terenie Rybnika zabytkowe wyposażenie oprócz kościoła pw. Matki Bożej Bolesnej, kościoła pw. Św. Katarzyny i MB Różańcowej, kościoła pw. Św. Wawrzyńca i bazyliki pw. św. Antoniego z Padwy, posiada także kościół ewangelicki (skromne późnobarokowe), oraz kościoły z okresu Dwudziestolecia Międzywojennego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Boguszowicach Starych, pw. Chrystusa Króla w Golejowie, pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Niedobczycach, oraz w kaplicy Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej. Cenne pod względem artystycznym jest także oryginalne wyposażenie dawnej kaplicy szpitalnej pw. Św. Juliusza, w zespole poszpitalnym „Juliusza” (obecnie rozproszone i magazynowane). Znaczące elementy pochodzące z dawnego domu misyjnego Księża Misjonarzy: rzeźby autorstwa wybitnego artysty Ludwika Konarzewskiego, obraz J. Wałacha oraz witraże, znajdują się obecnie we współczesnym kościele Królowej Apostołów i znajdującej się obok plebanii. Niestety nie dotrwało do dnia dzisiejszego wyposażenie gotyckie najstarszego kościoła maryjnego, za wyjątkiem płaskorzeźbionych kwater ze scenami maryjnymi ze skrzydeł retabulum szafiastego (typ nadstawy ołtarzowej występujący w okresie średniowiecza), obecnie eksponowanych w kościele par. pw. MB Bolesnej, ani wyposażenie neobarokowe z kościoła pw. Św. Tereski od Dzieciątka Jezus w Chwałowicach, za wyjątkiem obrazu ołtarzowego przedstawiającego św. Teresę z różami, oraz z kościoła na terenie szpitala psychiatrycznego. Cenny zespół alegorycznych witraży świeckich z okresu międzywojennego w stylu Art Deco, zasługujący na popularyzację i ochronę, znajduje się w Sali Posiedzeń Rady Miasta w Urzędzie Miasta Rybnika przy ul. Bolesława Chrobrego 2. Zaprojektowany on został przez J. Piaseckiego, a wykonany przez najwybitniejszą w Polsce firmę witrażowniczą – Zakład Witraży i Mozaik S.G. Żeleński (Braci Żeleńskich) w Krakowie.

5.7. Zabytki w Rybniku objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze miasta Rybnika funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, a w trakcie jest wprowadzenie trzeciej formy ochrony – utworzenie parku kulturowego.

Przytłaczająca większość zabytków nieruchomych i ruchomych na terenie miasta Rybnika nie jest wpisana do rejestru zabytków. Dotyczy to zarówno obiektów małej architektury, jak też wystrojów i wyposażenia kościołów, przy czym w odniesieniu do zabytków ruchomych wpis do rejestru jest jedyną prawną formą ochrony, poza umieszczeniem w zbiorach muzealnych, co jest regulowane odrębnymi przepisami.

5.7.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie miasta Rybnik znajduje się 37 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (= decyzji wpisu do rejestru zabytków), w tym 7, to decyzje obszarowe, obejmujące po kilka a nawet po kilkadziesiąt obiektów wraz terenami zielonymi i innymi, m.in. wpis do rejestru historycznego układu miejskiego miasta Rybnika z 1953 r. (bez dokładnego oznaczenia obszaru objętego ochroną rejestrową). Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie miasta Rybnika, z podaniem numeru rejestru zabytków i daty wpisu:

1. Historyczny układ miejski; A/389/53, decyzja z dnia 14.03.1953 r.;
2. Zamek, siedziba Sądu Rejonowego, Pl. Kopernika 1; A/545/66, 5.02.1966 r.;
3. Kościół pw. Matki Bożej Bolesnej, Pl. Kościelny; A/546/66, 5.02.1966 r.;
4. Kaplica Akademicka, kościółek pw. Wniebowzięcia NPM, na terenie parku im. Św. Jana Sarkandra przy ul. Gliwickiej/Cegielnianej; A/547/66, 5.02.1966 r.
5. Dawna plebania, ob. Klasztor Sióstr Wizytek – Zakonu Nawiedzenia NMP, ul. Ks. Dr F. Brudnioka 3 (Dz. Nr 3445/21); A/548/66, 5.02.1966 r.
6. Stary Ratusz, Rynek 18 (Dz. Nr 4312/260); A/549/66, 5.02.1966 r.
7. Kamienica, Rynek 1 (Dz. Nr 2459/263); A/550/66, 5.02.1966 r.
8. Kamienica, Rynek 2 (Dz. Nr 1619/263); A/551/66, 5.02.1966 r.
9. Dawny budynek mieszkalny, Rynek 7 (Dz. Nr 4332/176); A/552/66, 5.02.1966 r.
10. Kamienica, Stara Apteka, Rynek 15 (Dz. Nr 5973/178); A/553/66, 5.02.1966 r.
11. Budynek mieszkalno-administracyjny, ul. Pocztowa 6; A/ 555/66, 5.02.1966 r.
12. Budynek mieszkalno-biurowy, ul. Zamkowa 3; A/557/66, 5.02.1966 r.
13. Drewniany kościół pw. św. Wawrzyńca, Ligocka Kuźnia (przeniesiony z Boguszowic); A/559/66, 5.02.1966 r.
14. Drewniany kościół pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej i MB Różańcowej, Wielopole (przeniesiony z Gierałtowic); A/560/66, 5.02.1966 r.
15. Dwór pocysterski w Stodołach, ul. Stalowa 3; A/603/66, 17.03.1966 r.
16. Układ przestrzenny osiedla robotniczego „Rymer” wraz z parkiem w Niedobczycach; A/1409/90, 7.08.1990 r.
17. Kaplica szpitalna pw. św. Juliusza, ul. Klasztorna 20; A/1436/91, 24.10.1991r.
18. Bazylika mn. pw. św. Antoniego z Padwy; A/468/2020 zm. dnia 19.05.2020 r. (stary nr rej.: A/1443/91 z dnia 25.11.1991 r.);
19. Zespół Szpitala Miejskiego im. Juliusza Rogera przy ul. 3 Maja, Miejskiej i Klasztornej; A/ 1462/92, 7.05.1992 r.
20. Budynek Starostwa Powiatowego, ul. 3 Maja 31 i budynek NFZ, ul. 3 Maja 29; A/1576/95, 29.12.1995 r.
21. Budynek mieszkalny, ul. Powstańców Śl. 36; A/20/99, 30.09.1999 r.

22. Kamienica mieszcząca, ul. 3 Maja 11; A/18/99, 30.09.1999 r.
23. Zespół szpitala psychiatrycznego, ul. Gliwicka 33; A/75/02, 30.12.2002 r.
24. Zespół Zabytkowej Kopalni „Ignacy” w Niewiadomiu; A/165/05, 30.12.2005 r.
25. Kościół ewangelicko-augsburski, ul. Miejska 12; A/119/04, 13.08.2004 r.
26. Zespół urbanistyczny osiedla robotniczego przy ul. Słonecznej 8,10,12,14 na Paruszowcu – Piaskach; A/236/09, 20.02.2009 r.
27. Przemysłowa 17, budynek mieszkalny; nr rej.: A/550/2019 z dn. 5.09.2019 r.
28. Przemysłowa 17a, budynek mieszkalny; nr rej.: A/548/2019 z dn. 5.09.2019 r.
29. Przemysłowa 19, budynek mieszkalny; nr rej.: A/547/2019 z dn. 4.09.2019 r.
30. Przemysłowa 19a, budynek mieszkalny; nr rej.: A/545/2019 z dn. 3.09.2019 r.
31. Przemysłowa 21, budynek mieszkalny; nr rej.: A/544/2019 z dn. 2.09.2019 r.
32. Przemysłowa 21a, budynek mieszkalny; nr rej.: A/543/2019 z dn. 29.08.2019 r.
33. Przemysłowa 22, budynek mieszkalny; nr rej.: A/588/2019 z dn. 18.12.2019 r.
34. Przemysłowa 23, budynek mieszkalny; nr rej.: A/542/2019 z dn. 27.08.2019 r.
35. Przemysłowa 23a, budynek mieszkalny; nr rej.: A/541/2019 z dn. 26.08.2019 r.
36. Przemysłowa 27, budynek mieszkalny; nr rej.: A/540/2019 z dn. 23.08.2019 r.
37. Budynek mieszkalny: ul. Mikołowska 103; nr rej. A/554/66, 5.02.1966 r.; niezidentyfikowany, adres prawdopodobnie zmieniono; opisany w decyzji budynek nie istnieje – zburzony? (wymaga aktualizacji w rejestrze zabytków prowadzonym przez ŚWKZ).

5.7.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Niektóre najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Gminy Rybnik wpisane zostały do rejestru zabytków ruchomych. Do nielicznych, podlegających ochronie prawnej obiektów zalicza się figura św. Jana Nepomucena znajdująca się na fontannie na rynku staromiejskim oraz grupa figuralna św. Jana Nepomucena z Aniołami, usytuowana w osi przed fasadą kościoła pw. MB Bolesnej na Placu Kościelnym oraz pojedyncze elementy wyposażenia z drewnianych kościołów, w tym: polichromia gotycka z Wielopola. Niestety cenny obraz Michała Willmanna nie jest jeszcze wpisany do rejestru zabytków.

Wybrane zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków, znajdujące na terenie Rybnika (ogólnodostępne):

1. Rzeźba kamienna św. Jana Nepomucena z 1736 r.; fontanna na rynku;

2. Rzeźbiarska grupa figuralna ze św. Janem Nepomucenem z Aniołami z warsztatu J.M. Österreicha; Pl. Kościelny (B/70/69);
3. Polichromia gotycka patronowa ze stropu w kościele pw. Św. Katarzyny i MB Różańcowej w Wielopolu (B/53/62);
4. Elementy wyposażenia – drewniane rzeźby gotyckie i barokowe (elementy ołtarza głównego i obraz) w kościele pw. Św. Katarzyny i MB Różańcowej w Wielopolu (B/392/2019 oraz wcześniejsze wpisy);
5. Niektóre elementy wyposażenia barokowego w kościele pw. Św. Wawrzyńca w Ligockiej Kuźni (B/104/70 i B/105/70);
6. Figura ceramiczna Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus z fasady kościółka akademickiego pw. Wniebowzięcia NMP (B/379/2019).

Powyższy wykaz jest wybiórczy, ponieważ ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących obiektów z tej grupy zabytków. Konieczne informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Katowicach.

5.7.3. Gminna Ewidencja Zabytków.

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa

Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie. Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie w odniesieniu do zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych i w strefach obserwacji archeologicznej). Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki.

Gminna ewidencja zabytków nieruchomości Miasta Rybnika została wykonana w formie zbioru kart adresowych w 2005 r., zgodnie z przepisami „nowej” ustawy o ochronie zabytków (z 2003 r., która zastąpiła ustawę 1962 r.). Następnie gminna ewidencja zabytków została przyjęta Zarządzeniem nr 65/2016 Prezydenta Miasta Rybnika z dnia 2 lutego 2016 r. Przy opracowaniu GPOnZ dokonano aktualizacji ewidencji. Ewidencja została opracowana zgodnie ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę

niezgodnie z prawem. Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

GEZ - Archeologia – stanowiska archeologiczne

Nr stanowiska	Miejscowość	Nr arkusza AZP	Typ stanowiska	Chronologia	Obszar stanowiska	Lokalizacja stanowiska
101.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	ON	brak	przybliżona
102.	Rybnik - Stodoły	100-42	osada	PŚ	brak	przybliżona
			osada	ON		
103.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	WŚ (faza starsza)	brak	przybliżona
			osada	PŚ		
			ślad osadniczy	ON		
104.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	PŚ	brak	przybliżona
			ślad osadniczy	ON		
105.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	EK	brak	przybliżona
106.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	OWR	brak	przybliżona
			ślad osadniczy	WŚ		
			osada	PŚ ON		
107.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	EK	brak	przybliżona
			ślad osadniczy	PŚ ON		
108.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	EK	brak	przybliżona
			ślad osadniczy	PŚ		
109.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	EK (mezolit)	brak	przybliżona
			ślad osadniczy	EK		
			ślad osadniczy	PŚ		
			ślad osadniczy	ON		
110.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	EK	brak	przybliżona
			ślad osadniczy	PŚ		
111.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	EK (pal. środkowy - k.asztelska?)	brak	przybliżona
			ślad osadniczy	PŚ, ON		
112.	Rybnik - Stodoły	100-42	ślad osadniczy	EK	brak	przybliżona
			ślad osadniczy	Pradzieje		
			ślad osadniczy	PŚ		
			osada	ON		
114.	Rybnik-Chwałęcice	101-42	skarb	?	brak	nieokreślona
115.	Rybnik-Chwałęcice	101-42	cmentarzysko-kurhany?	?	brak	przybliżona
116.	Rybnik-Chwałęcice	100-42	ślad osadniczy	PŚ, ON	brak	przybliżona
117.	Rybnik-	100-42	ślad osadniczy	PŚ	brak	przybliżona

	Chwałęcice					
118.	Rybnik-Chwałęcice	100-42	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
			śląd osadniczy	pradzieje		
			śląd osadniczy	WŚ (faza wstępna)		
			śląd osadniczy	WŚ (faza młodsza)		
			śląd osadniczy	PŚ		
			śląd osadniczy	ON		
119	Rybnik-Chwałęcice	100-42	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
			śląd osadniczy	pradzieje		
			śląd osadniczy	PŚ		
			śląd osadniczy	ON		
120.	Rybnik-Chwałęcice	100-42	śląd osadniczy	WŚ (faza młodsza)	brak	przybliżona
			osada	PŚ		
			osada	ON		
121.	Rybnik-Chwałęcice	100-42	śląd osadniczy	PŚ	brak	przybliżona
			śląd osadniczy	ON		
122.	Rybnik-Grabownia	100-43	śląd osadniczy	EK (neolit)	brak	przybliżona
123.	Rybnik - Grabownia	100-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
124.	Rybnik - Grabownia	100-43		EK	brak	przybliżona
			śląd osadniczy	pradzieje		
			śląd osadniczy	PŚ		
			śląd osadniczy	ON		
125.	Rybnik - Golejów	100-43	punkt osadniczy	OWR	brak	przybliżona (dolina Rudy)
126.	Rybnik - Kamień	101-43	obozowisko	EK (pal. środk.- k. aszelska)	ok. 10 arów	znana - dokładna
127.	Rybnik - Kamień	101-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
128.	Rybnik - Kamień	101-43	osada	EK	brak	przybliżona
129.	Rybnik - Orzepowice	101-42 lub 101-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
			śląd osadniczy	PŚ		
			śląd osadniczy	ON		
130.	Rybnik - Orzepowice	101-42 lub 101-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
131.	Rybnik - Orzepowice	101-42 lub 101-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
132.	Rybnik - Radoszowy	102-42	punkt osadniczy	?	brak	nieokreślona

133.	Rybnik – Rybnicka Kuźnia	100-43 lub 101-43	obozowisko	EK (mezolit)	brak	przybliżona
134.	Rybnik - Wielopole	101-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
135.	Rybnik - Wielopole	101-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
136.	Rybnik - Wielopole	101-43	śląd osadniczy	OWR	brak	przybliżona
137.	Rybnik - Wielopole	101-43	śląd osadniczy	Ha C-D	brak	nieokreślona
138.	Rybnik - Wielopole	101-43	śląd osadniczy	WŚ	brak	nieokreślona
139.	Rybnik - Paruszowiec	101-43	cmentarzysko?	?	brak	przybliżona
140.	Rybnik - Paruszowiec	101-43	śląd osadniczy	EK	brak	znana - dokładna
141.	Rybnik - Paruszowiec	101-43	Mikołowska 75	ON (XVIII-XIX w.)		znana - dokładna
142.	Rybnik - Śródmieście	102-43	kościół pw. Wniebowzięcia NMP	ŚRED. ON		znana - dokładna
143.	Rybnik - Śródmieście	102-43	ul. Staszica	ON (2 poł. XIX w.)		znana - dokładna
144.	Rybnik - Śródmieście	102-43	ul. Rudzka	ON (2 poł. XIX w.)		znana - dokładna
145.	Rybnik - Śródmieście	102-43	ul. Kraszewskiego	PŚ (XIII-XIV w.) ON (2 poł. XIX w.)		znana - dokładna
146.	Rybnik – Śródmieście	102-43	kamienica – Rynek 3	ON		znana - dokładna
147.	Rybnik – Śródmieście	102-43	między ulicami: Zamkową, Rynkową, 3 Maja, Bolesława Chrobrego	PŚ (XIII–XV w.) ON		znana - dokładna
148.	Rybnik – Śródmieście	102-43	ul. Hallera	ON		znana - dokładna
149.	Rybnik – Śródmieście	102-43	kamienica – Rynek 18 (Stary Ratusz)	?		znana - dokładna
150.	Rybnik – Śródmieście	102-43	kamienica – Rynek 4	ŚREDN. ON		znana - dokładna
151.	Rybnik – Śródmieście	102-43	kamienica – Rynek 11	PŚ (XIII – XV w.) ON (XVII-XVIII)		znana - dokładna

				w.)		
152.	Rybnik – Śródmieście	102-43	ul. Jana III Sobieskiego	PŚ (XIII – XV w.) ON (XVII-XVIII w.)		znana-dokładna
153.	Rybnik	102-43 lub 102-44?	Obozowisko	EK	brak	ogólna
154.	Rybnik	101-43	śląd osadnictwa	ŚRED.	Brak	przybliżona
155.	Rybnik	101-43 lub 102-43	śląd osadnictwa (skarb?)	?	brak	nieokreślona
156.	Rybnik (Młyn Spęda)	100-43	śląd osadnictwa	EK	brak	przybliżona
157.	Rybnik (okolice)	?	cmmentarzysko birtualne	Ha C-D	brak	nieokreślona
158.	Rybnik (okolice)	?	śląd osadnictwa	EK (neolit)	brak	nieokreślona
159.	Rybnik – Gotartowice	102-44	śląd osadnictwa	EK (paleolit górny)	brak	przybliżona
160.	Rybnik – Gotartowice	102-44	punkt osadniczy	EB (KŁ)	brak	przybliżona (dolina Rudy)
161.	Rybnik – Gotartowice	102-44	śląd osadnictwa	EK (neolit – KPL)	brak	przybliżona (dolina Rudy)
162.	Rybnik – Gotartowice	102-44	śląd osadnictwa	EK (neolit – KCSZ)	brak	przybliżona (dolina Rudy)
163.	Rybnik – Niedobczyce	102-43	śląd osadniczy	EK (neolit)	brak	nieokreślona
164.	Rybnik – Niedobczyce	102-43	?	?	brak	przybliżona
165.	Rybnik – Gotartowice	102-44	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
166.	Rybnik – Popielów	102-43	śląd osadniczy (grób?)	OWR	brak	nieokreślona
167.	Rybnik – Kłokocin	102-44	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
168.	Rybnik – Kłokocin	102-44	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona

GEZ - Stanowiska archeologiczne – c.d. (dodane po aktualizacji z 2015 roku, wskazane przez ŚWKZ)

Nr stan.	Nr stan. Na	Miejscowość	Nr arkusza	Typ	Chronologia	Obszar stanowi	Lokalizacja stanowiska
----------	-------------	-------------	------------	-----	-------------	----------------	------------------------

W miejscowości	obszarze		AZP	stanowiska		ska	
1.	5.	Rybnik – Stodoły	100-42	osada	WŚ (XII-XIII w.)	brak	przybliżona
2.	6.	Rybnik – Stodoły	100-42	osada	ON XVI-XVIII w.	brak	przybliżona
1.	7.	Rybnik – Ochojec	100-43	śląd osadniczy	WŚ	brak	przybliżona
2.	8.	Rybnik – Ochojec	100-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona: na gruntach wsi Ochojec
3.	9.	Rybnik – Ochojec	100-43	śląd osadniczy	PŚ (XIV-XV w.)		znana - dokładna
4.	10.	Rybnik – Ochojec	100-43	śląd osadniczy	PŚ (XIV-XV w.)		znana - dokładna
5.	11.	Rybnik – Ochojec	100-43	śląd osadniczy	PŚ (XIV-XV w.)		znana - dokładna
6.	12.	Rybnik – Ochojec	100-43	osada	OWR (k. przeworska)		znana - dokładna
				śląd osadniczy	WŚ (X w.)		
				śląd osadniczy	PŚ XIV –XV w.		
7.	13	Rybnik – Ochojec	100-43	osada	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
8.	14	Rybnik – Ochojec	100-43	osada	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
9.	15.	Rybnik – Ochojec	100-43	osada	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
10.	16.	Rybnik – Ochojec	100-43	śląd osadniczy	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
11.	17.	Rybnik – Ochojec	100-43	osada	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
12.	18.	Rybnik – Ochojec	100-43	osada	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
13.	19.	Rybnik – Ochojec	100-43	śląd osadniczy	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
14.	20.	Rybnik – Ochojec	100-43	śląd osadniczy	EK		znana - dokładna
				śląd osadniczy	PŚ (XIV –XV w.)		

1.	28.	Rybnik – Kamień	100-43	obozowisko (?)	EK	brak	nieokreślona
2.	29.	Rybnik – Kamień	100-43	śląd osadniczy	WŚ	brak	nieokreślona
3.	30.	Rybnik – Kamień	100-43	osada	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
1.	31.	Rybnik-Golejów	100-43	śląd osadniczy	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
2.	32.	Rybnik-Golejów	100-43	osada	PŚ (XIV –XV w.)		znana - dokładna
6.	13.	Rybnik – Niedobczyce	102-42	osada	PŚ	brak	nieokreślona
7.	14.	Rybnik – Niewiadom	102-42	cmentarzysko	PŚ/ON	brak	nieokreślona
8.	15.	Rybnik	102-42	śląd osadniczy	PŚ (XIV –XV w.)		przybliżona
9.	16.	Rybnik – Niedobczyce	102-42	śląd osadniczy	ŚRED (XIII w.)		przybliżona
1.	1.	Rybnik – Śródmieście	102-43	śląd osadniczy	epoka brązu, halsztat C-D (k. łużycka)		Zamek/gmach Sądu Rejonowego
				zamek	ŚRED ON		
10.	2.	Rybnik	102-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
11.	3.	Rybnik – Niedobczyce	102-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
12.	4.	Rybnik – Popielów	102-43	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona
13.	5.	Rybnik – Paruszowiec	102-43	śląd osadniczy	EK	brak	przybliżona
14.	6.	Rybnik – Ligocka Kuźnia	102-43	śląd osadniczy	XV w.		
				śląd osadniczy	XVI w.		
				śląd osadniczy	ON		
15.	7.	Rybnik – Ligota	102-43	śląd osadniczy	PŚ	brak	przybliżona
				śląd osadniczy	ON		
				śląd osadniczy	XIX w.		
16.	8.	Rybnik – Ligota	102-43	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona
17.	9.	Rybnik – Boguszowice	102-43	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona

18.	10.	Rybnik – Boguszowice	102-43	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona
19.	11.	Rybnik – Boguszowice	102-43	śląd osadniczy	PŚ	brak	przybliżona
20.	12.	Rybnik – Boguszowice	102-43	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona
21.	13.	Rybnik – Boguszowice	102-43	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona
22.	14.	Rybnik – Boguszowice	102-43	śląd osadniczy	WŚ	brak	przybliżona
				śląd osadniczy	ON		
23.	15.	Rybnik – Boguszowice	102-43	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona
24.	16.	Rybnik – Chwałowice	102-43	śląd osadniczy	ON	brak	przybliżona
25.	27.	Rybnik – Niedobczyce	102-43	śląd osadniczy	III okres epoki brązu (k. łużycka)	brak	nieokreślona
1.	1.	Rybnik-Ligocka Kuźnia	102-44				weryfikacja negatywna
8.	1.	Rybnik-Gotartowice	102-44	śląd osadniczy	PŚ		
				śląd osadniczy	ON		
9.	2.	Rybnik-Gotartowice	102-44	śląd osadniczy	PŚ		
				śląd osadniczy	ON		
10.	3.	Rybnik-Gotartowice	102-44	śląd osadniczy			
11.	4.	Rybnik-Gotartowice	102-44	osada	ON		
12.	5.	Rybnik-Gotartowice	102-44	śląd osadniczy	mezolit?		
13.	6.	Rybnik-Gotartowice	102-44				weryfikacja negatywna
14.	7.	Rybnik-Gotartowice	102-44				weryfikacja negatywna
38.	1.	Rybnik-Kłokocin	102-44	osada	ON		
39.	2.	Rybnik-Kłokocin	102-44	osada	ON		
40.	3.	Rybnik-Kłokocin	102-44	śląd osadniczy	EK		

41.	4.	Rybnik-Kłokocin	102-44	śląd osadniczy	mezolit?		
42.	5.	Rybnik-Kłokocin	102-44				weryfikacja negatywna
43.	6.	Rybnik-Kłokocin	102-44				weryfikacja negatywna
42.	4.	Rybnik-Kamień	100-44	śląd osadniczy	ON		
*	*	Rybnik – Śródmieście	102-43 i 101-43	strefa ochrony miasta lokacyjnego			

Wszystkie wymienione powyżej stanowiska archeologiczne są uwidocznione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dla poszczególnych obszarów miasta Rybnika, natomiast na terenie Śródmieścia wyznaczona jest strefa obserwacji archeologicznej „Wo”. Wszystkie prace ziemne na terenie stanowisk archeologicznych oraz w śródmiejskiej strefie ochrony archeologicznej prowadzone są pod nadzorem archeologicznym.

Ponadto w ostatnim czasie, w zakresie ochrony archeologicznej w Śródmieściu były prowadzone badania archeologiczne (nie nadzór archeologiczny, który obowiązuje przy robotach ziemnych w strefach „Wo”) na terenie parku im. Św. Jana Sarkandra przy ul. Gliwickiej / Cegielnianej (przez dwa sezony: w 2015 r. i w 2016 r.), na terenie dawnego szpitala brackiego przy ul. Rudzkiej (ok. 2000 – 2005 r. w związku z pracami adaptacyjnymi zespołu szpitalnego na Kampus) oraz na Placu Kościelnym (w 2019 r.; w drodze, za pomnikiem Nepomucena), które dały konkretne wyniki badawcze i potwierdziły przesłanki historyczne z archiwalnych źródeł, m.in. istnienie średniowiecznego (drewnianego jak wykazały badania) kościółka pw. Św. Jana Chrzyciela na Placu Kościelnym, otoczonego cmentarzem „ubogich” (pochówki przeważnie bez trumien), który istniał prawdopodobnie do czasu późnobarokowej przebudowy tego terenu. Zasób ewidencji stanowisk archeologicznych podlega sukcesywnym uzupełnieniom i weryfikacji. Od 2015 r. ŚWKZ nie przekazał nowych danych dotyczących stanowisk archeologicznych na terenie miasta Rybnika, utworzonych na podstawie najnowszych badań w zakresie Archeologicznego Zdjęcia Polski i badań archeologicznych.

GEZ – Zabytki nieruchomości

LP.	Obiekt	Adres	Dzielnica
1.	Budynek użyteczności publicznej	ul. gen. W. Andersa 6	Niedobczyce
2.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. gen. W. Andersa 8	Niedobczyce
3.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 13	Niedobczyce
4.	Budynek użyteczności publicznej – Ośrodek Pomocy Społecznej	ul. gen. W. Andersa 14	Niedobczyce
5.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 15	Niedobczyce
6.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 17	Niedobczyce
7.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 30	Niedobczyce
8.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 34	Niedobczyce
9.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 36	Niedobczyce
10.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 38	Niedobczyce
11.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 40	Niedobczyce
12.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 40a	Niedobczyce
13.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 40b	Niedobczyce
14.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 42	Niedobczyce
15.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 42a	Niedobczyce
16.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 44	Niedobczyce
17.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 44a	Niedobczyce
18.	Budynek mieszkalny	ul. gen. W. Andersa 44b	Niedobczyce
19.	Budynek mieszkalny	ul. św. Antoniego 1	Śródmieście
20.	Budynek mieszkalny	ul. św. Antoniego 3	Śródmieście
21.	Dawna willa mieszkalna prof. Innocentego Libury. obecnie budynek mieszkalny	ul. św. Antoniego 5	Śródmieście
22.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. św. Antoniego 8 / Piasta	Śródmieście
23.	Kamienica	ul. św. Antoniego 11	Śródmieście
24.	Budynek mieszkalny	ul. św. Antoniego 13	Śródmieście
25.	Budynek mieszkalny	ul. św. Antoniego 15	Śródmieście
26.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 5	Niedobczyce
27.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 7	Niedobczyce
28.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 8	Niedobczyce
29.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 9	Niedobczyce
30.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 10, 10 a, 10 b	Niedobczyce
31.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 11	Niedobczyce

32.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 12, 12 a, 12 b	Niedobczyce
33.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 15	Niedobczyce
34.	Budynek mieszkalny	ul. Barbary 17	Niedobczyce
35.	Kaplica architektoniczna pw. św J. Nepomucena II poł. XIX w.	ul. S. Batorego (obok nr 40)	Niewiadom
36.	Budynek mieszkalny	ul. gen. J. Bema 1a, 1b	Maroko – Nowiny
37.	Budynek mieszkalny	ul. gen. J. Bema 2a, 2b	Maroko – Nowiny
38.	Budynek mieszkalny	ul. gen. J. Bema 3a, 3b	Maroko – Nowiny
39.	Budynek mieszkalny	ul. gen. J. Bema 4a, 4b	Maroko – Nowiny
40.	Budynek mieszkalny	ul. J.F. Białych 16	Śródmieście
41.	Krzyż kamienny kapliczkowy pocz. XX w.	ul. Boguszowicka / Gotartowicka	Boguszowice Stare
42.	Krzyż kamienny 1897 r.	ul. Boguszowicka 58	Ligota – Ligocka Kuznia
43.	Budynek mieszkalno- usługowy (modernizm)	Ul. Arki Bożka 125	Kamień
44.	Budynek mieszkalny (w ciągu z Willową 24)	Ul. Arki Bożka 138	Kamień
45.	Budynek użyteczności publicznej - Przedszkole	ul. Bracka 6	Kłokocin
46.	Krzyż kamienny kapliczkowy 1936 r.	Brzeziny Miejskie (obok nr 79)	Meksyk
47.	Kaplica architektoniczna pw. św. J. Nepomucena 1887 r. (rozbudowana)	Brzeziny Miejskie (obok nr 79)	Meksyk
48.	Plebania. ob. klasztor ss. Wizytek, plebania	ul. ks. dr F. Brudnioka 3	Śródmieście
49.	Budynek użyteczności publicznej - Ratusz	ul. Bolesława Chrobrego 2	Śródmieście
50.	Budynek użyteczności publicznej - Bank	ul. Bolesława Chrobrego 8	Śródmieście
51.	Kamienica	ul. Bolesława Chrobrego 9	Śródmieście
52.	Schron obronny – szczelina przeciwlotnicza	Ul. Bolesława Chrobrego – Skwer im. Rozalii Biegeszowej	Śródmieście
53.	Budynek mieszkalny	Ul. Bolesława Chrobrego 13	
54.	Budynek użyteczności publicznej – Dom PCK	ul. Bolesława Chrobrego 16	Śródmieście
55.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Bolesława Chrobrego 18	Śródmieście
56.	Budynek mieszkalny	ul. Bolesława Chrobrego 21	Śródmieście
57.	Kamienica	ul. Bolesława Chrobrego 25	Śródmieście
58.	Budynek użyteczności	ul. Bolesława Chrobrego 29	Śródmieście

	publicznej - Szkoła		
59.	Wiadukt kolejowy	ul. Chwałowicka	Meksyk
60.	Budynek mieszkalny	ul. Ciasna 3	Ligota – Ligocka Kuźnia
61.	Budynek użyteczności publicznej - Szkoła	ul. Cmentarna 1	Śródmieście
62.	Budynek mieszkalny	ul. Cmentarna 17	Śródmieście
63.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Cmentarna 19	Śródmieście
64.	Krzyż kamienny 1874 r.	ul. Czecha / Rudzka	Chwałęcice
65.	Kaplica architektoniczna pw. św. J. Nepomucena 1907 r.	ul. Czecha (obok nr 64)	Chwałęcice
66.	Krzyż kamienny 1907 r.	ul. Czecha (obok nr 64)	Chwałęcice
67.	Krzyż kamienny 1910 r.	ul. Czecha (obok nr 125)	Chwałęcice
68.	Budynek mieszkalny	ul. gen. H. Dąbrowskiego 2, 4	Meksyk
69.	Budynek mieszkalny	ul. gen. H. Dąbrowskiego 6, 8	Meksyk
70.	Budynek mieszkalny	ul. gen. H. Dąbrowskiego 10, 12	Meksyk
71.	Budynek mieszkalny	ul. gen. H. Dąbrowskiego 14, 16	Meksyk
72.	Krzyż kamienny pocz. XX w.	ul. Długa 48	Orzepowice
73.	Zabudowa dworca kolejowego w Rybniku	ul. Dworcowa 2, 2a	Śródmieście
74.	Budynek mieszkalny	ul. Dworcowa 6 - 10	Śródmieście
75.	Budynek mieszkalny	ul. Dworcowa 17	Śródmieście
76.	Krzyż kamienny	ul. Dygasińskiego / Rybnicka	Radziejów
77.	Krzyż kamienny 1925 r.	ul. Działkowców 1	Chwałowice
78.	Figura św. Teresy 1930 r.	ul. Działkowców 1	Chwałowice
79.	Krzyż kamienny przełom. XIX / XX w.	ul. Fabryczna / Zgoda	Gotartowice
80.	Kolumna Maryjna II poł. XIX w.	ul. Franciszkańska 22	Zamysłów
81.	Kaplica architektoniczna pw. św. J. Nepomucena	ul. Frontowa (obok nr 45)	Niewiadom
82.	Kościół parafialny parafii rzymsko – katolickiej pw. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus (Sanktuarium tejże)	ul. K. I. Gałczyńskiego	Chwałowice
83.	Kamienica	ul. Gliwicka 1	Śródmieście
84.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Gliwicka 3	Śródmieście
85.	Kamienica	ul. Gliwicka 4	Śródmieście

86.	Kamienica	ul. Gliwicka 6	Śródmieście
87.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Gliwicka 8	Śródmieście
88.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 18	Śródmieście
89.	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP. Kaplica akademicka.	Ul. Gliwicka / Park im. Św. Jana Sarkandra	Śródmieście
90.	Kaplica architektoniczna nagrobna ks. E. Bolika	Ul. Gliwicka / Park im. Św. Jana Sarkandra	Śródmieście
91.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 24	Śródmieście
92.	Zespół zabudowy Szpitala Psychiatrycznego z II poł. XIX w.	ul. Gliwicka 33	Śródmieście
93.	Kapliczka słupowa św. Urbana	ul. Gliwicka (naprzeciw zespołu szpitala psychiatrycznego)	Śródmieście
94.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 44	Północ
95.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 46	Północ
96.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 48	Północ
97.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 50	Północ
98.	Kamienica	ul. Gliwicka 52	Północ
99.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 56	Północ
100.	Krzyż kamienny 1884 r.	ul. Gliwicka 65	Wielopole
101.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 69	Wielopole
102.	Budynek użyteczności publicznej – d. poczta	ul. Gliwicka 132	Wielopole
103.	Budynek mieszkalny	ul. Gliwicka 146	Wielopole
104.	Kaplica architektoniczna poł. XIX w.	ul. Gliwicka (obok 148)	Wielopole
105.	Krzyż kamienny przełom. XIX / XX w.	ul. Gliwicka 148	Wielopole
106.	Krzyż kamienny 1920 – 1930 r.	ul. Gotartowicka 37	Gotartowice
107.	Kościół drewniany pw. Św. Katarzyny i Matki Boskiej Różańcowej	ul. Górna 17	Wielopole
108.	Budynek usługowo – mieszkalny (d. karczma)	ul. Górnośląska 31	Niedobczyce
109.	Budynek użyteczności publicznej - Szkoła	ul. Górnośląska 108	Niedobczyce
110.	Budynek użyteczności publicznej - przedszkole	ul. Grodzka 14	Chwałęcice
111.	Kamienica	ul. gen. J. Hallera 9, 9a	Smolna
112.	Budynek mieszkalny	ul. gen. J. Hallera 10	Smolna

113.	Kamienica	ul. gen. J. Hallera 11	Smolna
114.	Budynek mieszkalny	ul. gen. J. Hallera 12	Smolna
115.	Klasztor oo. Braci Mniejszych Franciszkanów	ul. gen. J. Hallera 19	Smolna
116.	Kościół parafialny parafii rzymsko – katolickiej pw. Św. J. Robotnika	ul. gen. J. Hallera 19 / Wodzisławska	Smolna
117.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Gen. J. Hallera 25	Smolna
118.	Budynek mieszkalno-usługowy	Ul. Gen J. Hallera 27	Smolna
119.	Kamienica	ul. gen. J. Hallera 30	Smolna
120.	Kamienica	ul. gen. J. Hallera 32	Smolna
121.	Krzyż kamienny 1909 r.	ul. Hetmańska 64	Niedobczyce
122.	Budynek mieszkalny z młynem	ul. Hotelowa 25	Kamień
123.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. św. Jana 1 / Pl. Kościelny 2	Śródmieście
124.	Kamienica	ul. św. Jana 2	Śródmieście
125.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. św. Jana 5	Śródmieście
126.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. św. Jana 7	Śródmieście
127.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. św. Jana 11	Śródmieście
128.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. św. Jana 13	Śródmieście
129.	Polski schron bojowy z 1939 r.	Ul. Kpt. Leopolda Janiego	Północ (Wawok)
130.	Budynek mieszkalny (przebudowana winiarnia)	ul. Jankowicka 20	Śródmieście
131.	Budynek mieszkalny	Ul. Jankowicka 24	Śródmieście
132.	Budynek mieszkalny	ul. Jankowicka 46-48	Śródmieście
133.	Budynek mieszkalny	ul. Jankowicka 50 -52	Śródmieście
134.	Budynek mieszkalny	ul. Jankowicka 54 - 56	Śródmieście
135.	Budynek mieszkalny	ul. Jankowicka 58 - 60	Śródmieście
136.	Budynek mieszkalny	ul. św. Jadwigi 14	Smolna
137.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Jastrzębska 2	Boguszowice-Osiedle
138.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 3	Boguszowice-Osiedle
139.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 4	Boguszowice-Osiedle
140.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 5	Boguszowice-Osiedle

141.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 6	Boguszowice-Osiedle
142.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 7	Boguszowice-Osiedle
143.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 8	Boguszowice-Osiedle
144.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 9	Boguszowice-Osiedle
145.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 10	Boguszowice-Osiedle
146.	Budynek użyteczności publicznej - NOT	ul. Jastrzębska 10 a	Boguszowice-Osiedle
147.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 11	Boguszowice-Osiedle
148.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 12	Boguszowice-Osiedle
149.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 15	Boguszowice-Osiedle
150.	Budynek mieszkalny	ul. Jastrzębska 17	Boguszowice-Osiedle
151.	Zespół zabytkowej kopalni KWK Jankowice	ul. Jastrzębska	Boguszowice-Osiedle
152.	Kaplica domkowa I poł. XX w.	ul. Jaworowa 8	Stodoły
153.	Parowozownia wachlarzowa	ul. Kolejowa 9	Meksyk
154.	Kościół parafialny parafii rzymsko – katolickiej pw. Chrystusa Króla	ul. Komisji Edukacji Narodowej 17	Golejów
155.	Budynek plebanii	ul. Komisji Edukacji Narodowej 15	Golejów
156.	Kościół parafialny parafii Rzymsko – Katolickiej pw. Przenajświętszej Trójcy	ul. S. Konarskiego 6	Golejów
157.	Budynek plebanii	ul. S. Konarskiego 6	Golejów
158.	Budynek użyteczności publicznej - szkoła	ul. S. Konarskiego 53	Popielów
159.	Zamek piastowski. Siedziba Sądu Rejonowego	Pl. M. Kopernika 2	Śródmieście
160.	Budynek usługowy	Pl. M. Kopernika 3	Śródmieście
161.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. W. Korfatego 1	Śródmieście
162.	Budynek usługowy - hotel	ul. W. Korfatego 2	Śródmieście
163.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. W. Korfatego 3	Śródmieście
164.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. W. Korfatego 4	Śródmieście
165.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. W. Korfatego 4a	Śródmieście
166.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. W. Korfatego 5	Śródmieście
167.	Kamienica - budynek	ul. W. Korfatego 6	Śródmieście

	usługowy		
168.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. W. Korfanteo 7	Śródmieście
169.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. W. Korfanteo 9	Śródmieście
170.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. W. Korfanteo 11	Śródmieście
171.	Kamienica	ul. Kościelna 1	Śródmieście
172.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 2	Śródmieście
173.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 2 a	Śródmieście
174.	Kamienica	ul. Kościelna 3	Śródmieście
175.	Kamienica	ul. Kościelna 4	Śródmieście
176.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 5	Śródmieście
177.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 6	Śródmieście
178.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 7	Śródmieście
179.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 8	Śródmieście
180.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 9	Śródmieście
181.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 9 a	Śródmieście
182.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 11	Śródmieście
183.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 13	Śródmieście
184.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kościelna 15	Śródmieście
185.	Kościół parafii Rzymsko – Katolickiej pw. Matki Bożej Bolesnej	Pl. Kościelny	Śródmieście
186.	Pomnik - grupa figuralna św. J. Nepomucena z Aniołami warsztatu M. Osterreicha	Pl. Kościelny	Śródmieście
187.	Budynek mieszkalno-usługowy	Pl. Kościelny 1	Śródmieście
188.	Zespół Szkół Technicznych	ul. T. Kościuszki 5	Śródmieście
189.	Budynek mieszkalno - usługowy	ul. T. Kościuszki 9	Śródmieście

190.	Budynek mieszkalno - usługowy	ul. T. Kościuszki 11	Śródmieście
191.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. T. Kościuszki 17	Śródmieście
192.	Budynek użyteczności publicznej – Zespół szkół mechanicznych	ul. T. Kościuszki 23	Śródmieście
193.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. T. Kościuszki 28	Śródmieście
194.	Budynek mieszkalny	ul. T. Kościuszki 30	Śródmieście
195.	Budynek nadleśnictwa	ul. T. Kościuszki 36	Śródmieście
196.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. T. Kościuszki 40	Śródmieście
197.	Budynek użyteczności publicznej – Szkoła I LO im. Powstańców Śląskich	ul. T. Kościuszki 41	Śródmieście
198.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. T. Kościuszki 42	Śródmieście
199.	D. seminarium Ojców Werbistów, ob. Politechnika Śląska	ul. T. Kościuszki 54	Śródmieście
200.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. T. Kościuszki 58	Śródmieście
201.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. T. Kościuszki 60 - 62	Śródmieście
202.	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. T. Kościuszki 64	Śródmieście
203.	Budynek mieszkalny	ul. I. Kraszewskiego 6	Śródmieście
204.	Budynek mieszkalny	ul. I. Kraszewskiego 9	Śródmieście
205.	Kapliczka słupowa z Jezusem Miłosiernym 1920 – 1930 r.	ul. Książenicka	Golejów
206.	Kaplica architektoniczna pw. św. Matki Bożej z 1895 r.	ul. Kupiecka	Chwałowice
207.	Budynek użyteczności publicznej – d. Urząd Gminy Chwałowice, obecnie Urząd Miar i Wąg	ul. Kupiecka 1	Chwałowice
208.	Budynek mieszkalno-usługowy - Poczta	ul. Kupiecka 2	Chwałowice
209.	Budynek usługowo – mieszkalny (piekarnia)	ul. Kupiecka 5	Chwałowice
210.	Krzyż kamienny pocz. XX w.	ul. Kupiecka (obok nr 16)	Chwałowice

211.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Kupiecka 19	Chwałowice
212.	Krzyż kamienny 1960 r.	ul. Kuźnicka / Maksymiliana	Rybnicka Kuźnia
213.	Budynki mieszkalne – mała kolonia robotnicza	ul. A. Kwiotka 55,56,57,58	Niewiadom
214.	Wieża ciśnień	ul. Las Nacyński (obok Drogi Krajowej)	Zamysłów
215.	Budynek mieszkalny	ul. J. Lelewela 18-20	Meksyk
216.	Budynek mieszkalny	ul. J. Lelewela 19-21	Meksyk
217.	Krzyż kamienny 1890 – 1910 r.	ul. Lechicka	Chwałęcice
218.	Krzyż kamienny 1831 r.	ul. S. Leszczyńskiego	Niedobczyce
219.	Krzyż kamienny 1892 r.	ul. Ligocka / Wolna	Ligota - Ligocka Kuźnia
220.	Willa	ul. J. Ligonía 5	Śródmieście
221.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Łony 1	Śródmieście
222.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Łony 5	Śródmieście
223.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Łony 7	Śródmieście
224.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Łony 8	Śródmieście
225.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Łony 9	Śródmieście
226.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Łony 11	Śródmieście
227.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 1	Chwałowice
228.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 3	Chwałowice
229.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 5	Chwałowice
230.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 7	Chwałowice
231.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 9	Chwałowice
232.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 11	Chwałowice
233.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 13	Chwałowice
234.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 15	Chwałowice
235.	Budynek mieszkalny	ul. 1 Maja 17	Chwałowice

	Zespołu kolonii robotniczej		
236.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 18	Chwałowice
237.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 19	Chwałowice
238.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 20	Chwałowice
239.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 25	Chwałowice
240.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 26	Chwałowice
241.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 27	Chwałowice
242.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 28	Chwałowice
243.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 31	Chwałowice
244.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 33	Chwałowice
245.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 34	Chwałowice
246.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 35	Chwałowice
247.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 36	Chwałowice
248.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 37	Chwałowice
249.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 39	Chwałowice
250.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 41	Chwałowice
251.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 43	Chwałowice
252.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 44	Chwałowice
253.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 45	Chwałowice
254.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 46	Chwałowice
255.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 47	Chwałowice
256.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 48	Chwałowice
257.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 49	Chwałowice

258.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 50	Chwałowice
259.	Budynek użyteczności publicznej - Szkoła	ul. 1 Maja 51	Chwałowice
260.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 52	Chwałowice
261.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 54	Chwałowice
262.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 56	Chwałowice
263.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 58	Chwałowice
264.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 62	Chwałowice
265.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 64	Chwałowice
266.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 66	Chwałowice
267.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 70	Chwałowice
268.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 74	Chwałowice
269.	Budynek mieszkalny Zespołu kolonii robotniczej	ul. 1 Maja 76	Chwałowice
270.	Dom kultury	ul. 1 Maja 91 b	Chwałowice
271.	Budynek usługowo- mieszkalny d. Kasyna (gospody) kopalni	ul. 1 Maja 104	Śródmieście
272.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. 3 Maja 9	Śródmieście
273.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. 3 Maja 11	Śródmieście
274.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. 3 Maja 12	Śródmieście
275.	Budynek użyteczności publicznej	ul. 3 Maja 14	Śródmieście
276.	Kamienica	ul. 3 Maja 17	Śródmieście
277.	Zespół zabudowy szpitala miejskiego nr 1 im. Juliusza	ul. 3 Maja 18 / Klasztorna	Śródmieście
278.	Budynek użyteczności publicznej – Zespół szkół Urszulańskich	ul. 3 Maja 22	Śródmieście
279.	Dom zakonny Sióstr Urszulanek	ul. 3 Maja 24	Śródmieście

280.	Budynek użyteczności publicznej – siedziba NFZ	ul. 3 Maja 29	Śródmieście
281.	Budynek użyteczności publicznej – Starostwo Powiatowe	ul. 3 Maja 31	Śródmieście
282.	Budynek mieszkalny	ul. 3 Maja 48	Śródmieście
283.	Krzyż kamienny 1900 r.	ul. S. Małachowskiego / Kłokocińska	Boguszowice Stare
284.	Budynek plebanii	ul. S. Małachowskiego 18	Boguszowice Stare
285.	Kościół parafii Rzymsko – Katolickiej pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	ul. S. Małachowskiego 38	Boguszowice Stare
286.	Budynek użyteczności publicznej - Przedszkole	ul. S. Małachowskiego 40	Boguszowice Stare
287.	Budynek mieszkalny	ul. Mariańska 4	Śródmieście
288.	Krzyż kamienny	ul. Marusarzówny 45	Chwałęcice
289.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 4	Meksyk
290.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 9 - 11	Meksyk
291.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 13 - 15	Meksyk
292.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 14 - 16	Meksyk
293.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 17 - 19	Meksyk
294.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 18 - 20	Meksyk
295.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 21 - 23	Meksyk
296.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 25 - 27	Meksyk
297.	Budynek mieszkalny	ul. W. Mażewskiego 24 - 26	Meksyk
298.	Budynek mieszkalny	ul. K. Miarki 3	Paruszowiec - Piaski
299.	Budynek użyteczności publicznej – Przedszkole	ul. K. Miarki 72	Ligota – Ligocka Kuźnia
300.	Budynek usługowy	ul. Miejska 8	Śródmieście
301.	Budynek usługowy	ul. Miejska 11	Śródmieście
302.	Kościół parafii ewangelicko – augsburskiej im. Apostołów Piotra i Pawła	ul. Miejska 12	Śródmieście
303.	Cmentarz ewangelicki z ogrodzeniem	Ul. Miejska 12 / Klasztorna	Śródmieście
304.	Budynek plebanii	ul. Miejska 12	Śródmieście
305.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Miejska 13	Śródmieście
306.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Miejska 13a	Śródmieście
307.	Budynek mieszkalny	ul. Miejska 14	Śródmieście

308.	Wiadukt kolejowy 1900 - 1920	ul. Mikołowska	Paruszowiec-Piaski
309.	Kościół parafii Rzymsko – Katolickiej pw. św. Antoniego Padewskiego	ul. Mikołowska 4	Śródmieście
310.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 5	Śródmieście
311.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 27	Północ
312.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 29	Północ
313.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 31	Północ
314.	Budynek mieszkalny – willa z 1921 r., (proj. arch. Rosół); wybud. w miejscu domu z 1905 r.	ul. Mikołowska 55	Północ
315.	Budynek przystanku kolejowego Rybnik-Paruszowiec wraz z tunelowym przejściem w nasypie	ul. Mikołowska	Paruszowiec - Piaski
316.	Kamienica – budynek usługowy	ul. Mikołowska 73	Paruszowiec - Piaski
317.	Krzyż kamienny pocz. XX w.	ul. Mikołowska 90	Paruszowiec - Piaski
318.	Budynek usługowy (przychodnia)	ul. Mikołowska 94	Paruszowiec - Piaski
319.	Budynek dawnej leśniczówki	ul. Mikołowska 105	Paruszowiec - Piaski
320.	Willi dyrektora huty „Silesia”	ul. Mikołowska 130	Paruszowiec - Piaski
321.	Most kolejowy 1900-1920 (dwu-lukowy sklepiony) w 37,365 km linii 140 Ligota - Nędza	Ul. Mikołowska (w rejonie nr 83A)	Paruszowiec - Piaski
322.	Budynek mieszkalny	ul. Mikołowska 134	Paruszowiec-Piaski
323.	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska 3	Śródmieście
324.	Magazyn i budynek dawnego młyna	ul. Młyńska 4, 10	Śródmieście
325.	Dom katechetyczny. Budynek usługowy	ul. Młyńska 11a	Śródmieście
326.	Hotel (dawne magazyny po adaptacji)	ul. Młyńska 17	Śródmieście
327.	Zespół Zabytkowej Kopalni Ignacy - Hoym	ul. I. Mościckiego 3	Niewiadom
328.	Budynek mieszkalny	ul. Na Górze 6	Śródmieście
329.	Budynek użyteczności publicznej – Szkoła,	ul. Niedobczycka 191	Niedobczyce

	biblioteka		
330.	Krzyż kamienny pocz. XX w.	ul. Niedobczycka / Hetmańska	Niedobczyce
331.	Kaplica architektoniczna pw. Św. Barbary	ul. J.U. Niemcewicza / Źródlana (9)	Popielów
332.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Pokoju 9	Niedobczyce
333.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Pokoju 11	Niedobczyce
334.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Pokoju 13	Niedobczyce
335.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Pokoju 15	Niedobczyce
336.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Pokoju 16	Niedobczyce
337.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Pokoju 25, 25a, 25b	Niedobczyce
338.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Pokoju 26	Niedobczyce
339.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Rybnika 2,a 2b	Maroko – Nowiny
340.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Rybnika 4a, 4b	Maroko - Nowiny
341.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Rybnika 6a, 6b	Maroko - Nowiny
342.	Budynek mieszkalny	ul. Obrońców Rybnika 8a, 8b	Maroko – Nowiny
343.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 1	Paruszowiec – Piaski
344.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 1a	Paruszowiec - Piaski
345.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 3	Paruszowiec - Piaski
346.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 3a	Paruszowiec - Piaski
347.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 5	Paruszowiec - Piaski
348.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 5a	Paruszowiec - Piaski
349.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 7	Paruszowiec - Piaski
350.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 7a	Paruszowiec - Piaski
351.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 9	Paruszowiec - Piaski
352.	Budynek mieszkalny	ul. por. K. Ogrodowskiego 9a	Paruszowiec – Piaski
353.	Krzyż kamienny kapliczkowy z 1916 r.	Ul. Por. K. Ogrodowskiego / ul. Zakątek	Paruszowiec – Piaski
354.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Ogródki 12	Śródmieście
355.	Budynek mieszkalny	ul. Ogródki 13	Śródmieście
356.	Budynek mieszkalny	ul. Ogródki 16	Śródmieście
357.	Budynek mieszkalny	ul. Ogródki 18	Śródmieście
358.	Most kolejowy 1920 – 1930 r. kamienny w 1,267 km linii nr 175 Rybnik-Jejkowice Sumina	ul. Obwiednia Południowa	Smolna /Zamysłów
359.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. I. Paderewskiego 31, 31 a	Niedobczyce
360.	Budynek mieszkalny i	ul. I. Paderewskiego 33	Niedobczyce

	gospodarczy		
361.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. I. Paderewskiego 35	Niedobczyce
362.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. I. Paderewskiego 37, 37 a	Niedobczyce
363.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. I. Paderewskiego 44	Niedobczyce
364.	Kaplica architektoniczna pw. św. J. Nepomucena (z tablicą upamiętniającą) = miejsce pamięci	ul. Partyzantów (obok nr 31)	Ligota – Ligocka Kuźnia
365.	Krzyż kamienny 1909 r.	ul. Partyzantów	Ligota – Ligocka Kuźnia
366.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Piasta 1	Śródmieście piasta
367.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Piasta 3	Śródmieście
368.	Budynek mieszkalny	ul. Piasta 5 / Ogródki	Śródmieście
369.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Piasta 7	Śródmieście
370.	Budynek mieszkalny	ul. Piasta 9	Śródmieście
371.	Budynek mieszkalny	ul. Piasta 15	Śródmieście
372.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Piasta 16	Śródmieście
373.	Budynek mieszkalny	ul. Piasta 17	Śródmieście
374.	Kamienica	ul. Piasta 19	Śródmieście
375.	Budynek użyteczności publicznej – Wojskowa Komenda Uzupełnień	ul. J. Piłsudskiego 2	Śródmieście
376.	Budynek usługowy – siedziba PTTK	ul. J. Piłsudskiego 4	Śródmieście
377.	Kamienica	ul. J. Piłsudskiego 6	Śródmieście
378.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. J. Piłsudskiego 18	Śródmieście
379.	Parowozownia	ul. J. Piłsudskiego 18 a	Śródmieście
380.	Budynek mieszkalny	ul. J. Piłsudskiego 20	Śródmieście
381.	Budynek użyteczności publicznej - poczta	ul. Poczтова 2	Śródmieście
382.	Willa	ul. Poczтова 4	Śródmieście
383.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Poczтова 6	Śródmieście
384.	Krzyż kamienny 1918 r.	ul. Polan	Stodoły
385.	Kaplica architektoniczna 1905 r.	ul. W. Poloczka	Grabownia

386.	Krzyż kamienny 1948 r.	ul. W. Poloczka (obok nr 56)	Grabownia
387.	Dawna szkoła	ul. W. Poloczka 97	Grabownia
388.	Kamienica	ul. Powstańców Śląskich 1	Śródmieście
389.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 2	Śródmieście
390.	Kamienica	ul. Powstańców Śląskich 3	Śródmieście
391.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 4	Śródmieście
392.	Budynek usługowy	ul. Powstańców Śląskich 5	Śródmieście
393.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 6	Śródmieście
394.	Kamienica	ul. Powstańców Śląskich 7	Śródmieście
395.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 8	Śródmieście
396.	Kamienica	ul. Powstańców Śląskich 9	Śródmieście
397.	Kamienica	ul. Powstańców Śląskich 10	Śródmieście
398.	Kamienica	ul. Powstańców Śląskich 11	Śródmieście
399.	Kamienica	ul. Powstańców Śląskich 12	Śródmieście
400.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 13	Śródmieście
401.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 14	Śródmieście
402.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 16, 16a	Śródmieście
403.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 17	Śródmieście
404.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 18	Śródmieście
405.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 19	Śródmieście
406.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 21	Śródmieście
407.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 22	Śródmieście
408.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 23	Śródmieście
409.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 24	Śródmieście
410.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 25	Śródmieście
411.	Willa	ul. Powstańców Śląskich 34	Śródmieście
412.	Willa	ul. Powstańców Śląskich 36	Śródmieście
413.	Budynek mieszkalny	ul. Powstańców Śląskich 38	Śródmieście
414.	Budynek użyteczności publicznej – Dom Dziecka	ul. Powstańców Śląskich 44	Śródmieście
415.	Krzyż kamienny 1907 r.	ul. Pniowska	Chwałęcice
416.	Wieża ciśnień	ul. Prosta / Harcerska	Meksyk
417.	Kamienica 1890 – 1910 „Złoty Róg”	ul. Przemysłowa 2 / Mikołowska	Paruszowiec – Piaski

418.	Zespół zabytkowej Huty Silesia 1780-1900	ul. Przemysłowa	Paruszowiec – Piaski
419.	Budynek stacji energetycznej	ul. Przemysłowa 10	Paruszowiec – Piaski
420.	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 12-14	Paruszowiec – Piaski
421.	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 13	Paruszowiec – Piaski
422.	Budynek usługowy	ul. Przemysłowa 16	Paruszowiec – Piaski
423.	Budynek usługowo – mieszkalny	ul. Przemysłowa 17	Paruszowiec – Piaski
424.	Budynek gospodarczy	Ul. Przemysłowa 17 – 17a	Paruszowiec – Piaski
425.	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 17a	Paruszowiec – Piaski
426.	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 19	Paruszowiec – Piaski
427.	Budynek gospodarczy	Ul. Przemysłowa 19 -19a	Paruszowiec – Piaski
428.	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 19a	Paruszowiec – Piaski
429.	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 21	Paruszowiec – Piaski
430.	Budynek gospodarczy	Ul. Przemysłowa 21 – 21a	Paruszowiec – Piaski
431.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Przemysłowa 21a	Paruszowiec – Piaski
432.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Przemysłowa 22	Paruszowiec – Piaski
433.	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 23	Paruszowiec – Piaski
434.	Budynek gospodarczy	Ul. Przemysłowa 23 – 23a	Paruszowiec – Piaski
435.	Budynek mieszkalny	ul. Przemysłowa 23a	Paruszowiec – Piaski
436.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Przemysłowa 27	Paruszowiec – Piaski
437.	Budynek usługowo – mieszkalny i gospodarczy	ul. Przemysłowa 28	Paruszowiec – Piaski
438.	Budynek użyteczności publicznej – gospoda (Kasyno)	ul. Przewozowa 1	Chwałowice
439.	Zespół historycznej zabudowy kopalni i ciepłowni CHWAŁOWICE	ul. Przewozowa 4	Chwałowice
440.	Krzyż kamienny 1900 r.	ul. Przyjaźni / Żorska	Paruszowiec - Piaski
441.	Krzyż kamienny 1827 r.	ul. Raciborska	Śródmieście
442.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 1	Śródmieście
443.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 5	Śródmieście
444.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 7	Śródmieście
445.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 9	Śródmieście

446.	Kamienica	ul. Raciborska 11	Smolna
447.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 11 a	Smolna
448.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 13	Smolna
449.	Kamienica	ul. Raciborska 15	Smolna
450.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 17	Smolna
451.	Budynek mieszkalny	ul. Raciborska 20	Smolna
452.	Kamienica	ul. Raciborska 21	Smolna
453.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 23	Smolna
454.	Budynek mieszkalny	ul. Raciborska 28	Smolna
455.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 30	Smolna
456.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 32	Smolna
457.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Raciborska 34	Smolna
458.	Budynek mieszkalny	ul. Raciborska 46	Smolna
459.	Budynek mieszkalny	ul. Raciborska 51	Smolna
460.	Budynek mieszkalny	ul. Raciborska 56	Smolna
461.	Schron bojowy polski z 1939 r.	Ul. Raciborska /Rondo Lievin/ ul. Obwiednia Południowa	Smolna
462.	Budynek mieszkalny	ul. Raciborska 229	Niewiadom
463.	Dawna remiza kolonii „Helena”	ul. Raciborska 232	Niewiadom
464.	Budynek mieszkalny	ul. Raciborska 243	Niewiadom
465.	Krzyż kamienny pocz. XX w.	ul. Raciborska / Tuwima / Rybnicka	Niewiadom
466.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. M. Reja 1	Śródmieście
467.	Kamienica	ul. M. Reja 2	Śródmieście
468.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. M. Reja 3	Śródmieście
469.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. M. Reja 7	Śródmieście
470.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. M. Reja 9	Śródmieście
471.	Kaplica architektoniczna św. Floriana 1913 r.	ul. Rudzka / Nad Zalewem	Orzepowice
472.	Figura N.S.P. J 1913 r.	ul. Rudzka / Nad Zalewem	Orzepowice
473.	Krzyż kamienny 1913 r.	ul. Rudzka / Nad Zalewem	Orzepowice

474.	Krzyż kamienny 1920 r.	ul. Rudzka / Nad Zalewem	Orzepowice
475.	Dawna willa Juliusza Hasse. obecnie budynek mieszkalny	ul. Rudzka 3	Śródmieście
476.	Zespół zabudowy szpitala Brackiego - kampus	ul. Rudzka 13	Śródmieście
477.	Budynek użyteczności publicznej – Stacja Krwiodawstwa	ul. Rudzka 15	Śródmieście
478.	Budynek mieszkalny	ul. Rudzka 16	Śródmieście
479.	Budynek mieszkalny	ul. Rudzka 21 - 23	Śródmieście
480.	Budynek mieszkalny	ul. Rudzka 25	Śródmieście
481.	Kolumna Maryjna z pasją 1900 r.	ul. Rudzka (obok nr 137)	Orzepowice
482.	Krzyż kamienny 1916 r.	ul. Rudzka (obok nr 140)	Stodoły
483.	Budynek użyteczności publicznej – Urząd Celny. Przychodnia	ul. Rudzka 390	Chwałęcice
484.	Budynek mieszkalny (d. dom celników)	ul. Rudzka 409 a-c	Stodoły
485.	Krzyż kamienny 1945 r.	ul. Rudzka (naprzeciw 409 a-c)	Stodoły
486.	Budynek mieszkalny	ul. Rudzka 440	Stodoły
487.	Kaplica architektoniczna XIX w.	ul. Rudzka (obok nr 440)	Stodoły
488.	Budynek mieszkalny	ul. Rudzka 446	Stodoły
489.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rudzka 449	Stodoły
490.	Budynek usługowy d. Szkoła	ul. Rudzka 451	Stodoły
491.	Krzyż kamienny 1891 r.	ul. Rudzka / Stalowa	Stodoły
492.	Krzyż kamienny 1921 r.	ul. Rybacka / Golejowska	Rybnicka Kuźnia
493.	Krzyż kamienny 1960 r.	ul. Rybacka	Rybnicka Kuźnia
494.	Krzyż kamienny 1922 r.	ul. Rybacka 76	Rybnicka Kuźnia
495.	Kaplica architektoniczna 1922 r.	ul. Rybacka 76	Rybnicka Kuźnia
496.	Budynek użyteczności publicznej - szkoła	ul. Rybnicka 20	Ochojec
497.	Budynek użyteczności publicznej - przedszkole	ul. Rybnicka 22	Ochojec
498.	Kaplica architektoniczna 1890 - 1900 r.	ul. Rybnicka 26-28	Ochojec
499.	Budynek plebanii	ul. Rybnickiego 2	Śródmieście

500.	Zespół zabytkowej kopalni RYMER	ul. Rymera 4	Niedobczyce
501.	Fontana z figurą św. J. Nepomucena	ul. Rynek	Śródmieście
502.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 1	Śródmieście
503.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 2	Śródmieście
504.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 4	Śródmieście
505.	Budynek usługowy – Dom towarowy	ul. Rynek 5	Śródmieście
506.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 6	Śródmieście
507.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 7	Śródmieście
508.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 8	Śródmieście
509.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 9	Śródmieście
510.	Budynek usługowy	ul. Rynek 10	Śródmieście
511.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 11	Śródmieście
512.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 12	Śródmieście
513.	Budynek usług-mieszk	ul. Rynek 13	Śródmieście
514.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 14	Śródmieście
515.	Budynek usługowo – mieszkalny - „Stara Apteka”	ul. Rynek 15	Śródmieście
516.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynek 17	Śródmieście
517.	Budynek użyteczności publicznej – Stary Ratusz. Muzeum. USC	ul. Rynek 18	Śródmieście
518.	Pozostałości zabudowy dawnego browaru – słodownia; część komina	ul. Rynkowa / Pl. Wolności	Śródmieście
519.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynkowa 1	Śródmieście
520.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynkowa 3	Śródmieście
521.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Rynkowa 5	Śródmieście

522.	Kamienica	ul. Rzeczna 2	Śródmieście
523.	Kamienica	ul. Rzeczna 4	Śródmieście
524.	Pozostałość dawnej garbarni - komin	ul. Rzeczna 8	Śródmieście
525.	Budynek mieszkalny	ul. Saint Vallier 3, 5, 7	Śródmieście
526.	Budynek mieszkalny	ul. Saint Vallier 8	Śródmieście
527.	Budynek mieszkalny	Ul. Serdeczna 1a, 1b	Maroko - Nowiny
528.	Budynek mieszkalny	Ul. Serdeczna 2a, 2b	Maroko - Nowiny
529.	Budynek mieszkalny	Ul. Serdeczna 3a, 3b	Maroko - Nowiny
530.	Budynek mieszkalny	Ul. Serdeczna 4a, 4b	Maroko - Nowiny
531.	Krzyż kamienny 1909 r.	ul. H. Sienkiewicza	Ligota – Ligocka Kuźnia
532.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Słoneczna 8	Paruszowiec – Piaski
533.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Słoneczna 10	Paruszowiec - Piaski
534.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Słoneczna 12	Paruszowiec - Piaski
535.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Słoneczna 14	Paruszowiec – Piaski
536.	Kamienica	ul. Jana III Sobieskiego 1	Śródmieście
537.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 2	Śródmieście
538.	Kamienica	ul. Jana III Sobieskiego 3	Śródmieście
539.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 4	Śródmieście
540.	Budynek usługowy	ul. Jana III Sobieskiego 7	Śródmieście
541.	Kamienica „Świerkianiec” z salą taneczną w skrzydle od ul. Św. Jana	ul. Jana III Sobieskiego 9	Śródmieście
542.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 10	Śródmieście
543.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 11	Śródmieście
544.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 12	Śródmieście
545.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 13	Śródmieście
546.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 14	Śródmieście
547.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 15	Śródmieście
548.	Budynek usług- mieszk.	ul. Jana III Sobieskiego 16	Śródmieście

549.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 17	Śródmieście
550.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 18	Śródmieście
551.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 19	Śródmieście
552.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 19a	Śródmieście
553.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 20	Śródmieście
554.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 21	Śródmieście
555.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 22	Śródmieście
556.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 24	Śródmieście
557.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 26	Śródmieście
558.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 28	Śródmieście
559.	Budynek usługowy	ul. Jana III Sobieskiego 30	Śródmieście
560.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 32	Śródmieście
561.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 34	Śródmieście
562.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Jana III Sobieskiego 36	Śródmieście
563.	Kamienica	ul. Jana III Sobieskiego 38	Śródmieście
564.	Budynek nadszybia Graf Reden (Sobieski)	ul. Sportowa (obok nr 127	Niewiadom
565.	Kaplica architektoniczna pw. św. J. Nepomucena	ul. Sportowa / Raclawicka (obok nr 79)	Niewiadom
566.	Kaplica architektoniczna pw. św. Barbary	ul. Sportowa / Morcinka	Niewiadom
567.	Krzyż kamienny XIX w.	ul. Spółdzielcza	Radziejów
568.	Krzyż kamienny XIX w.	ul. Stalowa	Stodoły
569.	Remiza strażacka	ul. Stalowa / Rudzka	Stodoły
570.	Dwór pocysterski	ul. Stalowa 5	Stodoły
571.	Budynek mieszkalny	ul. Stalowa 13	Stodoły
572.	Budynek mieszkalny	ul. Stalowa 17	Stodoły
573.	Budynek mieszkalny	ul. Stalowa 35	Stodoły
574.	Budynek mieszkalny	ul. S. Staszica 1	Śródmieście
575.	Budynek mieszkalny	ul. S. Staszica 4	Śródmieście

576.	Budynek mieszkalny	ul. S. Staszica 8	Śródmieście
577.	Krzyż kamienny 1890 - 1910 r.	ul. Strąkowska / Ludowa	Wielopole
578.	Kaplica architektoniczna pw. św. J. Nepomucena XVIII w.	ul. Strażacka	Boguszowice Stare
579.	Krzyż kamienny 1882 r.	ul. Strażacka	Boguszowice Stare
580.	Obelisk 1975 r.	ul. Strażacka	Boguszowice Stare
581.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Strażacka 1	Boguszowice Stare
582.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Strażacka 5	Boguszowice Stare
583.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Stroma 4	Śródmieście
584.	Budynek dworca PKP	ul. Sygnały	Gotartowice
585.	Budynek mieszkalny	ul. ks. J. Szafranka 8	Śródmieście
586.	Budynek mieszkalny	ul. ks. J. Szafranka 12	Śródmieście
587.	Kaplica architektoniczna pw. św. M.B.F 1960 r.	ul. Szeroka 17	Stodoły
588.	Krzyż kamienny 1884 r.	ul. A. Szewczyka / Pojdy / Walecznych	Kamień
589.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. A. Szewczyka 35 - 37	Kamień
590.	Kaplica słupowo-szafkowa 1900 – 1920 r.	ul. A. Szewczyka 37 (na elewacji)	Kamień
591.	Krzyż kamienny z 1846 r.	ul. Szkolna / Krzyżowa	Śródmieście
592.	Budynek mieszkalny	ul. Szyb Marcin 6	Popielów
593.	Krzyż kamienny 1950 – 1960 r.	ul. Szybowcowa 59	Kłokocin
594.	Kaplica domkowa pw. NMP. Nipokolanej	ul. Szybowcowa / Komunalna / Dębowa / Skośna	Kłokocin
595.	Krzyż kamienny	ul. Tkoczów (obok nr 26)	Chwałowice
596.	Kaplica architektoniczna pw. Św. Jana Nepomucena z XIX w.	Ul. Trzech Krzyży (obok nr 56)	Radziejów
597.	Budynek mieszkalny	ul. Węglowa 1	Boguszowice Osiedle
598.	Budynek mieszkalny	ul. Węglowa 2	Boguszowice Osiedle
599.	Budynek mieszkalny	ul. Węglowa 4	Boguszowice Osiedle
600.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Wiejska 4	Smolna
601.	Kamienica	ul. Wiejska 10	Smolna
602.	Kamienica	ul. Wiejska 14	Smolna
603.	Budynek mieszkalny	ul. Wiejska 20	Smolna

604.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Wiejska 24	Smolna
605.	Budynek mieszkalny	ul. Wiejska 36	Smolna
606.	Budynek mieszkalny	ul. Wiejska 45	Smolna
607.	Budynek mieszkalny	ul. Wiejska 49	Smolna
608.	Budynek nadleśnictwa	ul. Wielopolska 6	Paruszowiec – Piaski
609.	Wiadukt kolejowy	ul. Wielopolska (obok nr 6)	Paruszowiec – Piaski
610.	Kamienica	ul. H. Wieniawskiego 1	Śródmieście
611.	Budynek użyteczności publicznej - Przedszkole	ul. H. Wieniawskiego 9	Śródmieście
612.	Kamienica	ul. H. Wieniawskiego 11	Śródmieście
613.	Kalwaria Golejowska; 14 Stacji Drogi Krzyżowej	ul. Wieżowa (oraz góra Grzybówka)	Golejów
614.	Budynek mieszkalny	ul. Willowa 24	Kamień
615.	Kaplica architektoniczna I poł. XIX w.	ul. Wiosny Ludów (naprzeciw nr 4)	Golejów
616.	Krzyż kamienny I poł. XIX w.	ul. Wiosny Ludów (naprzeciw nr 4)	Golejów
617.	Nadleśnictwo-budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Włociańska 146	Kłokocin
618.	Szyb Szymański	ul. Wodzisławska	Zamysłów
619.	Kaplica architektoniczna 1898 r.	ul. Wodzisławska	Popielów
620.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Wodzisławska 5	Smolna
621.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Wodzisławska 10	Smolna
622.	Budynek mieszkalny (elewacja ceglana od strony ul. Św. Jadwigi)	ul. Wodzisławska 25	Smolna
623.	Budynek użyteczności publicznej - szkoła	ul. Wodzisławska 31	Smolna
624.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Wodzisławska 32	Smolna
625.	Budynek mieszkalny	ul. Wodzisławska 34	Smolna
626.	Budynek mieszkalny	ul. Wodzisławska 44	Smolna
627.	Krzyż kamienny ok. 1960 r.	ul. Wodzisławska 44	Smolna
628.	Budynek użyteczności publicznej - Szkoła	ul. Wodzisławska 46	Smolna
629.	Willa „Kocha”	ul. Wodzisławska 113	Zamysłów
630.	Kaplica architektoniczna pw. św. Floriana	ul. Wodzisławska (obok nr 117)	Zamysłów

631.	Budynek mieszkalny	ul. Wolna 8	Paruszowiec – Piaski
632.	Budynek mieszkalny	ul. Wolna 10	Paruszowiec – Piaski
633.	Budynek mieszkalny	ul. Wolna 12	Paruszowiec - Piaski
634.	Budynek mieszkalny	ul. Wolna 14	Paruszowiec - Piaski
635.	Budynek mieszkalny	ul. Wolna 16	Paruszowiec - Piaski
636.	Budynek użyteczności publicznej - szkoła	ul. Wolna 17	Paruszowiec – Piaski
637.	Kościół parafialny parafii Rzymsko – Katolickiej pw. Św. Wawrzyńca	ul. Wolna 125	Paruszowiec – Piaski
638.	Krzyż kamienny 1928 r.	ul. Wolna 147	Ligota – Ligocka Kuźnia
639.	Willa	ul. S. Wolnego 6	Śródmieście
640.	Kamienica	pl. Wolności 1	Śródmieście
641.	Kamienica	pl. Wolności 2	Śródmieście
642.	Kamienica	pl. Wolności 4	Śródmieście
643.	Budynek usług-mieszk	pl. Wolności 5	Śródmieście
644.	Budynek usługowo - mieszkalny	pl. Wolności 6	Śródmieście
645.	Budynek usługowo - mieszkalny	pl. Wolności 7	Śródmieście
646.	Budynek usługowo - mieszkalny	pl. Wolności 10	Śródmieście
647.	Budynek mieszkalny	pl. Wolności 11 a, 12 a	Śródmieście
648.	Budynek usługowo - mieszkalny	pl. Wolności 13	Śródmieście
649.	Budynek usługowo - mieszkalny	pl. Wolności 21	Śródmieście
650.	Kościół parafialny parafii Rzymsko – Katolickiej pw. N. S. P. J	ul. M. Wołodajewskiego 1	Niedobczyce
651.	Budynek plebanii	ul. M. Wołodajewskiego 5	Niedobczyce
652.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Wysoka 2 / Powstańców Śląskich	Śródmieście
653.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Wyzwolenia 5	Północ
654.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Wyzwolenia 7	Północ
655.	Budynek mieszkalny	ul. Wyzwolenia 47	Północ
656.	Budynek dworca	ul. J. Onufrego Zagłoby 1	Niedobczyce
657.	Kaplica architektoniczna 1841 r.	ul. J. Onufrego Zagłoby 2	Niedobczyce
658.	Krzyż kamienny XIX / XX	ul. J. Onufrego Zagłoby 2	Niedobczyce

	w.		
659.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. J. Onufrego Zagłoby 3	Niedobczyce
660.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Zamkowa 2-4	Śródmieście
661.	Budynek usługowy	ul. Zamkowa 3	Śródmieście
662.	Budynek użyteczności publicznej – Urząd Miasta	ul. Zamkowa 5	Śródmieście
663.	Budynek usługowo - mieszkalny	ul. Zamkowa 6	Śródmieście
664.	Budynek usługowy - Drukarnia „Polonia”	ul. Zamkowa 8	Śródmieście
665.	Budynek mieszkalny	ul. Zebrzydowicka 41 - 43	Maroko – Nowiny
666.	Budynek mieszkalny	ul. Zebrzydowicka 45 - 47	Maroko - Nowiny
667.	Budynek mieszkalny	ul. Zebrzydowicka 49 - 51	Maroko - Nowiny
668.	Budynek mieszkalny	ul. Zebrzydowicka 50, 50a	Maroko - Nowiny
669.	Budynek mieszkalny	ul. Zebrzydowicka 52, 52a	Maroko - Nowiny
670.	Budynek mieszkalny	ul. Zebrzydowicka 54, 54a	Maroko - Nowiny
671.	Budynek mieszkalny	ul. Zebrzydowicka 56, 56a	Maroko – Nowiny
672.	Schron bojowy polski z 1939 r.	Ul. Zebrzydowicka / Dąbrówki	Maroko - Nowiny
673.	Budynek użyteczności publicznej - przedszkole	ul. Zebrzydowicka 182	Zebrzydowice
674.	Kaplica architektoniczna pw. Św. Jana Nepomucena z 1928 r.	ul. Zebrzydowicka (obok nr 188)	Zebrzydowice
675.	Budynek usługowo-mieszkalny	ul. Zebrzydowicka 205 /C.K. Norwida	Zebrzydowice
676.	Kościół parafii Rzymsko – Katolickiej pw. Matki Boskiej Szkaplerznej i św. Piusa X w Jejkowicach	ul. Zebrzydowicka 223	Zebrzydowice
677.	Budynek mieszkalny	ul. Zwycięstwa 8	Chwałowice
678.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Zwycięstwa 10	Chwałowice
679.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Zwycięstwa 12	Chwałowice
680.	Budynek mieszkalny i gospodarczy	ul. Zwycięstwa 14	Chwałowice
681.	Krzyż kamienny 1890 – 1910 r.	ul. Żniwna 76 / Włociańska	Kłokocin
682.	Kaplica architektoniczna pw. Św. Jana Nepomucena z 1849 r.	Ul. Żorska / Karola Miarki	Ligota – Ligocka Kuźnia

5.7.4. Zapis w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

Zgodnie z art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów. Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę: – zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, – innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, – parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Na terenie Miasta Rybnik obowiązuje obecnie ok. 85 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, dostępne są one na portalu www.rsip.pl. Łączna

powierzchnia sporządzonych MPZP obejmuje 100% powierzchni gminy. W obowiązujących planach zostały wyznaczone zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. Wskazane zostały obiekty ujęte w ewidencji zabytków (rejestr zabytków i GEZ), stanowiska archeologiczne, oraz strefy ochrony konserwatorskiej.

Poszczególne zasady ochrony zabytków, stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego zabytku lub stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te są ujęte w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 31. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

5.8. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki, uznane za część własnego dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie

i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Większość tych elementów na terenie miasta Rybnika nie była jeszcze naukowo badana. Obowiązkiem władz gminnych jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie i przekazywanie następnym pokoleniom, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną. Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, (np.: w języku regionalnym, opowieściach, pieśniach, obrzędach rodzinnych, ceremoniach lokalnych czy w przekazie umiejętności z ojca na syna albo z mistrza na ucznia), a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło).

Miasto Rybnik przynależy do województwa Śląskiego. Charakterystyczną cechą dzisiejszego Śląska, będącego skutkiem skomplikowanej historii, jest złożoność kulturowa, wielokulturowość występująca w płaszczyźnie etnicznej, narodowej i religijnej. Na przedwojenne, śląsko-polskie, niemieckie i żydowskie dziedzictwo kulturowe odgrywające ogromną rolę w kształtowaniu wizerunku miasta, nałożyło się bogactwo wielu różnych tradycji terenu przygranicznego, kształtowanego m.in. podziałem granicami państw i zmianami granic oraz napływem ludności z innych regionów. Gwary osadników nawarstwiały się i mieszały się ze sobą. Doprowadziło to do powstania dialektów mieszanych, w następnym etapie – do integracji językowej. W wyniku procesu integracji językowej powstała polszczyzna ogólna z niewielkimi elementami gwarowymi różnej genezy, w zależności od pochodzenia jej użytkowników. Obecny dialekt regionu Gminy nie był naukowo badany.

Podobnie jak na terenie całego Śląska, przez mieszkańców i kościoły kultywowana jest tradycja oraz obrzędowość katolicka: uczestnictwo w świętach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Boże Narodzenie i wiele innych), dbałość o miejsca kultu oraz nagrobki na cmentarzach, zwyczaj pielgrzymowania do sanktuariów. Z obrządkami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijną. Obrzędowość katolicka jest dominująca na ziemi rybnickiej, ale w Rybniku nadal kultywowane są elementy obrzędowości protestanckiej. Po 1945 r. nastąpił całkowity zanik elementów kultury religijnej społeczności żydowskiej.

Punktem wyjścia przy opracowywaniu zasobów kulturowych Miasta Rybnika w GPOnZ jest założenie, że niematerialne dziedzictwo kulturowe nie jest jedynie śladem przeszłości, tradycji i historii miasta, ale przede wszystkim kręgosłupem tożsamości Rybnika i jego mieszkańców.

Miasto Rybnik wraz z samorządowymi instytucjami kultury podejmuje szereg działań zmierzających do utrwalania, zachowania i przekazania dziedzictwa następnym pokoleniom, co sprawia, że jest ono wciąż żywe. Ochrona dziedzictwa kulturowego skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie.

Należy zaznaczyć, iż w Rybniku działa 8 instytucji kultury istotnych w realizacji wychowania przez sztukę, edukacji kulturalnej, upowszechniania kultury, sztuki i dziedzictwa kulturowego, w szczególności Górnego Śląska.

I tak Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Rybniku prowadzi szeroką działalność edukacyjną, kulturalną i informacyjną, inspiruje zainteresowania czytelnicze oraz promuje literaturę i sztukę. W Domu Kultury w Rybniku-Niedobczycach działa chór „Mickiewicz”, który kontynuuje tradycję ruchu śpiewaczego. Jest jednym z najstarszych chórów Okręgu Rybnickiego, działając nieprzerwanie od 1913 roku. Tradycję śląskiego muzykowania podtrzymują również Miejska Orkiestra Dęta „Rybnik”. Zabytkowa Kopalnia Ignacy w Rybniku opiekuje się zabytkami nieruchomymi, jakimi są obiekty pokopalniane stanowiące architektoniczny zespół byłej Kopalni Ignacy, wpisanymi do rejestru zabytków oraz rzeczami ruchomymi gromadzonymi na terenie kopalni i stanowiącymi jej wyposażenie. Ponadto, stwarza warunki do udostępniania obiektów oraz gromadzonych zabytków i eksponatów dla zwiedzających, a także upowszechnia i popularyzuje dobrą kulturę w zakresie historii, nauki, techniki i kultury górniczej. Instytucja została nazwana punktem kotwicznym na Europejskim Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego - czyli obiektem dziedzictwa przemysłowego o szczególnym znaczeniu historycznym i potencjale turystycznym.

W mieście znajduje się również Muzeum im. o. Emila Drobrego zajmujące się pozyskiwaniem, konserwacją oraz ekspozycją zabytków ruchomych. Obiekty gromadzone w placówce muzealnej stanowią istotną część zasobów zabytkowych. Celem Muzeum jest działalność określona w art. 1 ustawy

o muzeach, a w szczególności trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa Rybnika, Ziemi Rybnickiej i województwa śląskiego o charakterze materialnym i niematerialnym, upowszechnianie i informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów oraz umożliwienie korzystania ze zgromadzonych zbiorów w zakresie dziejów Rybnika, Ziemi Rybnickiej i województwa śląskiego.

Muzeum im. O. Emila Drobrego, które mieści się w budynku Starego Ratusza przy Rynek 18 w Śródmieściu Rybnika, ma duży udział w zakresie upamiętniania dziedzictwa niematerialnego działa również muzeum miejskie. Chociaż w Muzeum znajdują się przedmioty, odzież i sprzęty użytku domowego i nie tylko, z ubiegłych stuleci, prezentowane w wybranym zakresie na wystawie stałej, to stanowią one przekaznik dawnych tradycji, obyczajów, a nawet tłumaczą znaczenie nazw i lokalnych wyrażen. Atrakcją Muzeum są prezentacje warsztatów ginących zawodów oraz związanych z nimi wyrobów dawnych rzemiosł. Muzeum promuje sztukę współczesną i uczestnictwo w kulturze organizując wystawy dla interesujących i zaprzyjaźnionych artystów oraz przybliża historyczne wydarzenia z dziejów Rybnika i obrzędowość historyczną na wystawach tematycznych. Oprócz wystaw odbywają się w Muzeum koncerty, okolicznościowe wykłady. Muzeum organizuje konferencje naukowe. Muzeum bierze udział w ogólnopolskiej akcji „Noc w Muzeum”.

Każdego roku uchwalany jest Program współpracy Miasta Rybnika z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego, który określa zasady współpracy miasta z sektorem pozarządowym w zakresie realizacji zadań publicznych, służących poprawie jakości życia oraz zaspokojeniu potrzeb mieszkańców w wielu sferach ich aktywności. W ramach jednego z zadań: Kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego mogą być wspierane finansowo oferty zakładające przykładowo: działania na rzecz rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, folkloru, a także rękodzieła ludowego i artystycznego, upowszechniania muzyki, sztuki (w tym m.in. malarstwa, grafiki, rzeźby, technik cyfrowych), sztuki filmowej i teatralnej oraz kultury harcerskiej, prezentacja dorobku kultury oraz osiągnięć rybnickich grup i indywidualnych artystów w kraju i za granicą, w szczególności poprzez: uczestnictwo w festiwalach, przeglądach, konkursach, prezentacjach kulturalnych i artystycznych, wspieranie lokalnego dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji. Wszystkie te działania

mogą dotyczyć ważnego obszaru związanego z popularyzacją i ochroną dziedzictwa kulturowego.

Miasto stale współpracuje z podmiotami, których działalność jest w różnych aspektach związana z ochroną lub kultywowaniem tradycji np.: Bractwem Rycerskie Ziemi Rybnickiej, Stowarzyszeniem na rzecz zabytków fortyfikacji Pro Fortalitium, Stowarzyszeniem Miłośników Kultury Ludowej „PRZYGODA”, Bractwem Kurkowym Miasta Rybnika, Stowarzyszeniem Społeczno-Kulturalne „Ślady”, Stowarzyszeniem Korzenie.pl.

W Rybniku organizowane są liczne imprezy kulturalno-rekreacyjne o randze regionalnej i międzynarodowej. Ich organizatorami jest Urząd Miasta Rybnika, podległe jednostki organizacyjne oraz inne instytucje, organizacje i stowarzyszenia.

Do najważniejszych cyklicznych imprez kulturalnych nawiązujących do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego, zaliczyć można m.in.:

- DIKTAND Śląskiej Godki – impreza poszerzająca wiedzę o regionie, jest formą ochrony i przeciwdziałania zanikowi języka śląskiego,
- Rybnickie Dni Literatury – to cykl wydarzeń skupiających się wokół literatury: spotkania autorskie, koncerty, wystawa oraz wręczenie dwóch nagród: Honorowej Złotej Lampki Górniczej oraz Górnos Śląskiej Nagrody Literackiej „Juliusz”,
- Międzynarodowy Festiwal Fotografii Industrialnej FOTOPEIN - dzięki fotografom podejmującym ten temat zachowuje się dziedzictwo kulturowe, zwłaszcza na Śląsku, gdzie obiekty industrialne znikają z dnia na dzień jak np. Huta Silesia,
- Regionalny Konkurs Gawędziarzy „W Niewiadomu po śląsku” – wydarzenie kładące nacisk na pielęgnowanie i kultywowanie gwary śląskiej oraz uwrażliwienie młodego pokolenia na kulturę, historię i obyczajowość Śląska,
- Święto Szlaku Zabytków Techniki „Industriada” – największy festiwal dziedzictwa przemysłowego w Polsce,
- Noc Muzeów - impreza kulturalna, polegająca na udostępnianiu w wybranym dniu, w godzinach nocnych, zbiorów, wydarzeniu towarzyszą specjalne atrakcje np. zwiedzanie obiektów zazwyczaj niedostępnych, koncerty, warsztaty, scenki rodzajowe,

- Powiatowy Turniej Kabaretowy Kół Gospodyń Wiejskich powiatu rybnickiego pod nazwą „Gwara śląska na wesoło” – impreza promująca śląską gwara, tradycyjne przyśpiewki oraz kuchnię.

Do ważnych działań, których celem jest popularyzacja działalności osób i jednostek zaangażowanych w obszarze dziedzictwa kulturowego należą coroczne Nagrody Miasta Rybnika za osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej, upowszechniania i ochrony kultury. Szczególnym wyróżnieniem mającym bogatą historię jest Honorowa Złota Lampka Górnicza – nagroda przyznawana ludziom kultury szczególnie zasłużonym dla miasta i regionu – towarzyszy Rybnickim Dniom Literatury od 1985 roku. W formie statuetki wręczana jest od 1993 roku. Zaprojektowana przez Zygmunta Brachmańskiego statuetka łączy elementy tradycyjnej lampki górniczej i Pegaza – symboli Rybnickich Dni Literatury.

Ochrona dziedzictwa niematerialnego może służyć wzmacnianiu poczucia tożsamości mieszkańców Rybnika. Stąd istotne jest opracowywanie wszystkich przejawów miejskiego dziedzictwa niematerialnego, związanego z kultem religijnym i tradycjami – święta coroczne (w tym i odpusty), rodzinne (np. śluby, wesela, zwyczaje pierwszokomunijne, itp.), religijne, patriotyczne i związane z nimi działania. Ale także widowiska w przestrzeni miasta, np. procesje, manifestacje patriotyczne, artystyczne, łączące się ze świętami religijnymi (np. na Boże Ciało, Boże Narodzenie), miejskimi, narodowymi (np. 3 Maja, 11 listopada) oraz z upamiętnianiem zdarzeń ważnych dla mieszkańców (Dni Miasta).

6. Analiza SWOT. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia. W Tabeli zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy, które w zakresie walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej posiada bardzo duży potencjał, co jest związane z walorami krajobrazu kulturowego, bogatą historią, istnieniem cennych obiektów zabytkowych.

Czynniki wewnętrzne i zewnętrzne mające wpływ na dziedzictwo kulturowe miasta	
Czynniki wewnętrzne	
Silne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Zidentyfikowane zasoby materialnego dziedzictwa kulturowego - zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • Pokrycie obszaru gminy w 100% Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego; • W 100% gmina objęta jest miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego; • Występujące formy ochrony krajobrazu: duża część miasta w granicach Parku Krajobrazowego: Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich; • Występujące formy ochrony przyrody – 	<ul style="list-style-type: none"> • Pogarszanie się stanu technicznego części obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, brak wystarczających środków u właścicieli obiektów na renowację obiektów zabytkowych; • Brak programu monitoringu stanu zachowania zabytków w mieście; • Niewystarczająca ochrona krajobrazu kulturowego miasta Rybnika, niedostatecznie zdiagnozowane relacje krajobrazu naturalnego z elementami dziedzictwa materialnego; • Brak opracowań ze wskazaniem

<p>liczne pomniki przyrody;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Unikatowy zespół zabudowy Zabytkowej Kopalni Ignacy w Niewiadomiu z dwiema wyciągowymi maszynami parowymi z pocz. XX w.; • Bogactwo tradycji historyczno-kulturalnych potencjałem rewitalizowanego zespołu poszpitalnego im. Juliusza Rogera w Śródmieściu; • Gęsta, stale rozbudowywana sieć ścieżek i tras rowerowych; • Na bieżąco aktualizowana uchwała w sprawie zasad przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. 	<p>kierunków działań na temat ochrony krajobrazu kulturowego: brak studium krajobrazowego miasta Rybnika;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Niewystarczające wykorzystanie potencjału obiektów; • Niewystarczająca informacja i promocja dotycząca zasobów dziedzictwa kulturowego - brak oznaczenia zabytków objętych prawną formą ochrony, tu: w rejestrze zabytków; • Brak badań i pełnej inwentaryzacji zabytków ruchomych na terenie miasta Rybnika - słaba ochrona zabytków ruchomych; niewielka ilość zabytków ruchomych w rejestrze zabytków; • Niewielka ilość obiektów turystyczno-sportowych w stosunku do potrzeb; • Niedostateczna promocja walorów historycznych i turystycznych (brak właściwego oznakowania atrakcji, brak folderów tematycznych); • Ograniczone środki w budżecie na promocję zabytków i edukację kulturową; • Niedostateczna ilość środków budżetowych na zadania dotyczące ochrony zabytków.
Czynniki zewnętrzne	
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Ratowanie zabytków poprzez prowadzenie prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • Zachowanie zasadniczych cech krajobrazu kulturowego gminy; • Kultywowanie tradycji niematerialnych poprzez działalność instytucji, 	<ul style="list-style-type: none"> • Wzrastająca liczba niewłaściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych przez „nieszczelność” przepisów; • Niewłaściwa modernizacja zabytkowej zabudowy, nadanie zabytkom niewłaściwej funkcji; przyczyniające się

<p>stowarzyszeń, zespołów, teatru, muzeum;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Organizacja imprez służących kultywowaniu lokalnych tradycji kulturowych; • Podnoszenie atrakcyjności turystycznej z wykorzystaniem zasobów kulturowych; • Utrzymanie, odnawianie obiektów zabytkowych oraz zachowanie ich ekspozycji; • Podnoszenie atrakcyjności turystycznej obszaru w tzw. „strefie Juliusza” w Śródmieściu, • Podnoszenie wśród lokalnej społeczności wiedzy i świadomości potrzeb zachowania dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego; • Możliwość wykorzystania zewnętrznych, w tym pozakrajowych źródeł finansowania na działania związane z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego; • rewitalizacja obszarów zdegradowanych społecznie ale osadzonych w zabytkowej tkance budowlanej, tu: śląskich osiedli robotniczych; • Tworzenie systemu informacji turystyczno-edukacyjnej obejmującego zasoby dziedzictwa kulturowego gminy; • Wzrastająca świadomość wartości obiektów zabytkowych jako produktu turystycznego; • Rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • Zwiększający się napływ turystów; • Rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • Kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny 	<p>do obniżania ich walorów;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Brak użytkowania, brak współczesnej funkcji, przyczyniające się do niszczenia zabytku; • Brak świadomości walorów i zainteresowania dla utrzymania historycznej i tradycyjnej zabudowy; • Nieużytkowanie obiektów prowadzące do ich niszczenia; • Szkody górnicze; • Brak dostatecznych funduszy na utrzymanie obiektów zabytkowych; • Zastępowanie zabudowy tradycyjnej współczesną - obcą lokalnej tradycji; • Brak remontów obiektów zabytkowych prowadzący do ich utraty; • Brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • Bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • Działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora i presja inwestycyjna jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • Samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną stylistyką, stosowanie agresywnych kolorystyk; • Niedostosowanie sposobu użytkowania
--	---

<p>sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • Rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • Wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • Wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. 	<p>niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • Zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • Niszczenie stanowisk archeologicznych przez inwestycje, które nie zostały poprzedzone badaniami archeologicznymi; • Nielegalne poszukiwanie zabytków archeologicznych, m.in. za pomocą wykrywaczy metali, rozkopywanie stanowisk archeologicznych, przyczyniające się do bezpowrotnej utraty informacji historycznych
--	--

7. Założenia programowe

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania.

7.1. Priorytety programu opieki

Określenie zasobów dziedzictwa kulturowego Miasta Rybnik, zdiagnozowanie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń pozwala na wskazanie następującego celu strategicznego:

Zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy służy utrwalaniu tożsamości społeczności lokalnej, budowaniu więzi społecznych, zachowaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki, oraz promocji Miasta Rybnika.

Zasoby kulturowe na obszarze gminy, zgodnie z ideą zawartą w strategii Województwa Śląskiego, powinny być postrzegane jako czynniki rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Ochrona przestrzeni kulturowej nie powinna być pasywna i bierna, ale powinna polegać na efektywnym i racjonalnym zarządzaniu zasobami.

Należy dążyć do nadania zabytkom nowych funkcji poprzez nowoczesny model użytkowania łączący ochronę, zwiększanie dostępności, poszukiwanie nowych form opieki i włączanie zasobów dziedzictwa do sektora przemysłu czasu wolnego.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

Priorytet I: Ochrona zasobów materialnego dziedzictwa i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Miasta Rybnika.

Priorytet II: Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Miasta Rybnika.

7.2. Kierunki działań

Osiąganie priorytetowych celów jest możliwe poprzez:

- 1) hamowanie procesu degradacji wartościowych obiektów i dążenie do poprawy stanu zachowania zasobów,
- 2) dążenie do zagospodarowania zabytkowych obiektów na cele kulturalne, edukacyjne lub turystyczne i inne,
- 3) zwiększanie dostępności obiektów zabytkowych poprzez wykorzystanie ich dla celów turystycznych, kulturowych, edukacyjnych;
- 4) uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i planistycznych gminy,
- 5) wykorzystanie środków finansowych pochodzących z funduszy pozakrajowych, rządowych, samorządowych oraz prywatnych na zadania związane z poprawą stanu i zachowaniem zasobów dziedzictwa kulturowego,
- 6) propagowanie dobrych przykładów zagospodarowania i użytkowania obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe,
- 7) prezentację i kultywowanie lokalnych tradycji i związanych z kulturą regionalną,
- 8) wspieranie inicjatyw na rzecz popularyzacji wiedzy o zabytkach oraz ochrony i opieki nad obiektami zabytkowymi,
- 9) kształtowanie świadomości mieszkańców gminy dotyczącej walorów historycznej przestrzeni i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego,
- 10) promocję obiektów zabytkowych, dziedzictwa niematerialnego.

7.3. Zadania

Cele i priorytety programu mogą być realizowane poprzez następujące zadania:

1. Wspieranie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych poprzez wydawanie wytycznych konserwatorskich zgodnie z doktryną konserwatorską oraz dotacje na prace przy zabytkach zgodnie z przepisami szczegółowymi;
2. dbałość o zachowanie materialnego dziedzictwa, stanowiącego własność Gminy poprzez wykonywanie prac remontowych, rewitalizacyjnych na zabytkach gminnych;
3. wzmocnienie ochrony krajobrazu kulturowego miasta Rybnika – utworzenie Parku Kulturowego Stare Miasto Rybnik;
4. przygotowanie stałej ekspozycji ukazującej dziedzictwo historyczne i przyrodnicze Rybnika i Regionu (Krainy Górnej Odry), w adaptowanych obiektach zabytkowych zespołu dawnego szpitala w tzw. „Strefie Juliusza” w Śródmieściu oraz obiektach postindustrialnych zespołu zabytkowej „Kopalni Ignacy” w Niewiadomiu;
5. podejmowanie prac mających na celu podnoszenie atrakcyjności turystycznej obszaru w zakresie historycznego dziedzictwa miasta Rybnika;
6. podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne;
7. współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych, w zakresie rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy, w tym np. walorów przyrodniczo – kulturowych, zwłaszcza na terenie Parku Krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”;
8. pozyskiwanie środków zewnętrznych na rewaloryzację obiektów zabytkowych,
9. uzupełnianie i aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków oraz gromadzenie informacji i dokumentacji dotyczącej znajdujących się w niej obiektów,
10. inwentaryzacja i dokumentowanie zabytków ruchomych oraz podjęcie działań w celu objęcia ich ochroną prawną;
11. udzielanie wsparcia finansowego organizacjom i stowarzyszeniom w zakresie działań dotyczących ochrony dziedzictwa materialnego;
12. udzielanie wsparcia finansowego organizacjom i stowarzyszeniom podtrzymującym tradycje niematerialne,

13. rozpoznanie, kontrola stanu zachowania i zabezpieczenia obiektów zabytkowych we współpracy z właścicielami obiektów,
14. wprowadzanie zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym obiektów wpisanych do rejestru zabytków, gminnej ewidencji oraz stanowisk archeologicznych do dokumentów planistycznych, w szczególności do planów miejscowych;
15. prowadzenie bieżących prac konserwatorskich, porządkowych i zabezpieczających przy kapliczkach przydrożnych,
16. oznakowanie zabytków oraz umieszczanie informacji o najcenniejszych obiektach zabytkowych,
17. rozbudowanie informacji o zasobach kulturowych znajdujących się na stronach internetowych gminy o dane dotyczące obiektów znajdujących się w ewidencji,
18. wykonanie specjalistycznych opracowań dotyczących poszczególnych grup obiektów zabytkowych;
19. zewidencjonowanie i włączenie do GEZ obszarów o wartościach przyrodniczo-kulturowych, jak np. cmentarze, parki, zieleńce oraz kulturowo;
20. systematyczne opracowywanie aktualizacji Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego;
21. wydawanie lub wspieranie publikacji w formie broszur, ulotek, folderów, stron internetowych, filmów związanych z dziedzictwem kulturowym gminy,
22. opracowanie atrakcyjnej graficznie mapy zasobów kulturowych gminy jako formy promocji,
23. opracowywanie i publikowanie materiałów archiwalnych, informacyjnych o dziedzictwie niematerialnym gminy;
24. włączenie edukacji historycznej o obiektach zabytkowych i dziedzictwie niematerialnym do programów nauczania i innych form pracy z dziećmi i młodzieżą (konkursy, imprezy),
25. organizacja szkoleń / spotkań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych,
26. organizacja imprez związanych z kultywowaniem lokalnych tradycji.

Ponadto wyznacza się zadania dla gminnej ewidencji zabytków - podstawowej bazy dokumentacyjnej zasobów dziedzictwa materialnego Gminy :

1. Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy;
2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną;
3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji. Wszelkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

7.4. Zasady oceny realizacji programu

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na wójtów, burmistrzów i prezydentów obowiązek sporządzania sprawozdań z realizacji programu co 2 lata. Sprawozdanie przedkładane Radzie Miasta powinno zawierać informację o ewentualnych zmianach zachodzących w gminnej ewidencji zabytków oraz rejestrze zabytków, informacje o działaniach podejmowanych na rzecz opieki nad zabytkami oraz o postulatach mieszkańców i właścicieli obiektów dotyczących ochrony obiektów zabytkowych.

Dla oceny realizacji programu proponowane są następujące wskaźniki:

- liczba działań, projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba obiektów poddanych pracom rewaloryzacyjnym, konserwatorskim,
- zestawienie wydatków z budżetu gminy na ochronę, edukację i promocję dotyczące dziedzictwa kulturowego,
- liczba działań, projektów związanych z edukacją kulturową,
- liczba działań, projektów związanych z promocją obiektów zabytkowych,
- zmiany ilości zasobów obiektów zabytkowych – wskazanie ilości obiektów odkrytych, utraconych, zniszczonych, nowo wprowadzonych do ewidencji lub objętych wpisem do rejestru,

- zmiany jakości zasobów obiektów zabytkowych – wskazanie, czy stan zachowania obiektów uległ poprawie, pogorszeniu, czy też utrzymuje się na niezagrożonym poziomie trwania.

8. Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji programu Gmina wykorzystywać może instrumenty prawne, finansowe, koordynacji, społeczne i kontrolne.

Realizacja programu opieki nad zabytkami odbywać się powinna bezpośrednio poprzez struktury Urzędu Miasta Rybnika, jednostki gminne oraz pośrednio poprzez współpracę z podmiotami władającymi obiektami zabytkowymi.

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium dla realizacji programu stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w GPOnZ będą wykonywane za pomocą konkretnych instrumentów.

Instrumentów prawnych, wynikających z przepisów ustawowych:

- realizacja zadań wynikających z obowiązujących przepisów oraz dokumentów prawnych wydawanych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach,
- uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zawierających ustalenia dotyczące ochrony obiektów zabytkowych,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów,
- realizacja i zgodność dokumentów gminnych z programem wojewódzkim w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Instrumenty finansowe to:

- dotacje, czyli dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- subwencje,
- nagrody w dedykowanych ochronie dziedzictwa konkursach,
- zachęty podatkowe dla właścicieli obiektów zabytkowych,
- korzystanie z funduszy Unii Europejskiej.

Instrumenty koordynacji to:

- utrzymywanie spójności projektów i programów zawartych w wojewódzkich i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego,
- współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, ośrodkami naukowymi i wyspecjalizowanymi organizacjami.

Instrumenty społeczne to:

- edukacja,
- promocja,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi i pozarządowymi,
- działania służące tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Instrumenty kontrolne to przede wszystkim:

- aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków oraz dokumentów strategicznych Gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- monitorowanie stanu zagospodarowania przestrzennego oraz zachowania dziedzictwa kulturowego; prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

8.1. Wytyczne konserwatorskie.

Jednym z instrumentów prawnych dla realizacji celu nadrzędnego każdego GPOnZ, mającego na celu zachowania dziedzictwa materialnego, które w zakresie zachowania walorów zabytkowych i waloru autentyczności jest nieodtworzalnym dobrem kulturowym, są wytyczne konserwatorskie, oparte na doktrynach konserwatorskich, mające często decydujący wpływ na wykonywanie prac na zabytkach. Jednocześnie należy pamiętać, że do każdego z obiektów zabytkowych należy podejść indywidualnie, ze względu na jego konkretny czas powstania, typ obiektu, funkcję, jakość wykonanych prac i użytych materiałów, zastosowane technologie, historyczne wydarzenia mające wpływ na jego stan zachowania, zmiany otoczenia, przeznaczenia, historię prac przeprowadzonych lub zaniechanych, oraz aktualny stan zachowania, zmieniający się w czasie. Nie ma dwóch identycznych zabytków, dlatego w odniesieniu do zabytku nie wolno postępować wg sztywnych schematów, bo to prosta droga do utraty a nie ochrony zabytków.

Dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków (rejestrowych i tylko w GEZ), oraz innych znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej oraz poza strefami, obowiązują

ogólne wymagania konserwatorskie, modyfikowane w zależności od rodzaju i typu zabytku, co jest weryfikowane na etapie projektu planu miejscowego:

- 1) zachować bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosowane tradycyjne materiały budowlane,
- 2) utrzymać, a w przypadku zniszczenia - odtworzyć historyczny detal architektoniczny na podstawie dokumentacji ikonograficznej,
- 3) zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku, utrzymać lub odtworzyć oryginalną stolarkę okien i drzwi,
- 4) w przypadku konieczności przebicia nowych otworów, należy je zharmonizować z zabytkową elewacją budynku,
- 5) stosować kolorystykę i materiały nawiązujące do tradycyjnych lokalnych rozwiązań, w tym ceramiczne lub tynkowe pokrycie ścian zewnętrznych, a czasem drewniane; zakazuje się stosowania okładzin ściennych typu „siding”, oraz nakładania warstw termoizolacyjnych na elewacje oryginalnie ukształtowane plastycznie z elementami stylowo-dekoracyjnymi;
- 6) należy stosować historyczny rodzaj pokrycia dachowego – dachówka ceramiczna w kolorze ceglastym (dachy spadziste), blacha (hełmy wież, kopuły, dachy francuskie), gont (zabytki budownictwa drewnianego);
- 7) elementy elewacyjne instalacji technicznych należy montować z uwzględnieniem wartości zabytkowych obiektów,
- 8) prowadzenie wszelkich prac budowlanych przy obiektach zabytkowych należy poprzedzić uzyskaniem wytycznych konserwatorskich,
- 9) wszelkie prace budowlane, a także zmiany funkcji obiektów i obszarów objętych ewidencją zabytków należy uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- 10) dla obiektów ujętych w ewidencji zabytków a znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej dodatkowo obowiązują ustalenia sformułowane dla poszczególnych stref.

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program tzw. AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się badania powierzchniowe. Na obszarze miasta Rybnika zlokalizowano stanowiska archeologiczne o zróżnicowanym znaczeniu. Wśród nich są obiekty istotne

z historycznego punktu widzenia, które mogą być znakomitą elementem promocyjnym, wykorzystywanym w turystyce kulturalnej. Wymagają jednak odpowiedniego opracowania, waloryzacji i ewentualnego wyeksponowania w porozumieniu z właścicielami terenu, a nawet, jeżeli okaże się to zasadne - wytyczenia szlaku oraz szczegółowego opisu historycznego i wizualizacji pierwotnego wyglądu.

Stanowiska archeologiczne wyznacza się w planach miejscowych, dla których obowiązują wymogi konserwatorskie:

- 1) w obrębie znajdujących się na terenie objętym opracowaniem planu chronionych stanowisk archeologicznych oraz w ich bezpośrednim sąsiedztwie wszelkie zamierzenia inwestycyjne wymagają przeprowadzenia wyprzedzających inwestycję ratowniczych badań archeologicznych lub stałego nadzoru archeologicznego przy pracach ziemnych (ustala ŚWKZ),
- 2) przed uzyskaniem pozwolenia na budowę (a dla robót nie wymagających pozwolenia na budowę – przed realizacją inwestycji, tj. przed uzyskaniem zaświadczenia potwierdzającego akceptację przyjęcia zgłoszenia wykonywania robót budowlanych) należy uzyskać pozwolenie Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na przeprowadzenie ziemnych robót budowlanych na terenie zabytkowym w trybie prac konserwatorskich, które polegają na przeprowadzeniu wyprzedzających ratowniczych badań archeologicznych metodą wykopaliskową przez uprawnionego archeologa,
- 3) zakazuje się zalesiania obszarów stanowisk archeologicznych;
- 4) prace ziemne na terenie stref ochrony archeologicznej „Wo” lub „OW” należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym.
- 5) W przypadku odkrycia w trakcie prac ziemnych zabytków lub obiektów archeologicznych należy stosować odpowiednie przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W wyjątkowym przypadku WKZ nakazuje podjęcie ratowniczych badań archeologicznych na koszt inwestora (art. 32. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).
- 6) Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, także prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać tylko na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć

odkryty przedmiot; zabezpieczyć przy użyciu dostępnych środków ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku, a na Gminie w szczególności, spoczywają obowiązki wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Gmina;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Gminy.

W miarę możliwości miasto Rybnik jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowane do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobyków. Wyrazem świadomej polityki Gminy w zakresie ochrony zabytków są działania aktywizujące właścicieli obiektów zabytkowych. Cel ten jest realizowany m.in. w drodze przydzielania dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, zgodnie z obowiązującą uchwałą Rady Miasta.

Przy planowaniu i wykonywaniu prac konserwatorskich przy zabytkach, należy brać pod uwagę następujące zasady współczesnej doktryny konserwatorskiej, których stosowanie powinno również obowiązywać władze samorządowe:

- a. *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
- b. maksymalne poszanowanie oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- c. minimalna niezbędna ingerencja (powstrzymywanie się od działań niekoniecznych),
- d. zasada, zgodnie z którą należy usuwać to (i tylko to, co na oryginał działa niszcząco,
- e. zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
- f. zasada odwracalności metod i materiałów,
- g. zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Powyższe zasady dotyczą m.in. konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów, jak również pracowników samorządowych zajmujących się ochroną zabytków, oraz właścicieli i użytkowników zabytków.

9. Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 71 Ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz.U. 2021 poz. 710 ze zm.), zwanej dalej ustawą, w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami, prace przy zabytkach finansuje osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku (wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego lub innego stosunku zobowiązaniowego).

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do

obiekty, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań. Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Dotacje na prace przy zabytkach

Środki publiczne są to środki pochodzące z budżetu państwa oraz z budżetów samorządowych.

Wydatki z budżetu państwa na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować:

- bezpośrednie wydatki na zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych,
- wydatki w formie: dotacji dla jednostek samorządu terytorialnego, dotacji dla innych jednostek sektora finansów publicznych, dotacji spoza jednostek sektora finansów publicznych (osób fizycznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych).

Dotacje z budżetu państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami mogą mieć charakter dotacji celowych, dotacji przedmiotowych lub dotacji podmiotowych. Dysponentami środków publicznych przeznaczanych na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami są:

- ministrowie (w szczególności Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotacje realizowane są w ramach ogłaszanych corocznie programów z zakresu kultury),
- wojewódzcy konserwatorzy zabytków,
- gminy, powiaty, województwa.

Finansowanie opieki nad zabytkami z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Dotacje z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na prace przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków przydzielane są na podstawie corocznego naboru wniosków w ramach programu „Ochrona zabytków”. Dotacja może być udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem lub posiadaczem zabytku lub posiadającej zabytek w trwałym (art. 73 ustawy), do wysokości 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac. W przypadkach szczególnie uzasadnionych (jeżeli obiekt posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga przeprowadzenia szczególnie skomplikowanych prac konserwatorskich lub jego stan techniczny wymaga niezwłocznego podjęcia prac) dotacja może być zwiększona do 100 % (art. 78 ustawy). Szczegółowy zakres prac mogących być przedmiotem dotacji zawarty jest w art. 77 ustawy.

Z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego mogą być również finansowane badania archeologiczne, jeżeli ich koszt (wraz z dokumentacją) będzie wyższy niż 2% kosztów planowanej inwestycji. Dotacji nie podlegają badania archeologiczne związane z inwestycjami prowadzonymi przez jednostkę zaliczaną do sektora finansów publicznych albo jeżeli działania te będą realizowane ze środków Unii Europejskiej (art. 82 ustawy).

Z budżetu ministra właściwego do spraw nauki (Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego) mogą być finansowane badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne związane z prowadzeniem prac konserwatorskich.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

1. Program Ochrona Zabytków.

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Program Edukacja kulturalna

Celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej, ważnych dla rozwoju kapitału społecznego.

3. Program Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

4. Program Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

5. Program Wspieranie samorządowych instytucji kultury – opiekunów miejsc pamięci

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

6. Program Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju

Celem programu jest zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów, w celu zwiększenia wiedzy o historii naszego kraju, zwłaszcza o jej najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych aspektach, i dzięki temu wzmocnienie świadomości obywatelskiej i postaw patriotycznych.

Stypendia z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przyznaje stypendia z budżetu w dwóch kategoriach: stypendia twórcze (m.in. dziedziny: opieka nad zabytkami oraz twórczość ludowa); stypendia na przedsięwzięcia związane z upowszechnianiem kultury (animacja i edukacja kulturalna).

Programy ogłaszane są przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego na każdy kolejny rok. Szczegółowe informacje: www.mkidn.gov.pl zakładka „Finansowanie i mecenat”

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Na podstawie nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 22 czerwca 2017 powstał Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków, którego dysponentem jest minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków powstał jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom, po nowelizacji zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia, kar pieniężnych pobieranych na podstawie przepisów ustawy (art. 107). Ponieważ grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie

i niektórym opłacało się niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne (bo niszczenie zabytku zostało zakwalifikowane jako przestępstwo, już nie tylko jako wykroczenie) są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r. Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, ze zmianami) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo Działu na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce. Dysponentem funduszu jest obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. W ramach funduszu mogą być udzielane dotacje na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej.

Szczegółowe informacje:

<https://www.mswia.gov.pl/pl/wyznania-i-mniejszosci/fundusz-koscielny>

Źródła inne zewnętrznego finansowania – krajowe:

• Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania

i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji.

Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię ciepłą.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków.

Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. W 2020 r. skończył się okres obowiązywania funduszy

europejskich. Obecnie trwają prace nad budżetem Unii Europejskiej w nowej perspektywie finansowej na lata 2021-2027.

Finansowanie opieki nad zabytkami z budżetu wojewody (dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków)

Dotacje z budżetu wojewody (których dysponentem jest wojewódzki konserwator zabytków) na prace przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków przydzielane są na podstawie corocznego naboru wniosków. Dotacja może być udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem lub posiadaczem zabytku lub posiadającej zabytek w trwałym zarządzie (art. 73 ustawy), do wysokości 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac. W przypadkach szczególnie uzasadnionych (jeżeli obiekt posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, wymaga przeprowadzenia szczególnie skomplikowanych prac konserwatorskich lub jego stan techniczny wymaga niezwłocznego podjęcia prac) dotacja może być zwiększona do 100 % (art. 78 ustawy).

Szczegółowy zakres prac mogących być przedmiotem dotacji zawarty jest w art. 77 ustawy. Dotacje przyznawane są na prace planowane, które będą przeprowadzone w roku złożenia wniosku lub na prace zakończone – przeprowadzone w ciągu 3 lat poprzedzających złożenie wniosku (art.76). Szczegółowe informacje:

www.wkz.katowice.pl zakładka „dotacje”

Finansowanie opieki nad zabytkami z budżetu jednostek samorządu terytorialnego

Jednostka samorządu terytorialnego, w tym przypadku Miasto Rybnik, może udzielać dotacji na prace zarówno przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, jak i ujętych w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w przyjętej przez nią uchwale, dostosowywanej systematycznie do obowiązujących przepisów w tym zakresie. Dotacja taka może być udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych (art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Szerzej o dotacjach w podrozdziale 10.1.

Informacje o dokumentach dotyczących udzielania dotacji umieszczone na stronie internetowej gminy:

www.rybnik.eu

W Urzędzie Miasta Rybnika Wydział Polityki Społecznej, zgodnie z przyjętym zakresem działania, m.in. współpracuje z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, w zakresie zlecania realizacji zadań publicznych, ich rozliczania oraz kontroli wykonania.

W ramach zlecania realizacji zadań publicznych rola wydziału PS polega na ogłaszaniu otwartych konkursów ofert (za wsad merytoryczny do treści ogłoszenia konkursowego odpowiada wydział merytoryczny; ponadto pracownicy wydziału merytorycznego wchodzi w skład komisji konkursowej opiniującej złożone oferty, przy czym minimalna liczba członków to 3 osoby), podpisywaniu umów, a następnie ich rozliczaniu i przeprowadzaniu kontroli. W art. 4 ust. 1 pkt 16 ww. ustawy ustawodawca wskazał, iż sfera zadań publicznych obejmuje zadanie z zakresu kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. Ww. zadanie jest wskazywane w przyjmowanych corocznie programach współpracy Miasta Rybnika z organizacjami pozarządowymi (...), uchwalanymi przez Radę Miasta Rybnika: link do programu na 2021 r.

<https://bip.um.rybnik.eu/Default.aspx?Page=247&Id=14185>

W programie przyjętym na obecny rok w zakresie ww. zadania wskazano następujące podzadania, które przewiduje się zlecić do realizacji organizacjom pozarządowym:

- 1) działania na rzecz rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, folkloru, a także rękodzieła ludowego i artystycznego,
- 2) integracja społeczno-kulturalna poprzez organizację festiwali, przeglądów, konkursów, koncertów, festynów i innych imprez środowiskowych, w tym przedsięwzięć kulturalnych wyróżniających się wysokimi wartościami artystycznymi,
- 3) upowszechnianie muzyki, sztuki (w tym m.in. malarstwa, grafiki, rzeźby, technik cyfrowych), sztuki filmowej i teatralnej oraz kultury harcerskiej,
- 4) realizacja przedsięwzięć z zakresu edukacji kulturalnej, wychowania przez sztukę oraz upowszechniania wiedzy o kulturze wśród mieszkańców Miasta (m.in. prowadzenie zajęć, warsztatów z różnych specjalizacji kultury i sztuki, organizacja spotkań wielopokoleniowych),
- 5) realizacja przedsięwzięć artystyczno-kulturalnych na płycie rybnickiego rynku w okresie świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy,

6) realizacja przedsięwzięć związanych z promocją Górnośląskiej Nagrody Literackiej „Juliusz”,

7) realizacja przedsięwzięć związanych z celebrowaniem Powstań Śląskich,

8) wspieranie lokalnego dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji, tj. obejmujących fragmenty dzielnic: Boguszowice Osiedle, Chwałowice, Niedobczyce, Niewiadom, Paruszowiec-Piaski oraz Śródmieście,

9) działania mające na celu stworzenie lub odnowienie przestrzeni miejskiej, np. ogródka przed blokiem, dzielnicowego skweru, podwórza, czy społecznego ogrodu warzywnego, prowadzenie warsztatów rękodzielnictwa postindustrialnego oraz animacji dla dzieci,

10) udostępnianie i ponowne wykorzystywanie cyfrowych zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych oraz archiwalnych,

11) tworzenie stron, gier internetowych, aplikacji mobilnych.

Dla ww. zadania zdefiniowano następujące cele szczegółowe:

1) upowszechnianie kultury, ochrony dóbr kultury i ludowego dziedzictwa kulturowego,

2) promowanie wartościowych przedsięwzięć kulturalnych,

3) pielęgnowanie polskości, tradycji i ludowego dziedzictwa kulturowego,

4) wzbogacenie oferty kulturalnej kierowanej do szerokiego grona odbiorców,

5) zwiększenie dostępu społeczeństwa do dóbr kultury.

System grantowy może być instrumentem wspierającym ochronę zabytków. W tym celu należy:

1) w programie współpracy z organizacjami pozarządowymi (...) zdefiniować:

a) podzadania w ramach zadania z zakresu kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (podzadania inne niż prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, nie stanowiących własności gminy, gdyż w przypadku udzielania dotacji na ich realizację zastosowanie mają odrębne przepisy prawa),

b) cele szczegółowe,

c) przewidzieć w budżecie miasta środki na zlecenie realizacji określonych podzadań (dotacje ujmowane są w planie finansowym wydziału PS).

W skrócie źródła finansowania można ująć w dwie grupy:

1.) źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

2.) źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014-2020,
- źródła pozaunijne
- Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Czym są dotacje i na co można je otrzymać.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 76 i 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określają szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,

- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli (ale Gmina w swoich przepisach może wprowadzić też dodatkowe warunki i kryteria):

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.**

Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach przyjmuje Zarządzenie w sprawie: udzielania przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Po nowelizacji przepisów z 2021 r. w tym zakresie wniosek składa się:

- 1) do dnia 30 listopada dla prac planowanych do wykonania w następnym roku kalendarzowym, przy czym wymagane jest wcześniejsze uzyskanie wymaganego pozwolenia, znalezienie wykonawcy prac i sporządzenie kosztorysu, a planowany termin realizacji nie może przekraczać dnia 30 września roku następnego, od złożenia wniosku;
- 2) przez cały rok można składać wnioski na prace konieczne przy uszkodzonym zabytku, tj. prace konieczne do wykonania ze względu na uszkodzenie zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, wstrząsu sejsmicznego, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwiska ziemi, powodzi, katastrofy budowlanej lub innego nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu, które nastąpiło w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku, z zastrzeżeniem, że termin realizacji zadania nie powinien przekraczać 30 listopada roku, w którym zostanie złożony wniosek. .

• **Dotacje wojewódzkie**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie

zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa z budżetu Województwa Śląskiego w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku. Samorząd Województwa Śląskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie i budowlane w oparciu o zasady i tryb udzielania dotacji określony w uchwale Sejmiku Województwa Śląskiego w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze Województwa Śląskiego.

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

10. Literatura

Miasto Rybnik posiada stosunkowo obszerną literaturę (naukową i popularnonaukową), w której zawarto informacje z źródeł historycznych: drukowanych i wydawnictw o charakterze źródłowym z XVIII, XIX i XX wieku, takich jak opisy topograficzne Śląska, dzienniki urzędowe i gazety powiatowe, księgi adresowe dworów, schematyzmy szkolne i kościelne, leksykony gminne i górnicze,

archiwalne wydawnictwa okolicznościowe (badane i opracowywane przez pracowników Muzeum w Rybniku, bo znajdujące się m.in. w zbiorach rybnickiego Muzeum im. Ks. E. Drobrego).

Monografie lub syntezy dziejów posiadają poszczególne dziedziny (autorstwa m.in. M. Szołtyśka, H. Rojka, L. Musiolika, J. Kowalczyka), zakłady pracy i instytucje (np. szkoły średnie, Politechnika Śląska, kopalnie „Rymer”, „Chwałowice”, „Huta Silesia”, „Rybnicka Fabryka Maszyn”, niektóre parafie), a niedawno, bo w 2017 r. została wydana dwutomowa monografia historii Miasta Rybnika, nie obejmująca jednak zagadnień dziedzictwa materialnego.

Na temat samych zabytków, występujących na terenie Rybnika nie powstało jeszcze żadne naukowe opracowanie. Niektóre z obiektów zabytkowych są wzmiankowane w istniejących publikacjach typu przewodnikowego. Jedyna pozycja poświęcona stricte zabytkom to słynny Katalog Zabytków Sztuki w Polsce i cienki zeszyt poświęcony Powiatowi Rybnickiemu, traktujący zabytki Rybnika w sposób bardzo syntetyczny i wybiórczy (pomija całkowicie zabytki z XIX wieku, które w ówczesnych czasach, gdy powstawał katalog, nie były obiektami kwalifikowanymi do ochrony konserwatorskiej, podobnie jak zabytki industrialne). Wybór zabytków wskazanych w katalogu, który do dziś ma rangę wydawnictwa niemal kultowego, zależał od osób inwentaryzujących zabytki w terenie, ich wiedzy, rozeznania, spostrzegawczości, a często także możliwości dotarcia do tych zabytków.

Bibliografia szczegółowo:

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji

zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem wraz z nowelizacją;

10. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. T. VI Województwo Katowickie. Zeszyt 11 Powiat rybnicki (oprac. Józef Lepiarczyk); Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1962;
11. Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic. T. I-II, Rybnik 2017 (monografia Rybnika);
12. August Potthast, Historia dawnego klasztoru cystersów w Rudach na Górnym Śląsku, Rudy 2008 r., I wydanie w jęz. polskim;
13. Architektura przemysłowa i zabytki techniki na Śląsku w dobie restrukturyzacji, Katowice 2000;
14. Ochrona środowiska na terenach górniczych i pogórnich kopalń w Subregionie Zachodnim Województwa Śląskiego, Konferencja SITG, Rybnik 2017;
15. Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim (w latach 1991-1992, 1993, 1994, 1999-2000, 2001-2002, 2005-2006; WKZ Katowice;
16. Badania prehistoryczne w województwie śląskim ... (w latach 1933, 1934-1935, 1935-1936, 1937-1938, w: Prace Prehistoryczne Nr 1,2,3,5), Kraków 1935, 1936, 1938, 1939;
17. Bezeg A., Wilczok W., Sport w Rybniku. Monograficzny zarys dziejów do 200 r., Rybnik 2001;
18. Bimler-Mackiewicz E., Rybnik. Znaki samorządnych wspólnot, Rybnik 2006;
19. Binczak Z., Hebliński J., Dzieje Rybnickiej Fabryki Maszyn „Ryfama” 1889-1993, Rybnik, 1993;
20. Bogu i ludziom. Nowe kościoły w diecezji katowickiej, Katowice 1996;
21. Borek H., Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych, Opole 1988;
22. Codex Diplomaticus Silesiae t. XIV, Breslau 1889;
23. Akcja Katolicka na Śląsku. Powstanie rozwój działalność, Katowice 1938;
24. Drewniak K., Szlesak J., Kościółki ziemi rybnicko-raciborskiej; bm. i rw.; maszynopis + ryciny;
25. Dzieje katowickiego okręgu kolejowego, opracowanie zbiorowe, Katowice 1997;
26. Dzieje miasta Rybnika i dawniejszego państwa rybnickiego na Górnym Śląsku na podstawie wydanej w 1861 r. Kroniki Franciszka Idzikowskiego. Wydanej w języku polskim i niemieckim z dodatkami przez Artura Trunkhardta;
27. Encyklopedia Powstań Śląskich, Opole 1982;
28. Europa, Śląsk, Świat najmniejszy, Rybnik 2007;
29. Fojcik J., Materiały do dziejów ruchu śpiewaczego na Śląsku, Katowice 1961;

30. Tenże, Śląski ruch śpiewaczy 1945-1974, Katowice 1983;
31. Grabania M., Rybnicki Okręg Węglowy. Problemy i perspektywy, Katowice 1968;
32. Gruszczyk M., Zatrzymane w pamięci. Dawny powiat rybnicki na pocztówce, Rybnik 2004;
33. Tenże, Mała Ojczyzna Rybnik na starej karcie pocztowej 1897-1945, Rybnik;
34. Gumowski M., Herby i pieczęcie miejscowości województwa śląskiego, Katowice 1939;
35. Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego, R.: 1937, 1939, 1945;
36. Handbuch des Bistums Breslau und seines Delegaturbezirks für das Jahr ..., R. 1905, 1909, 1916, 1920;
37. Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche, Provinz Schlesien, 1922;
38. Historyczne osiedla robotnicze, Katowice 2005;
39. Huta Silesia 1753-1978, red. H. Rechowicz, Katowice 1977;
40. Jaros J., Słownik historyczny kopalń węgla kamiennego na ziemiach polskich, Katowice 1984;
41. Kalendarz Górnika, R. 1947;
42. Kalendarz Sokoli, R. 1935;
43. Katalog archidiecezji katowickiej 1995;
44. Katalog archidiecezji katowickiej 2005, Katowice 2005;
45. Klasztor cystersów w Rudach, red. N. Mika, Racibórz 2008;
46. Klim Z., Trasa rybnickiej pielgrzymki, Rybnik 2002;
47. Kloch B., Najstarsze parafie Górnego Śląska;
48. Kloch B. Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku, Rybnik 2002;
49. Kloch B. Grabiec A., Kościół p.w. św. Antoniego w Rybniku, Rybnik 2006;
50. Kloch B., Keller D., Zarys Dziejów Rybnika, Rybnik 2008;
51. Tychże, Wodociągi i kanalizacja Rybnika, Zarys Dziejów, Rybnik 2007;
52. Kozakiewicz M., Nasz mały dom. Monografia Szkoły Podstawowej nr 2 Rybnik Smolna, Rybnik 2006;
53. Kolarczyk J., Śladami przeszłości ziemi rybnickiej, Racibórz 2004;
54. Koleją z Katowic do Raciborza, oprac. zb. Rybnik 2006;
55. Kroniki Rybnickie, Rybnik 1983;
56. Księga pamiątkowa I Liceum Ogólnokształcącego im. Powstańców Śląskich w Rybniku 1922-1972, Rybnik 1973;

57. Księga pamiątkowa Państwowego Gimnazjum i Liceum w Rybniku 1922-1947, Rybnik 1947;
58. Księga pamiątkowa rzemiosła, Katowice 1948;
59. Księgi adresowe dworów (za lata 1886-1922);
60. Libura I., Maksymilian Basista Rybnicki Księgarz i społecznik (1883-1967), Rybnik 1991;
61. tenże, Przewodnik po ziemi rybicko-wodzisławskiej, Katowice 1965;
62. tenże, Z dziejów domowych powiatu. Gawęda o ziemi rybnickiej, Opole 1984;
63. Maroń F., Rozwój sieci parafialnej diecezji katowickiej do końca XV w., Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, R. 1969 nr II;
64. Michalski J., Znakowane szlaki turystyczne ziemi rybnicko-wodzisławskiej, Rybnik 1994;
65. Musiolik L., Rocznik Rybnicki, Rybnik 2001;
66. tenże, Rybniczanie. Słownik Biograficzny, Rybnik 2000;
67. tenże, Spacerkiem po Rybniku i okolicy, Rybnik 1997;
68. Natkaniec J., Sycha F., Nie pozwólmy zapomnieć o hucie Silesia, Racibórz 2008;
69. Nowiny, R. 1957-2009;
70. Opactwo cysterskie w Rudach na Górnym Śląsku, red. L. Kajzer, Katowice 2001;
71. Orłowicz M., Ilustrowany przewodnik po województwie śląskim, Warszawa 1924;
72. O sztuce Górnego Śląska i przyległych ziem małopolskich, red. E. Chojecka, Katowice 1992;
73. Panic I., Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu, Katowice 1992;
74. tenże, Iwanek W., Zamek rybnicki, Rybnik 2000;
75. Pietrykowski T., Sądownictwo polskie na Śląsku 1922-1937, Katowice 1939;
76. Pilch J., Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska, Warszawa 2008;
77. Politechnika Śląska, Gliwice 2005;
78. Prażmowski J., Szkolnictwo w województwie śląskim, Katowice 1936;
79. Rojek H., Kronika Popielowa, Czerwionka-Leszczyny 2007;
80. Rozwój społeczno-gospodarczy rybnickiego okręgu przemysłowego w latach 1960-1968; red. J. Mrzyk, Katowice 1969;
81. Rybandt S., Średniowieczne opactwo cystersów w Rudach, Wrocław 1977;

82. Rybnik i powiat rybnicki w okresie II wojny światowej, red. B. Kloch i D. Keller, Rybnik 2009;
83. Rybnik. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 roku; red. J. Walczak, Katowice 1986;
84. Sacrum i profanum. Klasztory i miasta w rzeczywistości Górnego Śląska w średniowieczu, Rybnik 2003;
85. Schematyzm (Katalog) Archidiecezji Katowickiej 2009, Katowice 2009;
86. Schematyzmy szkolne (z lat 1887-1910);
87. Siemko P., Niezachowane kościoły drewniane Górnego Śląska, Katowice 2001;
88. Sowińska, Forma i sacrum Współczesne kościoły Górnego Śląska, Warszawa 2006;
89. Statystyka zakładów górniczych i hutniczych na polskim Górnym Śląsku za 1927 rok, Katowice 1928;
90. Sufryd M., Wiśniewski J., Opactwo cystersów w Rudach 1258-1810, Opole 2008;
91. Szoltysek M., 80 lat PCK Rybnik 1919-1999;
92. tenże, Dzielnice Rybnika, Rybnik 1999;
93. tenże, Dzieje rybnickiego szkolnictwa, Rybnik 2000;
94. tenże, Dzieje rybnickiego zamku i sądu;
95. tenże, Rybnik nasze gniazdo, Rybnik 2004;
96. tenże, Stary kościół czyli 200 lat parafii Matki Boskiej Bolesnej w Rybniku, Rybnik 2009;
97. Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX w., red. E. Chojecka, Katowice 2009;
98. Trudne bogactwo pogranicza, red. J. Mokrosz, Rybnik 2008;
99. Wołoski M., Kwaśniok B., Rybnik Wydarzyło się... 1900-2000, Rybnik 2004;
100. Wybraniec P., Zabytki architektury przemysłowej w województwie katowickim, bm. i rw.;
101. Wyra S., Koziół J., 54 lat działalności Politechniki Śląskiej w Rybniku, Rybnik 2007;
102. Zabytki sztuki w Polsce – Śląsk, Warszawa 2006;
103. Z kart historii Związku Nauczycielstwa Polskiego na ziemi rybnicko-wodzisławskiej, red. M. Kula, Rybnik 2005;
104. Z kart historii powiatu rybnickiego, red. D. Keller, Rybnik 2008;
105. Ziemia Rybnicka, R. 1934, 1939;

106. Ziemia rybnicko-wodzisławska, red. J. Ligęza, Katowice 1970;
107. Żukowski A., Matuszczyk-Kotulska A., Szlakami Zielonego Śląska 2, Czerwionka-Leszczyny 2008;
108. Żukowski A., Gudzik A., Szlakami Zielonego Śląska, Czerwionka-Leszczyny 2004;
109. Gudzik A., Mała architektura sakralna w Rybniku, Kapliczki, figury i krzyże przydrożne, Katowice- Rybnik 2015;
110. 80 lat OZPN Katowice Księga pamiątkowa, Katowice 2000;
111. 100 lat Kopalni Węgla Kamiennego Chwałowice, red. B. Mika, Katowice 2003;
112. 100 lat sportu w Rybniku, Rybnik 1999;
113. 150 lat kolei w Rybniku, red. B. Kloch, A. Grabiec i D. Keller, Rybnik 2007;
114. 200 lat górnictwa węgla kamiennego. Fotografie ze zbiorów Muzeum w Rybniku, red. G. Grabowska, Rybnik 2000;
115. Kompozycja i kształtowanie przestrzeni – kompozycje parkowe, cmentarne i ogrodowe, mgr inż. arch. Wiesław Chmielewski przy współpracy Marzeny Smolarek-Kochanowskiej i inż. Andrzeja Kozery, m.pis. UM Rybnik;
116. Waloryzacja przyrodnicza miasta Rybnika;
117. Rybnik. Studium historyczno-urbanistyczne do planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta, 1976, m.pis. WUOZ Katowice;
118. Parki i zieleńce Rybnika, 2002;
119. 50 lat Zespołu Szkół Mechaniczno-Elektrycznych im. T. Kościuszki w Rybniku 1952-2002;
120. Inwentaryzacja krzyży i kaplic przydrożnych z terenu Rybnika i okolicy, T. I-X, Chorzów 2000; m.pis. UM Rybnik.